ગોપીચંદ.

નાટક તીન બાબકા.

જિસકો,

મી૦ નોશીરવાનજી મેહરવાનજી ખાન સાહેબ

મરહૂમકે લિખેહુંએ નાટકસે, બારે દિગર નયે તર્જપર,

મુનશી વિનાયક પ્રસાદ તાલિબને તસ્નીફ કિયા,

ઔર વાસ્તે ખાસ આમકે, માલિકાને

જિન્હોંને વિક્ટોરિયા નાટકને ચોથી બાર છાપકે ઇજહાર કિયા.

બયત.

જલ્દ બાજીસે કિસી કા કામ બર આતા નહીં.
લાખ સીંચો, પર શજર બે ફસ્લ ફૂલ લાતા નહીં.

૧૯૦૪.

કીમત છ આને.

બમ્બઇ—ધી જ. ન. પીતીત પારસી ઑરફનેજ કૅપટન પ્રિન્ટીંગ વર્કસમેં છ

ગોપીચંદ.

નાટક તીન બાબકા.

જિસકો,

મી૦ નોશીરવાનજી મેહરવાનજી ખાન સાહેબ

મરહૂમકે લિખ્ખેહુવે નાટકસે, બારે દિગર નયે તર્જપર,

મુનશી વિનાયક પ્રસાદ તાલિબને તસ્નીફ કિયા,

ઔર વાસ્તે ખાસો આમકે, માલિકાને

ગિરોહે વિકટોરિયા નાટકને ચોથી બાર છાપકે ઇજહાર કિયા.

બયત.

જલ્દ બાજીસે કિસી કા કામ બર આતા નહીં.

લાખ સીંચો, પર શજર બે ફસ્લ ફૂલ લાતા નહીં.

૧૯૦૪.

કીમત છે આને.

બમ્બઇ.
શ્રી જમશેદજી નશરવાનજી પીતીત પારસી ઑરફનેજ કૅપટન
પ્રિન્તીંગ વર્કસમેં છાપા હય.

તખ્તયે નાટક.

જવાલિન્દ્રનાથ	....	મહાત્મા સાધૂ.
મોક્ષિન્દ્રનાથ	....	
કાનિફ઼	....	જવાલિન્દ્રનાથકા ચેલા.
ગોરક્ષ	....	મોક્ષિન્દ્રનાથકા ચેલા.
ગોપીચંદ	....	ગૌર બંગાલેકા રાજા.
પંડિત	....	ગોપીચંદકા દરબારી.
લોટન	....	ગોપીચંદકે દરબારકા મસ્ખરા.
મયનાવત	....	ગોપીચંદકી મા.
મોહેના	....	ગોપીચંદકી રાની.
ચમ્પાવતી	....	ગોપીચંદકી બહન.
જોગન	....	એક તનહા, સચ્ચે દોસ્તકી તલબગાર ઔરત, ચમ્પાવતીકી જાન પહચાન, બઅદ લોટનકી બાનૂ.

ચોબદાર, સાધૂ, બ્રાહ્મન, દરબારી, દોસ્ત, સિપાહી, દાસી, બનિયા, પુરબિયા, મુગલ, દહકાની, નોકર વગયરા.

મુક઼ામ—સુંદર નગરી.

ઈત્તલાયે આમ.

વિજય હેર ઓઈલ.

આ તેલ બાલને લગાડવાથી બાલ સુંવાળા ને લાંબા કરી, ખરતા બાલને અટકાવે છે, બાલને વધારી ચળકતા અને સફાઈદાર રાખે છે. માથામાં થતાં દરદો દૂર કરી, તાળવાને ટાહડક આપે છે, અને આ તેલમાં ઘણો ચીકાસ નહીં હોવાથી તેમજ સુગંધ હોવાથી અતી મનપસંદ છે.

કીં૦ બા. ૧ નો રૂ. ૦ાા.

—:o:—

બાલનો એકજ શીશીનો સુગંધી કલફ.

સફેદ બાલને આ કલફ લગાડવાથી અસલ જેવા કાલા કરે છે એટલુંજ નહીં, પણ જેમ બીજા કલફ લગાડવાથી જતે દીવસે બાલ ઝાંખા દેખાય છે તેમ આ કલફથી ન થતાં બાલ વધારે કાલા અને ચલકતા થાય છે.

આ કલફ લગાડવામાં સેહેલો, જાથુક રહે એવો અને વાસમાં સુગંધી હોવાથી, એ ત્રણે ગુણોને લીધે અતી ફાયદામંદ તથા ઉપ્યોગી જણાયો છે. કલફના શોકીન ગ્રહસ્થોએ આ કલફનો એકજ વખત ઉપ્યોગ કરી ખાત્રી કરવી.

કીં૦ સીસી ૧ ના ૦ાા=

—:o:—

દાંતનું મંજન.

આ મંજનમાં ઉંચી કીસમના વસાણા સમાયલાં હોવાથી મોહડામાં ખુશબો રેહવા સાથે દાંતનાં સઘળા દરદોમાં એકસરખી રીતે ગુણ કરેછે. આ મંજનનો ચાલુ ઉપ્યોગ કરવાથી દાંતનાં ગમે એવાં હઠીલાં દરદો દુર કરી તેમાં થતાં ખરાબ દરદોનો અટકાવ કરે છે.

મોહડાંની દુર્ગંન્ધ દૂર કરી દાંતને મોતી જેવા સાફ કરે છે. હાલતા દાંતોને મજબુત કરી કલતા દાંતોને આરામ આપે છે, અને દાંતમાંથી નીકલતું પીપ તથા લોહી જેવા પદાર્થ બંધ કરી, મોહડામાં થતાં છાલાઓને રૂઝવે છે. ટુંકમાં કહીએ તો દાંતની જાલવણી કરવા આ એક ઉંચુ સાધન છે. આ મંજનની ખરી ખૂબી એકજ શીશી વાપરવાથી માલમ પડશે. કીં૦ શીશી એકના આના ૪.

ચેતવણી—હમારા જેવા મલતાં નામથી કે બલતાં માલથી ઠગાતા નહીં.

ડા૦ અબદુલ કાદર સુલેમાનજી.

પાયધોની–તાંબાકાંટા–મુંબઈ.

~ બનામે યજદાં. ~

ગોપીચંદ.

બાબ પહલા—દિખાવ પહલા.

—:o:—

સુંદર નગરકા બન.

[જ્વાલિન્દ્રનાથ, મોક્ષિન્દ્રનાથ, કાનિફ ઔર ગોરક્ષ દો સાધૂઓંકે સાથ ભજન કરતે દિખલાઇ દેતે હયઁ.]

કલ્યાન—પદ.

સબ—

દુનિયા સારી સમઝો ઝૂઠી, ઝૂઠા સબ સંસારારે,
કાયા ઝૂઠી, માયા ઝૂઠી, ઝૂઠા જગ બેવહારારે.—દુનિયા.
માલ, ખઝાના, ધન, દૌલત સબ, જોબન ઔર જવાનીરે,
આવે ઇતસે જો ઉતકો, જયસે જલકા ધારારે.—દુનિયા.
જલમેં, થલમેં, ઘર, જઁગલમેં, દલ, બાદલમેં, કલ, બેકલમેં.—દુનિયા.
આરામમેં જો રામકો ભૂલે તકલીફમેં બ્હો ડૂબેગા,
હરદમ તાલિબ હો તૂ હરકા, હર લે બ્હો જમ બારારે.—દુનિયા.
આલી ગૌહર, વાલી જગધર, સબપર યાવર, સબકા દાવર,
બાલા બરતર, આલા અફસર, સાહિબ પરવર, હય જો સરવર,
નાગર નટવર, સુંદર ગિરધર, ઉસપર ચિત ધર, અય નર ખુદસર,
મત કર શસદર, મનકો છિનભર, જાહર ભજકર, યેહ ઘર તજકર.—દુનિયા.

અલખ ! [ભજન કરકે મોક્ષિન્દ્રનાથ જ્વાલિન્દ્રનાથસે શહરકા હાલ દરિયાફત કરતા હય.]

પરજ કાલિંગડા—લાવની.

મોક્ષિન્દ્રનાથ—

વ્હાંતક આકે હરકે દયાસે કરતે નામ સદા પહુંચે,
કૌન નગર હય, કૌન શહર હય, કહાં યહાં હમ આ પહુંચે ?

જવાલિન્દ્રનાથ—

સુંદર નગરી નામ હય ઇસકા, જહાં હમ અય દાતા પહુંચે,
કોઇ શહર નહિં ઇસકી સફાઈ ખૂબીકો અસમા પહુંચે.

કાનિફ—

રાની યહાંકી મયનાવત હય, ઉસકોભી કોઇ કયા પહુંચે,

ગોરક્ષ—

પહુંચે તો શાયદ ગોપીચંદ ઉસકાહી બેટા પહુંચે.

જવાલિન્દ્રનાથ—

અય મેરે ચેલે કાનિફ! યાં હમ દોનો ગુરૂ ચેલા પહુંચે,
વહીં ફકીરોંકા હય ઘર, બ્હો જહાં રાતકો જા પહુંચે.

કાનિફ—

આગે ઇરાદા હો જો તુમ્હારા ધ્યાન જહાં હરકા પહુંચે,
જહાં કહો તુમ, જહાં રહો તુમ, ઉસી જગહ બંદા પહુંચે.

સબ—

બ્હેતર હય રાહે દયરે જહાંસે જલ્દ ખુદાતક જા પહુંચે,
સરપે ખરી હય મૌત અરી હય, દેર નહીં ગર આ પહુંચે.

ફિક્રે.

મોક્ષિન્દ્રનાથ—મુનાસીબ હય કે હરએકકા રસ્તા યહાંસે ન્યારા હો.

જવાલિન્દ્રનાથ-હરેક અલગ હો; એકએકસે કિનારા હો.

કાનિફ—સ્વામી! હમ કિધર જાયેં, હમેંભી ઇશારા હો.

જવાલિન્દ્રનાથ-હમકો મંજૂર હય યહી કે સુંદર નગર મુકામ હમારા હો.

મોક્ષિન્દ્રનાથ—હમારી મરજી હય કે આસતરલિંગમેં અપના ગુજારા હો.

જવાલિન્દ્રનાથ—બહુત ખૂબ હય, મુઝે મરગૂબ હય. કાનીફ! તુમભી ઉધર જાવ; જિધર કુછ સહારા હો.

મોક્ષિન્દ્રનાથ—ઔર ગોરક્ષ! હરકે યાદમેં હમેં છોર યાત્રાકો તૂભી પસારા હો.

ગોરક્ષ—બહુત અચ્છા સાંઈ! જો કુછ હુકમ તુમારા હો.

જવાલિન્દ્રનાથ—બિરાદર મોક્ષિન્દ્રનાથ! આવ, યહાંસે રુખસત હોનેકે પહલે હમ લોગ એક મરતબા ઉસ સાહેબકી પ્રાર્થના કરેં.

મોક્ષિન્દ્રનાથ—જયસી મરજી.

કલ્યાન—ગત.

સબ—ચેત યાર ! ચેત યાર ! હરી નામ પ્રેમ ધાર,
આસા, ત્રશના, મોહ, લોભ, માર,
ખાક અઁગ, ગરે ધ્યાન હાર ડાર—ચેત.
રામ નામ રસ ચાખ, દયા ધર્મ રાખ,
જગત નાવ કર હર ભજનસે પાર.
ચરન સરન નાથ પુરન ચંદ્ર સાથ,
ભકિત ભાવ કર હેત બાર બાર.—ચેત.
[સબ આદેસ કરકે જાને ચાહતે હયઁ.]

મોક્ષિન્દ્રનાથ—સાંઈ ! આદેસ.
[જવાલિન્દ્રનાથકો ડંડવત કરતા હય.]

જવાલિન્દ્રનાથ—આદેસ સાંઈ ! આદેસ.

કાનિફ—(ગોરક્ષકો) ભાઈ ! આદેસ. [હાથ જોરતા હય.]

દોનો સાધૂ—(જવાલિન્દ્રનાથસે) આદેસ સાંઈ ! આદેસ.

જવાલિન્દ્રનાથ—આદેસ બેટે !

સબ—અલખ ! [મોક્ષિન્દ્રનાથ, કાનિફ, ગોરક્ષ, ઔર દો સાધૂ જવાલિન્દ્રનાથકે ચરનપર ગિરકર એક તરફ, ઔર જવાલિન્દ્રનાથ દૂસરે તરફ જાતા હય, પુરબિયા; બનિયા; ઔર કઈ શખ્સોં ગુફતગૂ કરતે આતે હયઁ.]

પુરબિયા—કહો ભૈયા રનછોરદાસ ! આજ મહારાનીજી અબય પધારી નાહીં ? જબલગ મયઁ રાનીજીકા દરસન ન પાવું, તબલગ ભૈયા મોહેકો સગરો દીન કલ પરત નાહીં. યાતેં વાકે પ્રસાદ લિયે સિવાયે હમતો ટારે ન ટરેં ઔર મારે ન મરેંગે.

બનિયા—તમ વિશેશ સચ્ચા બોલ્યા. મૅને સારે ગજરાતમેં ઍશી નારી નહીં દેખી. ભલે ભલે સાધૂ શંતકા કૅાન કાપે વૅશી એ પવિત્ર, સીતા શુન્દ્રી જૅશી સોહામની; જશોધા જૅશી સદગુણી ઔર પદમની જૅશી નિશકલંક હય. મેં સચ કેતા હું કે જબતલક રાનીજીકે ગુનસે મેં અંજાન થા, તબતલક ઍશા સમઝતાથા કે અમેરી બાયડી જૅશી બાયડી દનિયાકે પરદેમેં નહીં હોગી, પરંતુ અમેરી પતાજ હુઇ કે મયનાવતકે આગલ તો વો પૅાણી ભરે.

મુગલ—આગ લગો તો પાની ભરો ! ચે મી બકો ? મન હમા વિલાયત રફ્તમ, હમા જા દીદમ વ શનીદમ, મગર વલ્લાહ ! બીલ્લાહ !

દયારે ખુશ-ગવાર, પુર બહાર, લુતાફત બાર, હમ ચૂં ઈ ગુલજાર બ ખ્વાબ હમ ન દીદમ! બાશદ કે અહવાલે કાબુલ, જાબુલ, ઈરાન, સીસ્તાન, હમ શનીદાબાશી, બિસિયાર દયારે નાહમવાર વ તાજદારે નાબકાર દીદાબાશી, વલે બ હેચ ગુલજારે ખાર જાર, હમ ચૂં ઈ ગુલે ફરાર નચીદા બાશી.

પુરબિયા—આગા સાહબ! બાસી, તાજા તો કુછ સમઝ પરત નાહીં! કા કહત હો? (બનિયેકે તરફ દેખકર) એ શેઠજીબી કા ગિટપિટ ગિટપિટ કહ ગયે, જાન નહીં પરા!

મુગલ—જેંગલી! તુમ ફારસી ન મી દાની!

પુરબિયા—નાહીં સાહબ! પારસી હમ કા જાની.

બનિયા—હમારેકુબી ખબર નહીં; તુમ સુન્તેમ, રફ્તેમ કયા બોલિયા?

મુગલ—ઓ બ ઈમાન અમ બોલો તુમારા રાજા ઔર-ઔર-(પૂછતા હય) રાજાકા રૅન્ડીકો કયા બોલેગા?

પુરબિયા—રાની

મુગલ—ઓ રાની! રાની! તુમારા રાની બાત અચ્ચા! અમારા મુલ્ક બરા જુલ્મ! કિધર માલ દેકો; લૂટો, મારો, ચમરી ઉતારો! ચીંકો, (છીંકના) નાક કાતો! કાંસો, સીર તોરો! અમકો ઈધર મરના પસંદ અસ્ત. અમારા મુલ્ક બિસિયાર ગજંદ અસ્ત! શાહે શુમા આદિલ અસ્ત, બાજિલ અસ્ત, બૌત અદલ! બૌત ઇન્સાફ! અમારા શાહ અયસા નૅઇ.

ઝિંઝોટી—દાદરા.

જાબુલમ કાબુલમ મીં ફિરેમ, જહાં દેકેમ,
હમ અરબો મિસ્ર દેકેમ, રૂમ દેકેમ, શામ દેકેમ,
અયસા રાજ કહીં ન દિદેમ.—જાબુલમ.
દર વતનમ જર ન ચોરેમ, રુપ્પી દેકેમ, હૅદદી તોરેમ,
લુટેમ પિટેમ લૅકરી જૅરેમ, મુક્કી મારેમ, ગૅરમાં ગૅરમ.
અયસા રાજ કહીં ન દિદેમ.—જાબુલમ.

[રાની મયનાવત મય્ય દાસીકે ઝરોખેપર દિખાઈ દેતી હય, મુગલ ઉસે દેખકર સબકો જતાતા હય.]

ચુપ ચુપ! મહારાની! મહારાની! વ્હો તઅરીફકા ગાના ગાવ, ફસીદા સુનાવ. [સબ હાથ જોરકર ફસીદા સુનાતે હયઁ.]

ઝિંઝોટી—લાવની.

સબ—નગર સગર ગુન ગાવે તિહારો મયનાવત જીશાન!
જિધર નજર ભર દેખત, પાવત સુખ સમ્પત ઇન્સાન.
ગોર બૅંગાલેમેં તિહારો માતા જયસો માન,
ગોપીચંદ હય પૂત તિહારો પ્રજા દેહકી જાન.
મુગલ—હૅમ અલ્લાહસે હૅરદમ હક્મેં તેરે દુઆ કૅરતૅમ,
તુમકો રૅકકો ચયન અમનસે ખુદા ભલા કૅરતૅમ.
દહકાની—ઉદય અસ્ત તક ચાર ખૂટમેં ફૂયલે તેરો રાજ,
પૂત તિહારો ગુન બલમેં હો સરતાજોંકા તાજ.
સબ—જુગ જુગ જિવજો માતા! ધર્મી, કર્મી, પાલનહાર,
આશિશ રૂડા ફૂલજો મુઝના ઓ દેવી અવતાર.
[કસીદા સુનકર મયનાવત ખુશ હોકર દુઆ દેતી હય.]

મયનાવત—અય મેરી વફાદાર રઆઇયત! તુમારી ઇસ વફાદારી ઔર નમક-હલાલીકી યહસાનમંદ હૂં. તુમ લોગોંકે સુખસે મેરા સુખ હય, ઔર તુમ્હેં દુ:ખી દેખ મેરાભી દિલ દુ:ખી હોતા હય. નેક બખ્ત લોગો! જયસે તુમ અપની રાની ઔર ઉસકે બેટે અપને રાજાકો ચાહતે હો, વયસાહી ઇશ્વર તુમકો અપને સાયેમેં રખ્ખે.

સબ—ગોપીચંદ ઔર મયનાવત માતાકી જય! [સબ જાતે હયઁ, જવાલિન્દ્રનાથ ભજન ગાતે દાખિલ હોતા હય.]

પહાડી—પદ.

જવાલિન્દ્રનાથ—

માયાકી હય જઅલ ઠગાઈ, જગમેં ચાર તરફ ફૂયલાઈ.—માયાકી.
જો હય સો મતલબકા બંદા, કયસા બાપ કહાંકા બાઈ!—માયાકી.
જગત ફાની, સમઝ ગ્યાની! દેહ રદ હય, જાન જાની,
દેર મત કર, હેત હરપર, લગા બંદે! લગા,
નિસ દિન દયા, વાકી મયા હોગી અય બાઈ!—માયાકી.
[મયનાવત જવાલિન્દ્રનાથકો દેખકર ખુશ હોતી હય.]

મયનાવત—દેખ દાસી! યહે કોઈ બરા સાધૂ નજર આતા હય.

જવાલિન્દ્રનાથ—અલખ!

દાસી—રાનીજી! સચકે યહે કોઈ બરા સંત હય.

મયનાવત—સચ હય. યહે મેરે દિલકે દરપનપર લગી હુઈ સિયાહી મિટાયગા.

જ્વાલિન્દ્રનાથ—અલક્ષ! [જ્વાલિન્દ્રનાથ જાતા હય, મયનાવત દાસીકો હુકમ કરતી હય.]

મયનાવત—દૌર દાસી! ઇસ ગુરૂકા અસ્થાન દેખ આ, તાકે મયૅં ચલકે ઇસકા દરસન કરૂં. [દાસી ઔર મયનાવતે મહ્‌લમેં જાતી હયૅં, જોગન સોચતે હુવે આતી હય.]

જોગન—અપના દેસ ભેસ છોર, અયશ આરામસે મુંહ મોર, ફ્રકત બાતકી બાતપર યહાં તક આઈ. કહતે હયૅં કે યેહ વહી સુંદર નગર હય, જહાંકા રાજા ચમ્પાવતીકા ભાઈ ગોપીચંદ, જી હુનર ઔર દાદગર હય. ઇસી ગોપીચંદકી ચંદ્ર બદન, ચંદે મહતાબ, ચાંદસે દૂ ચંદ, ચંદ્રકલા બહન ચમ્પાવતી કહતી હય, કે "જયસે ચંદ્રજોતકી સોભા રાતસે, વયસે ઔરતકી ઉપમા મર્દકી જાતસે. જયસે સાંપ, ચંદનમેં બસ્તે હયૅં, વયસે ઔરતકે મનકો મર્દાના મહબ્બતકે નાગ ડસતે હયૅં. ચાંદસે ચાંદનીકા જુદા રહના, ચાંદીકા આગમેં જમા રહના, ઔરતકા મર્દકે ચાહસે બચા રહના બહુત મુસ્કિલ હય;"—મગર યેહ ક્રૌલ ચમ્પાવતીકા ગલત ઔર મહ્‌જ ગલત! જો ઔરત કુચ્ચી હય, વહ અલબત્તા જરાસી ફુસલાનેસે મર્દકે દામમેં ફૅસ જાતી હય; મગર પક્કી હુશિયાર ઔરત કભી અપના દિલ હાથસે નહીં ગૅંવાતી. મયૅં મર્દોંકો હરાદેને ઔર અપના દિલ મર્દોંકે ઉલફતસે બચા લેનેકી શર્ત ચમ્પાવતીસે બદકર, સારા અયશ રદ કર, યહાં આઈ, જાહિરા યેક બયદકા પેશા ઉઠાઈ. અબ ખુદ ચમ્પાવતીકે ભાઈ ગોપીચંદકે દરબારમેં જાકર યેહ બહ્‌સ ઉઠાવું, મર્દોંકો હરાવું, ચમ્પાવતીસે શર્ત જીતકે ગોપીચંદસે અપને ફ્તહ્‌કી તસદીક્ કરાવું, જમાનેકો સાબિત કર દિખાવું, કે દુનિયામેં અયસી ઔરતભી હોતી હય, જો મર્દોંકે તીરે ઉલફ્તકા નિશાના નહીં હોતી, ઔર ન જયસી મહબ્બતપર દિલ અપના હાથસે ખોતી.

કવ્વ્અલ.

હમ નહીં હાથસે દિલ અપના ગૅંવાનેવાલે,
હમ હયૅં દિલબરકોભિ ચુટકીમેં ઉરાનેવાલે!
દિલ લુભાના કિસે કહતે હયૅં વ્હો હમભી દેખેં,
આકે દિખલાયૅં હુનર અપના દિખાનેવાલે!

[જોગન ગુરૂરમેં જાતી હય.]

બાબ પહલા—દિખાવ દૂસરા.

દીવાને આમ.

[રાજા ગોપીચંદ મય દરબારી, પંડીત, સોટન, ચોબદાર વગયરાકે દરબારમેં બયઠા હુવા દિખલાઈ દેતા હય, સબ તઅરીફમેં ગાતે હયઁ.]

કેદારા—તિરાના.

સબ—નાદિર, નૂરાની, લાસાની જાત તેરી પહચાની,
હો ગ્યાની! દાની! સુલ્તાની તેરી હમપર જાવેદાની—નાદિર.
નાદિર સરકાર શાહાના કાર, ચાર સૂ દાના,
રાજ તાજ શાહાના, ઈન્સાફકા બયઠા થાના,
દૂર દૂર તેરા શુહરા, તેરી પરજા, આલા, અદના,
શાદ તેરે દમસે શાદમાન, જાન નજરાના—નાદિર.

[ગોપીચંદ તઅરીફ સુનકર અપની ખૂબીકા અપના ફર્જ જાહિર કરતા હય.]

ગજલ—તહતુલલફ્જ.

ગોપીચંદ—ખિયાલ ચાહિયે શહકો બરા રઅઇયતકા,
કે બાદશાહ હય નોકર સદા રઅઇયતકા.
મેરી વ્હો અયન ભલાઈ હય જિન્દગાનીમેં,
અગર હો હાથસે મેરે ભલા રઅઇયતકા.
જરૂર શાહ વ્હો દોનો જહાંમેં ખ્વાર હુવા,
ખિયાલ જિસને ન કુછભી કિયા રઅઇયતકા.
ખુદાસે હય યહ દુઆ રાત દિન અય દરબારી!
મુઝે ગુલામહી રખ્ખે ખુદા રઅઇયતકા.
કરૂં અવામકી ઇન્સાફસે મયઁ દિલદારી,
રહે શઆર હમેશા વફા રઅઇયતકા.

[પંડિત, ગોપીચંદકા રઅઇયતકે તરફ જાંનિસાર દેખકર દુઆ દેતા હય.]

પંડિત—અય બાગે જહાનકે ખુશનુમા ફૂલ! જિસ તરહ તુને અપની ઇતની જિન્દગી અમનો અમાંમેં ગુજારી, ઉસી તરહ ઉસ સાહેબકી કૃપાસે સદા બહારે શાદમાનીસે ફૂલા ફૂલા રહ.

ગોપીચંદ—પંડિતજી ! આપકી દુઆ કુબૂલ હોની મુશ્કિલ હય. ઇનસાન ફાની હય; મૌતકા ગમ કમ નહીં, સચ્ચી ખુશી કભી નસીબે આદમ નહીં.

મુસદ્દસ.

ક્યા જાને ધરી કૌનસી મનહૂસ થી નાકામ,
જિસ વક્ત મિલા જાનકો યહ જિસ્મ બદ-અંજામ !
જબતક રહે દુનિયામેં રહા ગમસે સદા કામ,
જાતે હયઁ અદમકો તો વહાભી નહીં આરામ !
વાં હશ્રકિ દહશતસે ફરાગત નહીં મિલતી,
તન છોરકેભિ રૂહકો રાહત નહીં મિલતી !

પંડિત—અય રાજન ! અયસે અનુચિત ખિયાલમેં ન જાઇયે; બહારકા મૌસમ હય, કિસી રૂપવતી રામજનીકો ફરમાઇયે ઔર જલસા જમાઇયે. [લોટન પંડિતકી બાતકો કાટતા હય.]

લોટન—વાહ ! પંડિતજી વાહ ! "જબ કિસાનહી ખેત ખાય તો રખવાલી કૌન કરે ?" તીન હાથકા ટીકા લગાના, કુંવેકે રસ્સીસેભી લમ્બા માલા ઝુલાના ઔર ઉસપર ખોટી સલાહ બતાના ? ગુરુ પંડિતકો રામજનીકા ધ્યાન ? "ઉંચી દુકાન ઔર ફીકા પકવાન ?" જાહિરમેં તો વ્હો આન બાન, વ્હો શાન ગુમાન, કે ગોયા છે શાસ્ત્ર ઔર અઠારહ પુરાન છાન છાનકે ચાટ ગયે હયઁ ! અપને જબાન ઔર બયાનકે આગે જહાનકો નાદાન, બે ઈમાન, અન્જાન જાન લિયા, અપનેકો દૂસરા ભગવાન માન લિયા ! બયકુંઠ કયલાશકા તો બસ ઠેકા લિયે બયઠે હયઁ ! અપનેકો પુજાના ઔર સ્વર્ગ પહુંચાના તો કુછ બાતહી નહીં; મગર ફેઅલ દેખો તો વાહી વાહ ! જમાનેકો ઝૂઠે બાતોંસે ડરાના, બહકાના, અવામકો કુવેમેં ગિરાના, ઠગના, ઠગાના, યહે પંડિતોંકા બાના !

પંડિત—લોટન ! જિસ બાતમેં તુઝે દખલ નહીં; ઉસમેં દમ ન માર, "અંધા ક્યા જાને લાલીકી બહાર !"

લોટન—તો સમઝવાસે પંડિતજી ! જરા આપહી મુઝે બતાવ કે આપને કિતના ખજાના સમઝકા જમઅ કિયા હય ?

પંડિત—ગધોંકો અકલમંદોકે બીચમેં આના ભલા નહીં.

લોટન—જબ ગધા; અપનેહી સફકે એક ખરકો નાહક ચિલ્લાતે સુન્તા હય, તબ ઉનકો બીચમેં બોલનાહી ફર્જ પરતા હય.

ગોપીચંદ—ઠહર લોટન ! પંડિતને મુઝકો જો સલાહ મેરે ગમ દૂર કરનેકી દી, ઉસપર તો તુને ય્હે બહસ કી. અબ મુઝે બતા, કે મેરા ગમ દૂર કરનેકા દૂસરા ઇલાજ તેરે ખિયાલમેં કયા હય ?

લોટન—મહારાજ ! વ્હો બહુત સહલ ઔર સચ્ચા હય.

પંડિત—મયઁ તેરી તમામ તદબીરેં જાનતા હૂં. શાયદ તૂ રાજાજીકો શિકાર ખેલનેકી સલાહ દેગા.

લોટન—મેરે પંડિતજી ! તુમ અગર ચુપ રહતે તો બ્હેતર હોતા ! કયૂં કે આપકી દાનાઈકા દૂસરા નમૂના દેખ મુઝે આપકે લિયે ઔરહી ખિયાલ આતા હય.

પંડિત—અગર શિકાર નહીં તો સફરકી સલાહ દેગા, પર તેરી ય્હે રાય ગલત હય. સફર કરનેસે રાજાજીકા ગમ ગલત ન હોગા.

લોટન—દેખ લીજિયે પંડિતજીકે અકલકા તીસરા નમૂના.

પંડિત—પૃથીરાજ ! ઇસ લોટનકી બે-તમીજીપર ખિયાલ કીજિયે.

લોટન—ખિયાલકી આગ, ભરક પહલી !

પંડિત—" બિચ્છુકા મંત્ર ન જાને, સાંપકે બિલમેં હાથ ડાલે," વ્હોં મસલ ઇસકી હય.

લોટન—ફયલસુફીકા નિશાના, ગોલી દૂસરી.

પંડિત—અન્નદાતા ! આપ મુન્સિફ હો, ઇસ બેઅદબીકો જરા ગૌરસે ખિયાલ કરો.

લોટન—ખુશામદકી બારૂત, ગોલા ધરપછાંટ.

પંડિત—ય્હે સમઝતા હય કે ય્હે દરબારકા મસ્ખરા હય, ઇસ લિયે જો ચાહે સો બોલ સકતા હય !

લોટન—ફાંસ ફરેબકા નાટક. બાબ પહલા—દિખાવ પહલા.

પંડિત—ફરેબ ! અય બેશઊર ! મયઁ ફરેબ કરતા હૂં ?

લોટન—બાબ દૂસરા. મુકામ ગાલી ગલોજ.

પંડિત—અય અહમક ! અગર તુઝકો અપની દાનાઈ ખર્ચ કરની હો, તો આ મેરે સામને, બિધામેં બહસ કર !

લોટન—હારા જુવારી હમેશા જિયાદા ખેલતા હય.

પંડિત—અગર રાજાજીકા ડર મુઝે ન હોતા, તો બાતોંકી તોપસે તુઝે ઉડા દેતા !

લોટન—શાબાશ ! "બાપ ન ફોડે ઠીકરી, બેટા ગોલ અંદાજ."

ગોપીચંદ—લોટન ! દિલ-લગીસે બાજ આ, ઔર મેરે દિલ બહલાનેકા ઇલાજ બતા.

લોટન—મહારાજ ! આપકે દિલબસ્તગીકા ઇલાજ એક હય, વ્હો સબસે નેક હય. [ચોબદાર આદાબ બજાકર જાતા હય.]

પીલૂ—લાવની.

આઈ રાહત કુછ રોજ રહી, ફિર રંજ આયા, કુછ આન રહા,
શબકો ચાંદો તારે આયે, ચડકે બાદલ કારે આયે,
દિનકો સૂરજ આકે મિહમાન રહા.
કાયમ દાયમ કબ આલમમેં કોઇ હરદમ જીશાન રહા ?
આલા, અદના, અફસર, કમતર, ઈસ દુનિયાસે ગુજરે આકર,
રહનેવાલા લેકિન રહમાન રહા.
સચ્ચા દોસ્ત ખુદા સબકા હય, ઉસપર જો કુરબાન રહા,
આલમકે વ્હો ગમસે છૂટા, હયરતકે આલમસે છૂટા,
હર હાલતમેં ખુશ વ્હો ઇન્સાન રહા.—આઈ.

[ચોબદાર દાખિલ હોકર આદાબ બજા લાતા હય.]

ચોબદાર—મહારાજ ! યેક જોગન દરબારકે દરવાજેપર ખરી હય ઔર અંદર આના ચાહતી હય.

ગોપીચંદ—જોગનકો મુઝસે કયા કામ પરા ? શાયદ કોઈ મંગન કુછ માંગને આઈ હોગી. ચોબદાર ! ઉસકો લા. [ચોબદાર આદાબ બજાકર જાતા હય, પંડિત લોટનકી શિકાયત કરતા હય.]

પંડિત—ખુદાવંદ ! ઇસ વકત એક ઔરત આતી હય, ઇસ લિયેસ લોટનકો ફરમાઈયે કે જરા જબાન સંભાલકે બોલે.

લોટન—ભાઈ પંડિત ! આપકો આપકે સરકી કસમ હય, સચ કહના કે કોઈ દિન અયસાભી ગયા હય કે જિસ રોજ આપ નેશ મારનેસે બાજ રહે હો ?

ગોપીચંદ—લોટન ! પંડિતોંસે તુ ઇતના કયૂં ચિડતા હય ?

લોટન—મહારાજ !

કબિત.

આજ કલકે પંડિત હયઁ ખંડિત ગુન વિદ્યામેં,
કામ જો કરેં સો હજારમેં બુરા કરેં,
ઝૂઠ, સચ, બતા, દિખા, સુના, બનાકે બાત સાત,
લૂટ, ફાંસ, માલ કાટકે, સદા મજા કરેં.

કર ફરેબ માલ મુફ્ત નોચકો ખસોટકે,
હર તરહસે જોર તોર કરકે ઘર ભરા કરેં,
માલ મારનેહિકે ખિયાલમેં રહેં સદા,
રામ રામ છોર છાર માર માર જપા કરેં ।

પંડિત—આજ તૂ અપની ચાલાકી ખૂબ દિખા લે, મયઁભી કિસી દિન ચાલાકી દિખાવુંગા, તુઝે ઠીક બનાવુંગા.

લોટન—મેહરબાની ફરમાકે અપની ચાલાકીકા તોપખાના અપને ઘર રખ્ખો; અગર યહાં લાવગે તો આગ લગાવગે, સારી દરબારકો જલાવગે, ઔર નિશાનેપર ઉરાવગે ! [જોગન મઅ ચોબદારકે દાખિલ હોકર આદાબ બજા લાતી હય.]

પંડિત—(દરબારીસે) રામ રામ ! યેહ બલા યહાં કહાંસે આઈ ! (ગોપીચંદસે) મહારાજ ! યેહ જોગન શાયદ પયસેકી ઉમ્મીદસે યહાં આઈ હય.

લોટન—વાહ ! વાહ ! યેહતો વહી મસલ હુઈ કે, "બિલ્લીકા દિલ છિછરેમેં !" પંડિતજીકો રાતો દિન પયસેકા ખિયાલ હય, ઇસ લિયે યેહ સમઝતે હયઁ કે જિતને દરબારમેં દાદકી ઉમ્મીદસે આતે હયઁ, વોહ પયસેહીકે લિયે આતે હયઁ.

જીલા—બરહન્સ—દોહરા.

જોગન—સોના મુઝકો ચાહિયે ન રૂપા હય દરકાર,
કાર મેરા કુછ ઔર હય, અય મેરે સરકાર !
ઘર મેરે હરકા દિયા ધન દૌલત હય પાસ,
હોતી હય પૂરી નહીં મેરે મનકી આસ.

પંડિત—અગર જરકે લિયે ન આઈ હો, તો શાયદ કુછ ફરિયાદ લાઈ હો.

લોટન—પંડિત મહારાજ ! જોગનકે દિલમેં કુછ હો, આપ ક્યૂં સર ફોર રહે હો ! "કાજીજી દુબલે ક્યૂં ? શહરકે ફિક્રસે." વહી મસલ !

ગોપીચંદ—જોગન ! તૂ કિસ દુઃખસે યહાં આઈ હય, ક્યા તેરી ફરિયાદ, ક્યા દુહાઈ હય ?

લોટન—દુઃખ ! ઇસ ઔરતકે ચેહરેપર દુઃખકા તો કુછભી નિશાન નજર નહીં આતા, બલકે આંખે ઔરભી ચંચલપન ઔર ચપલાઈસે ભરી હુઈ નજર આતી હયઁ.

અબયાત.

ક્યા આંખ હય મતવાલી, ક્યા આંખમેં લાલી હય !
લાલેકી કટોરી હય, યા મયકિ પિયાલી હય !
સુર્ખીમેં સિયાહીને રંગત જ્હ નિકાલી હય,
ગુલશનમેં ઘટા ગોયા છાઈ હુઈ કાલી હય.
તાક ઈસકે નિશાનેકી કબ ચૂકને વાલી હય,
દો આંખ નહીં હય વ્હે, બંદૂક દો-નાલી હય.

પંડિત—જોગન ! કિસ ખ્યિાલમેં હય ? ક્યૂં જવાબ નહીં દેતી ?

અબયાત.

જોગન—અય મહારાજ ! ન દુખિયા, ન બિરોગન હૂં મયઁ,
યેક મતલબકે લિયે બન ગઈ જોગિન હૂં મયઁ.
લોગ કહતે હયઁ કે મર્દોં પ હયઁ ઔરત માઈલ,
મર્દકે ઈશ્ક઼સે ઔરતકા હય બચના મુશ્કિલ.
મયઁ વ્હે કહતી હું કે ઔરત ન જો દિલ હાથસે દે,
ક્યા કોઈ મર્દ જબરદસ્તિ ઉસે છીનકે લે ?
જો કોઈ મર્દ મહ઼બ્બતમેં ફ઼ૅસા લે મુઝકો,
લૌંડી બે-દામકી બેશક વ્હો બના લે મુઝકો.

ગોપીચંદ—જોગન ! તૂ યૂં ન ગુમાન રખ કે મર્દકે નામકો તુઝસી એક ઔરતસે બટ્ટા લગેગા ! અગર તૂ યૂં ખ્યિાલ કરતી હો કે તેરા દિલ મહ઼બ્બતકે તીરોંસે જખ્મી ન હો સકેગા, તો વ્હે તેરા ખ્યિાલ મુહ઼ાલ હય. દિલકો દિલસે રાહ, ચાહનેવાલેકી મઅશૂક઼કો ચાહ હોતી હય.

જોગન—મહારાજ ! આપ જો કહતે હો ઉસકો અગર સાબિત કર દો તો મયઁ જાનૂં. મયઁ તો યહી જાનતી હૂં કે અગર ઔરત દાનિશમંદ હો, તો મર્દકી મહ઼બ્બતકે જાલસે દિલકો બચા લે.

ગોપીચંદ—જોગન ! મયઁને તેરી શર્ત ક઼બૂલ કી. ચોબદાર ! લા પાનકે બીરે !

ચોબદાર—આજ્ઞા મહારાજ. [ચોબદાર આદાબ બજાકર જાતા હય.]

ગોપીચંદ—અય મેરે દરબારીયો ! અપની, મેરી, બલકે તમામ મર્દોંકી આબરૂ અગર તુમ્હેં બચાની હો, તો હિમ્મતસે નિકલો બાહર. ઉઠા લો બીરા ઔર જોગનકો ઈશ્ક઼કી જંઝીરમેં જકડનેકી તજવીજ કરો. અગર કમ હિમ્મત હો બયઠ રહોગે, તો એક નાચિજ ઔરત

તુમપે ફત્હમંદ હોગી. રખ્ખો આગે કદમ ઔર મર્દકી હુરમતકે ખજા-નેકો બચાનેકા બીડા ઉઠાવ.

લોટન—બેઅદબી મુઆફ ગરીબ પરવર ! મુઝે તો યકીન હય કે ઇતનોમેંસે કોઇભી બાહર નિકલનેવાલા નહીં. યે તમામ દેખનેહીકે પુતલે હયઁ ! "હિલાવ ન ડોલાવ, મુઝે બયઠે બયઠે ખિલાવ," યેહ ઇનકી દુઆ હય.

બયત.

ફૂલે હુવે અગરચે યે હાથીકે તૌર હયઁ,
"ખાંનેકે દાંત ઔર, દિખાનેકે ઔર હયઁ."

પંડિત—તો કયા મહારાજને સબ અહલેકાર બેકાર રખ્ખા હય ? કયા યે અંધેર નગરી ચૌપટ રાજા હય ? અય નમક-હરામ ! જો જિસકા ખાતા હય, વ્હો ઉસકા ગાતા હય, મગર તૂ માલિકકે સામનેહી ઉસે અયબ લગાતા હય ?

લોટન—(ખુદસે) ઓહો ! યે તો ફિર કફન ફાડકે બોલા ! (પંડિતસે) પંડિતજી ! ગુસ્તાખી મુઆફ. સમઝે ન બૂઝે, નાહકકો બોલ ઉઠે ? અય અકલકે દુશ્મન ! કયા તુમને સુના નહીં, કે "જિસકા કામ ઉસીકો છાજે, ઔર કરે તો સોંટા બાજે !"

ગોપીચંદ—કયૂં દરબારીયો ? કયા કોઇભી ઇતની હિમ્મત નહીં કર સકતા ? કયા મેરી તખ્તે સલ્તનત કે પાયે ઇતને કમજોર હયઁ, કે ઉનસે ઇતના બોઝ ઉઠ નહીં સકતા ?

પંડિત—ગરીબ નિવાજ ! ઇસ ભારી બોઝકા બીડા કોઇભી ઉઠા ન સકેગા.

લોટન—હૂં ! દહી ઔર પેડા મિલે તો યેક બયઠકમેં ધોતી ઢીલી કર કરકે પાંચ પાંચ સેર ઉડા જાયઁ, મગર બહાદુરીકા જો યેક બીડા ખાના પડા તો મૌત આઇ ! [ચોબદાર પાનકે બીડેકી થાલ લાતા હય.]

ગોપીચંદ—ચુપ લોટન ! (સબકો) જબ કયા સબકે સબ તુમ ઔરત બન ગયે હો ?

લોટન—નહીં મહારાજ ! બંદા યે બીડા ઉઠાનેકો હાજિર હય.

ગોપીચંદ—લોટન ! યે જિમ્મા તૂ ઉઠાયગા ?

લોટન—હાં ખુદાવંદ. [લોટન થાલમેંસે યેક બીડા ઉઠા લેતા હય.]

ગોપીચંદ—ખુદા તુઝકો ફત્હમંદ કરે. (જોગનસે) જોગન ! ઇસ જવાનને તુઝકો ફૂંસાનેકા બીડા ઉઠાયા હય, અબ ખબરદાર રહના !

જોગન—અબ દેખના હય કે કિસકે હાથ ફિરોઝીકા જવાહિર આતા હય ! અગર ઇસને મુઝે દામેં મહબ્બતમેં ગિરફ્તાર કિયા, તો મયઁ ઇસકી લૌંડી હો રહૂંગી, ઔર ઇસ્સે શાદી કરકે જોગ છોર દૂંગી, નહીં તો અપની સારી ઉમ્ર જોગનહી રહકર ગુજારૂંગી.

[જોગનકી બાતેં સુનકર લોટન હઁસતા હય.]

ગઝલ—તહ્તુલલફ્ઝ.

લોટન—કબ મર્દ કોઈ હિમ્મત ઔરતસે હારતા હય ?
તુમ ઔરતોંકી હિમ્મત મર્દોંકે આગે ક્યા હય ?

જોગન—બાંધો હજાર હિમ્મત, ઔરતકો ખૌફ ક્યા હય ?
ઔરત છ ગૂના હિમ્મતમેં મર્દસે સિવા હય.

લોટન—મર્દ આસમાન જયસા, ઔરત જમીન જયસી,
સાયા જમીનપર તો નિત આસમાનકા હય.

જોગન—સચ હય; મગર જમીંને પાલા હય મિસ્લે માદર,
પર આસમાનને તો આઝારહી દિયા હય.

લોટન—લાલચ, ફરેબ, જલ્દી, ઝૂઠ ઔર બેવફાઈ,
બેરહમી ઓ જિહાલત ઔરતકા ખાસ્સા હય.

જોગન—યહે ઝૂઠ હય સરાસર, ખુદ મર્દ મતલબી હયઁ,
ઔરતને જાન ઉસે દી, જિસકો કે દિલ દિયા હય.

ગોપીચંદ—લોટન ! તુ કબસે અપને કામકો શુરૂ કરેગા ?

લોટન—આજસેહી મહારાજ ! ઔર દેખિયે કે કિતને વક્તમેં વ્હો પૂરા કર દેતા હૂં.

જોગન—બારહ ઔર બારહ ચૌબીસ બરસ બીત જાય, તોબી ન અપની મુરાદ પાય.

લોટન—અજી દેખો તો સહી, લોટન મિયાં કયસે લોટતે લોટતે જોગન-જાનકો લપેટ લેતે હયઁ !

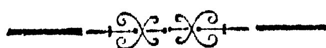
પંડિત—દાતા ! મુઝે સયકરો અંદેશે આતે હયઁ, મગર યકીન તો હય કે આયન્દા ફતેહ હોગી—

ગોપીચંદ—કિસકી ?

લોટન—લોટનકી ! [પંડિત આંખેં નિકાલતા હય, લોટન મૂંછે મરોરતા હય.]

બાબ પહલા—દિખાવ તીસરા.

જંગલ.

[દાસીયોં જવાલિન્દ્રનાથકી તાલાશમેં આતી હયઁ.]

૧ દાસી—(નાજસે) કહાં હય ? યહાં તો કોઈભી નજર નહીં આતા ! બહના ! મયઁ થક ગઈ, મુઝસે તો અબ ચલા નહીં જાતા !

૨ દાસી—વાહરે તેરી નજાકત ! "ચલા નહીં જાતા !" "પરદેકી બીબી ચટાઈકા લહઁગા ?" જોગી અતીતકે તલાશમેં ચાર કદમ ચલી તો પાંવમેં પડે છાલે ! મગર વારી જાવું ! જો કોઇ રંગીલા, છબીલા, સજીલા, નોકીલા જવાન મિલે તો દૌરે બે કસાલે, ઉચે હો યા ખાલે !

૧ દાસી—ઉવેરે તેરા મટકના ! કયા ઝૂઠ હય ? મહલકી દાસી, બનમેં ફિરૂં ભૂખી પ્યાસી તો કયૂં ન થકૂં ? ઔરત હૂં યા કોઈ બયલ ? ચલ ચલ મયઁ તુઝસે નહીં બોલતી !

૨ દાસી—(મટકકર) "બોલ તો બીબી મેરી, નહીં તો દરકારભી નહીં તેરી !"

૧ દાસી—ઔર ફિર કયા ? તુઝે તો હઁસી સૂઝી હય ! બ્હો મુવા જોગી રમતા કયા જાને કહાં હય ! બુઢિયાતો દીવાની હુઈ હય, જો ઉસીકી સેવા ઠાની હુઈ હય ! કયા વહી એક સાધૂ જગતમેં ન્યારા હય ?

૨ દાસી—ચુપ બંદી ! મુંહ સંભાલ ! સાધૂકે હકમેં અયસા સુખન મુંહસે ન નિકાલ ! ચલ જરા થોરી દૂર ઔર ચલ ! મોમતો નહીં કે ગલ જાયગી ? ચરબી તો નહીં કે પિઘલ જાયગી ? (સામને દેખકર) અરે અબ કયા કરેં ! બુઢીતો આ પહુંચી, ઔર અબતક ઉસ સાધૂકા પતાં ન મિલા !

૧ દાસી—કહેંગે ઢૂંઢકર હારે, બહુત સર મારે. કહીં ન મિલા, મતલબકા ગુલ ન ખિલા. [મયનાવત મઅ દાસીયોંકે આતી હય.]

મયનાવત—કયૂં ? અબતક પતા ન મિલા ?

૧ દાસી—મહારાની ! તમામ બન છાન મારા, પથરભી ચલતે ચલતે આખિર થકકે હારા, મગર સાધૂકા અસ્થાન બે નિશાન કહીં ન પાયા, દમ લબપર આયા.

મયનાવત—રાસ્તેમેં મયઁને હરકારેસે સુના; ઇસી બનમેં ઉસ સાધૂકા આસન હય; દેખો ઢૂંઢો, દર્સન બિન બેચયન મેરા તન મન હય.

૧ દાસી—સરકાર! જરા ઠહરિયે. (દાસીસે) બહન! સામને દિહકાનીકી ઝોપડીમેં જા, પૂછકે પતા લા.

૨ દાસી—બેઅદબી મુઆફ હો, મયઁ તો હરગીજ અકેલી ન જાવું! કોઈ મુવા બદ નજર મિલે તો અપને નાજુક બદનકો કિસ તરહ બચાવું? આજ કલકે મર્દ ચલતે ચલતે નજર લડાતે હયઁ, અપની હવસકી આગ બુરી નીયતસે બુઝાતે હયઁ.

[દૂરસે જવાલિન્દ્રનાથકે ભજનકી આવાજ આતી હય.]

મયનાવત—સુનો, યેહ કિસકી આવાજ હય ભલા? (સુનતી હય.) હાં! યેહતો ઉસી સાધૂકી હય સદા! ચલો અસ્થાન નજદીકહી હય.

[સબ જાતી હયઁ.]

બાબ પહલા—દિખાવ ચૌથા.

જંગલ—મઠ.

[એક ઝોપડીકે પાસ જવાલિન્દ્રનાથ ધૂની લગાયે ભજન કરતે દિખલાઈ દેતા હય.]

તિલક કામોદ—લાવની.

જવાલિન્દ્રનાથ—

આનકે ઇસ જગમેં ગાફિલ માલિકસે બશર હરઆન રહા,
જાન યેહ તનમેં રહી જબતક બંદા અંજાન રહા.
તાનકે સોયા બેફિક્રા, બેધ્યાન રહા, મસ્તાન રહા,
માનકા અપને હરયક સૂરતસે ઇસે અરમાન રહા.
કાન દિયા બાતોં પ ન હરકે જબતક કુછ ઇમ્કાન રહા.—જાન.
જો થા અપના લખ્તે-જિગર, પૂછાભિ ન ઉસને બાત, ગયા,
શામ સવેરે ગયા, કોઈ દિન, કોઈ રાત ગયા,
ભાઈ બંદ, અપના, બેગાના કોઈ ન અપને સાથ ગયા,
ખાલિ હાથ થા તુ આયા, આખિર ખાલી હાથ ગયા.
કુલ્લ અસેહા ફાનપભી "તાલિબ" કયા કયા તૂફાન રહા!—જાન.

[મયનાવત મઅ દાસીયોંકે આકર જવાલિન્દ્રનાથકી આરતી કરતી હય.]

મયનાવત—મહારાજ! ચેરીકી તરફ જરા નિગાહ કરો.

જવાલિન્દ્રનાથ—માઈ! તૂ કૌન હય?

મયનાવત—અય દાતા! મયઁ ઇસ શહરકે રાજા ગોપીચંદકી માતા હૂં, નામ મેરા મયનાવત હય.

જવાલિન્દ્રનાથ—માઈ! તૂ યહાંસે જા. રાનીકો હમારે જયસે એક મુફલિસ જોગીસે ક્યા કામ? તૂ ક્યા ચાહતી હય?

મુસદ્દસ.

મયનાવત—આરામ કિયા, અયશ કિયા, લુત્ફ ઉઠાયા,
જો ચાહિયે ઇન્સાનકો દુનિયામેં વહ પાયા.
દુનિયાકિ મહબ્બતમેં ન દિલ હરસે લગાયા,
ચૌથાપન અબ અયામ બુઢાપેકા હય આયા.
કૂચા મુઝે મહબૂબે હકીકીકા દિખાદો,
દાતા મેરે અબ રાહે ખુદા મુઝકો બતાદો.

બયત.

જવાલિન્દ્રનાથ—રાની! તુઝે ઇસ રાહસે કયા કામ હય માઈ?
આરામસે તકલીફમેં પડને તુ કયૂં આઈ?

મુસદ્દસ.

મયનાવત—જામા મુઝે ઇન્સાનકા જિસ રબને પિન્હાયા,
જિસને મુઝે ખિલકતમેં બડી સબસે બનાયા,
જિસને મુઝે યહ મર્તબા શાહીકા દિખાયા;
હર વકતમેં, હર હાલમેં, જો કામ હય આયા,
ઉસકીહિ મહબ્બતમેં અગર દિલ ન લગાવૂં,
તો કૌનસા મુંહ જાકે મયઁ ઉસ રબકો દિખાવૂં?

જવાલિન્દ્રનાથ—માઈ! બયરાગ જોગકા પંથ બડા કઠિન હય! દુનિયાદારીમેં રહકે જો અપને મનકો માર, સબ વિકાર છોડ દે, વહો ઇસ બાનેકે લાયક હોતા હય. ફકીરી બાના લેકે જો ફિર કુછ ખોટા કામ કરે, તો બેશક ઇસ ભેસકો બદનામ કરે.

મયનાવત—સચ હય ગુરૂજી! મગર યહે દાસી સચમુચ દુનિયાકે લજજતોંસે હાત ઉઠાયે બયઠી હય. આપ જયસે ચાહિયે આજમા લીજિયે, મુઝે મંત્ર દીજિયે, ના-ઉમ્મેદ ન કીજિયે.

[મયનાવત ચરનપર ગિરતી હય.]

જવાલિન્દ્રનાથ—ઉઠ માઈ! ઉઠ. તુને મુઝે આજ લાચાર કિયા હય. સુન,— [મયનાવત ચરન છોડતી હય, જવાલિન્દ્રનાથ ઉપદેશ કરતા હય.]

મુસદ્દસ.

જ્વાલિન્દ્રનાથ—દુનિયાકિ જો હય રાહ વહ તલવારકી હય ધાર,
ઈસ રાહસે ઈન્સાંકા ગુજર સખ્ત હય દુશ્વાર!
ચુભતે હયૅં હસદ, હિર્સો અદાવતકે યહાં ખાર,
હય ગર્મ સદા મક્રો દગાબાજીકા બાજાર!
બદકો વ્હ બઢાતી હય, ઘટાતી હય ભલોંકો,
કાંટોંકો બચાતી હય, લુટાતી હય ફૂલોંકો!
જૂઠોંકિ યહાં જીત હય, સચ્ચોંકિ યહાં હાર,
ઈન્સાફકે ગરદન પ રવાં જુલ્મકિ તલવાર!
ગુલકા હય જિગર ચાક; મગર તેજ હય હર ખાર,
મક્કાર વ્હ દુનિયા નહીં સચ્ચોંકિ તલબગાર!
નાકદ્રીકા સચ્ચોંકે સુબૂત યેક બડા હય,
જો મોતી કે સચ્ચા હય, વહ પાનીમેં પડા હય.
દુનિયાસે અગર ફિરકે તુ માઈલ હય ખુદાપર,
તો દિલકો સદા લજજતે દુનિયાસે જુદા કર.
મત ભેસ બના, કપડે રંગા, મક્રો રિયા કર,
દિલ સાફ કર, ઔર ઉસમેંહિ દીદારે ખુદા કર.
મત ભૂલ તુ નેકીકો, ન તૂ ભૂલ કજાકો,
સબ કુછ તુ ભુલા, પર ન ભુલા યાદે ખુદાકો!

મયનાવત—મહારાજ! મયૅં હરગિજ ઇસ ઉપદેશકો ન ભૂલૂંગી. તુમ્હારે હરયક સુખનકો માનિન્દ મોતીકે, અપને મનકે કાંટોંમેં તોલૂંગી.

જ્વાલિન્દ્રનાથ—માઈ! તૂ હિમ્મત રખ. દિલ પાક કર, દુનિયાકા ખિયાલ દિલસે નિકાલ. રામકા સુમરન કર, બદીસે હાથ ઉઠા. નેકીકો પ્યારી રખ, સચકો સાથી સમઝ ઔર ભલાઈકો હમરાહ લે.

મયનાવત—ગુરૂજી! મયૅં આપકી ચેરી હૂં.

જ્વાલિન્દ્રનાથ—રાની! આ અપની દાસીયોંકે સાથ, મયૅં તુઝે ડિગમ્બરકા મંત્ર સુનાતા, તુઝે નિરંજનકી રાહ દિખાતા હૂં!

[સબ જાતે હયૅં, દૂસરે તરફસે લોટન અકડમેં આતા હય અરબકે ભેસમેં.]

ઝિંઝોટી—નકટા.

લોટન—ચંચલ ચિતવનકી બરછી હયઁ જો ખાયે હુવે,
બનકે દીવાને ફિરતે હયઁ ઘબરાયે હુવે.
કાલે કાકુલ જ્હ નાગિનસે બલ ખાયે હુવે,
કારે મતવારે દો નયના શરમાયે હુવે.
ગોરેસે ગાલોંપર ગેસૂ લહરાયે હુવે,
ચંદાપર ગોયા કે બાદલ હય છાયે હુવે.
યા રબ કિસ જાલિમકે હયઁ વ્હો બહકાયે હુવે,
રખતે હયઁ હમસે દામનકો ઝટકાર!
નાચારી નાકારી હય ભારી, દુશવારી, બેજારી હરબાર.-ચંચલ.
[લોટન અપનેકો દેખકર તઅજ્જુબમેં આતા હય.]

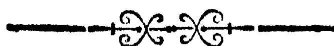
અહા! વ્હે ઠાટ! વ્હે બાટ! વ્હે આન! વ્હે બાન! આજતો બંદા બેશાન, બેગુમાન બન ગયા બીસ બરસકા યેક પઠા જવાન! કૌન કહેગા કે વ્હે હયઁ મિયાં લોટનખાન! અરે દૂસરા તો દૂસરાહી હય, આજ તો અપનેકો મયઁ આપહી નહીં પહચાન સકતા. રાસ્તેમેં પુરાને પુરાને યાર, રાત દિન પાસ બયઠનેવાલે દોસ્ત મિલે, કિસીને ન પહચાના! જબ અયસે લોગ મુઝે પહચાન ન સકે, તો જોગન કયા પહચાનેગી, જિસને રાજાકે દરબારમેં ફકત એક બાર મુઝે દેખા. વ્હેતો સાબિત હય, કે "સીધી ઉંગ્લીસે કભી ઘી નહીં નિકલતા." યૂં અગર જાવું ઔર જોગનકે પયરપર સરભી કાટકે રખ દૂં, તો કભી વ્હો ઇસ જિદપર અપની હોનેવાલી નહીં; લેકિન તરહ તરહકે ફન ફરેબ, છલબલસે ઉસે લુભાના, અપની હોશિયારીકા સિક્કા ઉસકે દિલપર બિઠાના ચાહિયે. બચ્ચા લોટન! તેરા જીતો જોગનકો દેખતેહી લોટ હો ગયા હય હૈં! તેરા દિલ ઉસે ચાહતા હય, ફિર કયા જિસે તૂ ચાહે, વ્હો તુઝે ન ચાહે વ્હે કોઈ બાત હય? અરે જોગન તો કયા? જો જિન્નતકી હૂર ચાહૂં તો મરકે વહી લૂં! વ્હેતો સચ હય કે જોગનકા હાથ આના કુછ દાલ ભાતકા નિવાલા નહીં હય. અયસી પક્કી, ખિલાડી ઔરત જહાંનમેં ન હોગી. [સોચકર] મગર કયા હુવા? આખિર હય તો ઔરત! કહાંતક, "કબતક છિપેગી લોમડી ટટ્ટીકે આડમેં?" ભેસ મયઁને અયસા કિયા હય, સાંગ અયસા લિયા હય કે ખુદા ચાહે તો આજહી બંદા ઉસે બ્યાહે! સુના હય કે જોગન ઇલ્મે તિબમેંભી માહિર હય. વ્હો અગર મેરે આનેકા સબબ પૂછેગી તો કહૂંગા, કે આપકી તઅરીફ સુનકર ઇલાજકે લિયે આયા હૂં. અબ લોટન! આસ્તીન ચડા કર, દિલ કડા કર, નસીબ લડા કર, પયર બઢાકર, જોગનકે ઘરમેં ઘુસ, ફિર આગે અલ્લાહ હય.

ઇંગ્રેજી—તર્જ.

જો લાજ આજ ઘર છપ્પર પર હર ઘર ઠગ આતે હયઁ,
સજ સાજ તાજ કલ બલ છલકા બલબલ જો જાતે હયઁ.
કર ઢંગ સંગ, ઠગ કર જગમેં, રગરગ ફૂરકાતે હયઁ,
હર આંખ બીચ અનજન બન અન ધન, રંજન પાતે હયઁ.
હમ તરહ તરહકે અપને નિત બદલકે ઢંગ,
કર સદા દગા; રિયા, જફા; [વફાસે દંગ તંગ,
જા બજાયેં મીઠે મીઠે સુરમેં મોરચંગ,
ક્યા ઉમંગ ! ક્યા તરંગ ! રંગ હય ! રંગ હય રંગ !—હા.
[લોટન અકરમેં જાતા હય.]

બાબ પહલા—દિખાવ પાંચવાં.

જોગનકા ઘર.

[જોગન મહબ્બતકી મુજમ્મત કરતે દિખલાઈ દેતી હય.]

કાફી—ઠુમરી.

જોગન--

કિસીસે નહીં પ્રીત લગાની ભલી, સબ દિલબર હયઁ છલી.—કિસીસે.
જબતક જવાની, તબતક હય જાની, ફિર જાનીસે આનાકાની,
જબકે જવાની ઢલી.—કિસીસે.
જો ભઁવરા કલિયોંપર ગૂજે, વ્હો આખિરકો બાત ન પૂછે,
જબ બેરસ હો કલી.—કિસીસે.

[બાહરસે લોટનકી આવાજ આતી હય, જોગન ચોંકતી હય.]

લોટન—અરે કોઈ ઘરમેં હય યા નહીં ? (જવાબ ન આનેસે) ક્યા નૌકર ચાકર સબ મર ગયે !

જોગન—કૌન હો ?

લોટન—આદમી.

જોગન—મયઁને કબ કહા જાનવર ! આદમી હો, પર કૌન હો ? કહાંસે આયે ?

લોટન—જી મયઁ એક સૌદાગર હૂં, ઔર ઇલાજકે લિયે ઇશ્ક-આબાદસે આયા હૂં.

જોગન—(ખુદસે) ઇશ્ક-આબાદ! યહે મિયાં લોટનતો નહીં! જાવું ઔર દેખૂંતો સહી! (જોગન જાકર લોટનકો લે આતી હય ઔર ઉસકો દેખકે હયરાન હોતી હય.) સાહેબ! આપ કૌન હો?

લોટન—મયઁ? હાં-મયઁ-ઇસ શહરકે એક અમીર સૌદાગરકા બેટા હૂં. મુઝે એક બરા ભારી મર્ઝ હુવા હય. બહુતસે તબીબકે ઇલાજ કિયે; મગર કિસીકા કુછ ન ચલા. મયઁને આજ સુના કે એક બરી પરહેજગાર જોગન ઇસ શહરમેં આઈ હય, ઔર ઉસે ઇલ્મે તિબમેં ભી રસાઈ હય. મયઁને ખિયાલ કિયા કે અપને દર્દકી દવા આપસે લૂં, શાયદ આપકે ઇલાજસે આરામ પાવું.

જોગન—(ખુદસે) ઓહો! સમઝી! સમઝી! યેતો મિયાં લોટન હયઁ! (લોટનસે) સાહેબ! મયઁતો અયસે ભારી બીમારીકી દવા જરા કમ જાનતી હૂં; પર મેરી એક પરોસન મુગલાની હય, વ્હો હર મર્ઝકા ઇલાજ જાનતી હય, વ્હો તુમકો દવા બતાયગી.

લોટન—બરી મેહરબાની. પર-અગર આપહીકે હાથસે ઇલાજ હો તો બહુત ખૂબ. (ખુદસે) મુગલાનીકો કયા કરૂં! બીબી સાહેબ! હમકો તો તુમસે કામ હય! (જોગનસે) મયઁ કલ આવુંગા.

જોગન—અજી કલકી બાત છોર દો, તુમકો મુફતમેં તકલીફ હોતી હય. મયઁ અભી ઉસ બુઢિયાકો બુલા લાતી હૂં. [જોગન જાને ચાહતી હય, લોટન ઉસે રોકતા હય.]

લોટન—નહીં નહીં. આજ કુછ જુરૂર નહીં, કલ મયઁ આવુંગા.

જોગન—આજ જો કામ હોતા હો ઉસકો કલપર ડાલના અચ્છા નહીં. તુમ જરા બયઠો, મયઁ અભી ઉસે લાતી હૂં. (ખુદસે) મયઁહી મુગલાની બનકર આતી હૂં, ઔર મિયાંજીકો તમાશા દિખાતી હૂં.

[જોગન જલ્દીમેં જાતી હય, લોટન ઘબરાતા હય.]

લોટન—હત તેરી! યહેતો ગઈ! બેટા લોટન! તુતો કમબખ્તીકે ગરેમેં પરા! હાય હાય! અબ કયા કરૂં! ભાગનાભી મુશ્કિલ હય, કયૂં કે દરવાજા ઈસી તરફ હય! બુઢિયા કોઈ જાન પહચાન હો, ઔર મુઝે પહચાને તો દૂની મુસીબત હય! લોટન! બાજી બિગરી, ફૂસાનેકે એવજ તૂ ફૂંસા! ખયર! જો હો સો હો, હિમ્મત નહીં હારની ચાહિયે. જબ ઓખલીમેં સર દિયા તો મૂસલસે કયા ડર?

(સામને દેખકર ચોંકતા હય.) અરે બાપરે! બુઢ્ઢીતો આઈ! હૂ બ હૂ ચુરૂેલકી ભોજાઈ! આઇયે અમ્માજી! આઈયે. (ખુદસે) ઇસકો તો દેખતેહી તપ આતી હય, તો દવા કયા કરેગી! [જોગન બુઢ્ઢિયા મુગલાનીકા ભેસમેં લકડી ટેકતે આતી હય.]

જોગન—બાબા! તુમ વ્હો બીમાર હય? મુઝકો જોગનને ભેજા હય.

લોટન—જી હાં જી. આપકા મુબારક નામ?

જોગન—મેરા નામ જુગનૂ. (નબ્જ દેખકે) કયૂં? કયા મર્જ હય?

લોટન—નબ્જ આપ દેખતી હો, ઔર મર્જ મુઝસે પૂછતી હો?

જોગન—બાબા! મર્જકો દેખતેહી પહચાના, મગર હકીકત જુરૂર અસ્ત.

લોટન—દિલકા ઘબરાના, ફિકરકા આના, પેચોતાબ ખાના. આંખોંમેં જલન, દિલમેં અગન, પયરકા થરથરાના, સરકા ચકરાના, બહુત બેચયની હય.

જોગન—બલે. બલે. યહે મર્જ બહુત ખરાબ! સરમેં ખલલ હોનેસે યહે બીમારી બરપા શુદા અસ્ત. આદમી ખુદ અપનેકો ઇસ મર્જમેં ફરામોશ મી કુનદ. (સર તા પા દેખકર) અપના નામ, જાત, કોમ, સબ ફરામોશ મી કુનદ. ઇસ બીમારીમેં પોશાક બદલના અચ્છા મઅલૂમ શવદ!

લોટન—હૈં! ઠીક! ઠીક! (ખુદસે) મુઝે પહચાના કયા?

જોગન—તુમ બિગોઈ, હમ સૌદાગર અસ્ત; મગર મન મી ગોયમ કે તુમ સૌદાગર નેઈ અસ્ત. યહે સબ દર્દકા તાસીર અસ્ત. બાબા! અમ બુઢ્ઢા હુવા, જમાના દીદા અમ. અમ તુમારા શિતાબ તદબીર કુનમ. આજ હમ એક જમાલગોટેકા જુલ્લાબ મી દિહમ.

લોટન—(ખુદસે) અરર! ખાના ખરાબી! (જોગનસે) અમ્માજી! મયઁ જુલાબ તો ન લૂંગા! જમાલગોટેસે તો મયઁ જહન્નમ વાસિલ હૂંગા! મુઆફ કરો, મુઝે કુછ નહીં હય.

જોગન—કુછ નેઈ? અચ્છા! અચ્છા! દેખો, દવાકા નામસે બીમારી ફરાર શવદ, તો ફિર પીનેસે કિતના ફાયદા ખ્વાહદ શુદ. આજ જુલાબ જરૂર પિલાના હોગા.

લોટન—અરી તો કયા બૂઢ્ઢી! મુઝકો જોરો જુલ્મસે પિલાયગી

જોગન—તુમ ખુશીસે નહીં પિયેગા; જુલ્મસે પિલાયગા, અમ જોગનકા હુકમ બજાયગા.

લોટન—મુઝે કયા છોટા બચ્ચા વચ્ચા સમઝતી હો ? મયઁ જાતા હૂં, કલ આવુંગા. (ખુદસે) તેરી દવાઈ તૂહી પી, મરતી કયૂં નહીં !

[જાને ચાહતા હય, જોગન હાથ પકરકર રોકતી હય.]

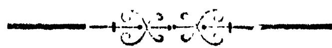
જોગન—બાબા ! કિધર જાયગા ?

લોટન—જહન્નમમેં ! (ખુદસે) યહ બુઢ્ઢી હય યા બલા હય ! જોગનકે સિખાનેસે મેરે પીછે પરી ! મયઁ તો રોઝેકો આયા, નમાજ ગલે પરી.

જોગન—જહન્નમ જાનેકા તુમારા વકત ન આમદા અસ્ત. યહ દવાઈ પીયો, પીછે જાવો. (જોગન જબરદસ્તી દવા પિલાતી હય, લોટન યક બ યક નિગલ જાનેસે ઘબરાતા હય.) ઘબરાના નહીં. સબ્ર ! સબ્ર ! અચ્છા હોગા, પીછે જોગનકો જીતના.

લોટન—કૌન? જોગન! [જોગન બુર્કઅ નિકાલકે મુંહ દિખાતી હય.]

જોગન—હાં, જોગન ! [લોટન હયરાન હોકર ચુપચાપ ચલા જાતા હય, જોગન હઁસતે હઁસતે ઉસકે પીછે રવાના હોતી હય.]

બાબ પહલા—દિખાવ છઠા.

હમ્મામ.

[ગોપીચંદ અશ્નાન કરનેકે બઅ્દ કપરા પહનકે સબકે સાથ ભજન કરતે દિખાઈ દેતા હય.]

ઇંગ્રેજી—તર્જ.

સબ—શોક હારન ? જગજીવન ! તારન ! નિસ્તારન !
તીન લોકકે સરજનહારે ! પરતે હમ ચરનન.
નાથ ! પરમેશ્વર ! કરતાર ! દાતા ! દુખ ભંજન !
શ્યામબરન રઘુનાથ ! કરેં હમ નિત તેરો સુમરન.
હેત ધારી, ન્યાય કારી, કસ્ટ હારી, જાતે બારી.
કાટ ભારી પાપ બંધન,
લે ચંદન, પ્રેમ દરપન, ધ્યાન દરશન,
દેત અરપન હમ સબ જન તન મન ધન.—શોક.

[ગોપીચંદ ચૌકીપર બયઠતા હય, દાસી પંખા કરતી હય].

મુસદ્દસાત.

૧ દાસી—મલમલ ગુલાબ જલસે બદનકો નહા ચુકે,
અપને સુનહરે રંગકો કુન્દન બના ચુકે.
સોના તપાકે ઔર દમક ઉસમેં પા ચુકે,
મનકોભી હર ભજનસે સફાઈમેં લા ચુકે.
આરાસ્તા તન અબ તો સિંગારોંસે કીજિયે,
દૂના જમાલ ચાંદકા તારોંસે કીજિયે.

ગોપીચંદ—ખાકસે જિસને બનાઈ શકલો સૂરત દિલરુબા,
ગંદે પાનીસે કિયા પયદા પરીરૂ મહલકા.
ક્યૂં ન અયસે કારિગરકા આફરીં કહિયે ભલા?
જિસને આદમજાતકો યેહ હુસ્નકા જોહર દિયા.
હુસ્ન ચિહરેપર હસીનોંકે નહીં! ઉસકા હય નૂર!
સૂરતે મખલૂકમેં હય ઉસકી કુદરતકા જુહૂર!

બયત.

૧ દાસી—ઔર ક્યા હમ લોંડિયોંકો હુકમ હય સરકારકા?

ગોપીચંદ—જલ્દ અબ જેવર પિન્હાવો, વક્ત હય દરબારકા.

[દાસીયોં ગોપીચંદકો જેવર પહનાતી હયઁ ઔર તનકે સિંગારપર ગાના ગાતી હયઁ.]

માંડ—ગરબી.

સબ—આવો સજાવો સિંગાર બહના! આવો સજાવો.
કઁગન કુંડલ હાર, બહના! આવો સજાવો.—આવો.

[હાર પહનાતી હય.]

દોહરા.

હાર ગલેમેં ડારકે દૂની શોભા પાય,
જ્યૂં નિરમલ આકાસપે છાઈ રહતી ચાંદની આય.—બહના.

[બાજૂબંદ પહનાતી હય.]

સોહે બાજૂબંદ કર સોભા કહીં ન જાય,
જયસે સુંદર કમલપર ભઁવરા ગૂંજે લુભાયે લુભાય.—બહના.

[કુન્ડલ પહનાતી હય.]

કાનન કુન્ડલ સાજિયે ગોરે મુખકે પાસ,
બયઠે શુક્રો બ્રહસ્પતી આકે જ્યૂં સૂરજકે રાસ.—બહના.

[દરીચેપર મયનાવત આકર ગોપીચંદકો સિંગાર કરતે હુવે દેખતી હય, ઔર દુનાકા ખિયાલ

ગુજરનેસે અફસોસ કરતી હય. ગોપીચંદ આઈના દેખતા હય, દાસીયોં પંખા કરતી હય, મયનાવત ગમ ખાતી હય.]

મયનાવત—અફસોસ ! યે્હ સુંદર તન, યે્હ સુહાના બદન, યે્હ સૂરત પાક, યેક રોજ હો જાયગા ખાક !

[યેક દાસી મયનાવતકો દેખતી હય.]

દોહરા.

ઉસ તનકો તૂ મલમલ ધોવે, ચંદન અતર લગાયે હય,
હય હય ! યક દિન વ્હો સુંદર તન મિટ્ટીમેં મિલ જાયે હય !

[મયનાવત આંસૂ પોંછકર જાતી હય, દાસી મહારાજકો જતાતી હય.]

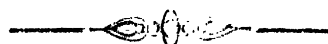
૧ દાસી—મહારાજ ! રાજમાતાકો જી આજ બહુત બેચયન નજર આતા હય !

ગોપીચંદ—ક્યૂં ? કયા હય ?

૧ દાસી—અભી કોઠેસે મહલમેં પધારી, ઉનકે આંખોંસે આંસુ થે જારી.

ગોપીચંદ—આંસૂ ? માતાજીકે આંખોંસે ? ચલો, દેખેં તો કયા હય?

[સબ જાતે હયેં.]

બાબ પહલા—દિખાવ સાતવાં.

રાસ્તા.

[લોટન બગલમેં પોથી લિયેહુવે બ્રહમનકે લિબાસમેં આતા હય.]

લોટન—સૌદાગર બનકે તો અચ્છા બનિજ કિયા. ચાલાકી ઔર દાનાઈકા તમામ અસબાબ લુટાયા, ઔર દવા પીકે ભાગ આયા. ખુદા જાને કમબખ્તને ઉસ રોજ કયા પિલાયા. કે સબ ખાયા પિયા નિકલ આયા ! (ઝઝકના) થુ ! થુ ! ખુદા જાને, તેલ થા યા અરક, યા સડા હુવા પાની ! ખયર ! યેહભી સહી. અપની મતલબકે વાસ્તે સબ કુછ સહના પડતા હય, વહી ગિરતા હય જો ચડતા હય. સૌદાગર બનકે છકા, તો અબ ઢીલી ધોતી પહનકર પંડિતજી બન ગયા. યે્હભી પુંજવાનેકા આજ કલ ભારી નુસખા હય. અચ્છા ખુરા

કૌન જાનતા હય ? જો ફન ફિતુર કરકે બતાદો, વહી આદમી સચ માનતા હય. કૌનસે બુર્જકા સિતારા કૌનસે ગઢેમેં ગિરા, ઉસકી તો ખબર નહીં, મગર રંગ વ્હો લાયે હયઁ કે કોઈ હમસા નુજૂમીયોંમેં જી હુનર નહીં. અચ્છા હુવા જો અપને મહારાજકે પંડિતસે કુછ જોતિશ, નુજૂમ, લગન, મહૂરત દેખના ઉશાન પુરાન શીખ લિયા થા, જો આજ કામ આયા. રાહુ, મંગલ, બૃહસપતી, શુક્ર, સની, માહદિશા, ધાતવાર, નક્ષત્ર, શુભ જોગ, વિષ્ટી, ઔર અયસે દૂસરે કઈએક કાન ફોરે, જીભ તોરે સુખન નિકાલે, ઔર પંચક ઔર દિશાકે લિયે એક અચ્છા શ્લોક સુના કુચ્છ સંસ્કૃત જયસા બરબરાયા, કે પંડિતજી! પંડિતજી! (હઁસતા હય) હત તેરા ભલા હો લોટન! રાજાકા મુસાહિબ હોકર ભાજી ખાવુ, હાલ ચાટૂ પંડિતજી બન ગયા? અરે યાર! સબ ઇકબાલકી ખૂબીસે કામ ચલતા હય, ઝૂઠે કમા ખાતે હયઁ, સચ્ચા હાથ મલતા હય. દુનિયાકા આજ કલ યહી કારોબાર હય. તેરી પગરી મેરે સરપર ઔર મેરી પગરી તેરે સરપર રખનેવાલા ખૂબ હય, જહાંમેં વહી મહબૂબ હય, હરએકકો વહી મરગૂબ હય. ઇસી તરહ મયઁભી ફરેબકી બાજી ચલાવું, જોગનકો કિસી ન કિસી તરહ ફાંસમેં ફઁસાવું, રંગ જમાવું, ઢંગ દિખાવું, લૌંડી બનાવું. (ચલકર રુકતા હય) પર સબ્ર! ફિર વ્હો બુઢી મુગલાની દવાકી શીશી લાઈ તો! ઉસ દિન તો દવાને પેટમેં બરી ગરબર મચા દી! સબ નિચેસે ઉપર ઔર ઉપરસે નીચે હોને લગા! દો દિન દુખના જારી રહા. નસીબ તેરા કે ઇતનેહીમેં બચા, નહીં તો જમાલગોટેકી ગોલી સોલી દેતી તો તૂતો સિપાહી ઉપર ચલા જાતા! આજ ચલકર દેખેં કે કયા હોતા હય.

બયત.

બુઢા બનૂ કભી, વ કભી તો બનૂં જવાન,
પંડિત બના હું આજ, તો કલકો બનૂં પઠાન.

ગૌરી—ઠુમરી.

હર ઠાટ ઝમકમેં નઈ હો, છબ વ્હો લાવૂં—હર.
બાજીકા દાવ, કભી સેર; કભી પાવ,
બદલ ભેસ આવ જાવ કરૂં રોજ ચાર ચાર.—ઠન ઠનનનનન.—હર.
કોઈ દિન માર, કભી હાર, કભી ખાર,
ઇસી તૌરસે હરબાર બને કાર બાર બાર—ઝન ઝનનનનન—હર.
કરના હો પાર, જિસે મતલબકી ધાર,
ઉસે મૌજોંકી માર, ગુલોંકી હય બૌછાર—છન છનનનનન—હર.

[લોટન જાતા હય.]

બાબ પહલા—દિખાવ આઠવાં.

દીવાનખાના.

[ગોપીચંદ, અપની માતાકો દુખી દેખ ઉસે મનાતા હય.]

ગોપીચંદ—અગર યૂં ન હો તો મેરી રાનીને તુઝે કુછ બદ સુપ્નન સુનાયા હોગા !

મયનાવત—નહીં, ગોપીચંદ ! નહીં. અયસી બેઅદબ તેરી રાની નહીં હય, જો મેરા દિલ દુખાવે. મયંને કિસીકો કભી નહીં સતાયા; ફિર કોઈ કયસે મુઝે બેઝાર કરે ?

ગોપીચંદ—માતા ! પ્યારી માતા ! ફિર કિસને તુઝે આઝુર્દા કિયા ? કયા વ્હો તકસીરવાર મયં તેરા નાબકાર બેટા હૂં ? બતા દે કે મયં મુઆફી ચાહૂં.

મયનાવત—બેટા ! કયૂં જિદ કરતા હય ! મયંને તુઝે એક મર્તબા કહા કે મયં ગમગીન નહીં હૂં. અગર એક બારગી ગમને મુઝપર ચુંગલભી મારા હો, તોભી મુઝકો સજાવાર નહીં કે અપને રંજકે મર્જસે તુઝભી હલાક કરૂં !

ગોપીચંદ—નેક માદર ! ય્હે કયસે સુપ્નન ! કયા મયં તેરે સુખ દુખકા સાથી નહીં હૂં ? તુઝપર ગિરતે હુવે આફતકી બિજલી મુઝે અપને સરપર રોક લેના ન ચાહિયે ? માતા ! તુ હરગિજ અપની રંજિદગીકા સબબ મુઝસે ન છુપા. તુઝે મેરી જાનકી કસમ ! જલ્દ બતા.

મયનાવત—અફસોસ ! તેરી કસમસે દિલકા ભેદ તુઝસે કહનાહી પડા ! સુન ગોપીચંદ ! મુઝે ય્હે રંજ હય, કે ઇસ ચંદ રોઝા દુનિયામેં તૂને અભીતક કોઈ મુર્શીદ નહીં કિયા, જો તુઝે નજાતકી રાહ દિખાય ઔર મક્કાર દુનિયાકે દામે ફરેબસે બચાય. ઇસ લિયે બેટા ! કોઈ સચ્ચા ગુરૂ કર, તાકે દોનો જહાનમેં હો વ્હો તેરા રહબર.

ગોપીચંદ—ગુરૂ ? ઇસ ઝૂઠી દુનિયામેં સચ્ચા ગુરૂ કૌન હય ? મયં કિસી ગુરૂકો પહચાનતા નહીં હૂં. મેરા સચ્ચા ગુરૂ તો વ્હો કરતાર સરજનહાર હય.

મયનાવત—બજા હય બેટા ! સબ ગુરૂઓંકા ગુરૂ તો વહી હય; પર ઉસ કરતારકે પાને ઔર પહચાનનેકો દુનિયાકા યેક કામિલ મુર્શીદ કરના જરૂર હય, જયસે રાજાતક પહુંચનેકો દરબારીસે મિલના જરૂર હય.

ભોપાલી—ગઝલ.

ગોપીચંદ—ફ઼ઝ્લ હય ખુદાકા મુઝપર, તેરી મિહરબાની હય,
વક઼્ત શાદમાનીકા હય, બખ઼્ત યાર જાની હય.—ફ઼ઝ્લ.
ગુલ્શને જહાંમેં ફ઼િર મયઁ ક્યૂં પિયૂં ન જામે અશરત,
મૌસમે બહાર આયા હય, આલમે જવાની હય.—ફ઼ઝ્લ.
અયશ હય ગનિમત, જિસકો ગમસે દે જમાના ફુરસત,
આલમે ફ઼નામેં અપની થોડી જિન્દગાની હય.—ફ઼ઝ્લ.
હયઁ જહાંમેં જિતને મુર્શીદ, કમ નહીં કિસીસે મયઁ તો,
મુર્શીદોંકિ બાતેં સારી હયૅ લન્તરાની હય.—ફ઼ઝ્લ.

મયનાવત—ગોપીચંદ! તકબ્બુરસે બાજ આ. તેરે બાતને સાબિત કર દિયા કે સચ્ચે રસ્તેસે તૂ બે ખબર હય. અગર તૂ માહિર હોતા તો હરગિજ યેહ ગુરૂર તેરે મુંહપર ન જાહિર હોતા. બેટા! ઇસ વક઼્ત તૂ નાદાન બે-શઊર હય, ઇસ વાસ્તે કિસી ગુરૂકા ઉપદેશ તુઝે લેના જરૂર હય.

ગોપીચંદ—માતેશ્રી! તેરા કહના મેરે ધ્યાનમેં અબતક નહીં આયા. ક્યા મયઁ રાજ તાજ છોડ સલ્તનતસે મુંહ મોડ લૂં?

મુસદ્દસ.

મયનાવત—ખુદાસે દિલ લગા, રખ હાથકો મશગૂલ દુનિયામેં,
ખિલે હયઁ જિસ તરહ કાંટોંમેં રહકર ફૂલ દુનિયામેં.
ન અપના ફ઼ર્જ અય બેટા! તુ હરગિજ ભૂલ દુનિયામેં,
ખુદાકી બન્દગીકા રખ સદા મઅમૂલ દુનિયામેં.
યેહ દુનિયા નક્શ પાનીપર હય, યા હય ખેલ પાનીમેં,
રહો ઇસ તૌરસે દુનિયામેં, જયસે તેલ પાનીમેં.

અબયાત.

ગોપીચંદ—સોચકે ઇસ બાતકો ખિદમતમેં ફ઼િર આવૂંગા મયઁ,
હો સકા મુઝસે તો આંખોંસે બજા લાવૂંગા મયઁ.

મયનાવત—જા મેરે લખ઼્તે-જિગર! તુઝકો ખુદા તૌફ઼ીક દે,
રાહે હક઼પર ચલનેકો મૌલા સદા તૌફ઼ીક દે.
[મયનાવત ગોપીચંદકો ગલે લગાતી હય.]

બાબ પહલા—દિખાવ નવ્વાં.

જોગનકા ઘર.

[જોગન તસબીહકે દાને પિરોતે દાખિલ હોતી હય.]

જોગન—એક બાર તો મયઁને લોટન મિયાંકો મુગલાની બન દવાઇ પિલાઇ, અબ દૂસરે બાર આયેંગે તો કુછ નઈ તદબીર કર નયેહી લિબાસમેં નઈ તરહસે ફજીહત કરૂંગી. લોટન! તૂ અપનેકો બહુત ચાલાક સમઝતા હય, પર તુઝે ઇતની ખબર નહીં હય, કે મયઁ તેરી ઉસ્તાદ બયઠી હૂં. હાં, મયઁ ઇતના તો જાન ગઈ, કે તૂ હર ફનમેં તાક હય, પર અબ દેખના હય; કિસકી જીત હોતી હય. (લોટનકો સામને દેખકર.) યેહ સામનેસે કૌન આતા હય? [લોટન પંડિતકે લિબાસમેં દાખિલ હોકર નમસ્કાર કરતા હય.]

લોટન—બાઈ સાહેબ! નમસ્કાર કરત હૌં.

જોગન—તુમ કૌન હો? કહાંસે આયે? કયા કામ હય?

લોટન—હમકો જોતિશ, લગન; મહૂરત બિચારનકો કામ ખૂબ આવત હય. તુમકો કુછ દિખાવયકા હોય તો કહો, હમ દેખ દેઈ.

જોગન—તુમકો કુછ ઇલમબી આતા હય, યા આજ કલકે ઝૂઠે નુજૂમીયોંકી તરહ સિર્ફ ઠગનેકો પોથી લિયે ફિરતે હો?

લોટન—હમકો નુજૂમ; રસાયન; જંતર, મંતર; તંતર; દવા દારૂ, અગરમ બગરમ માર ઝારૂ, સબ આવત હય, પરંતુ લિખે પઢેતે કા હોત હય? આજ કાલ પંડિત બિદ્યાવાન ભૂખન મરત હયઁ, ઔ ઠગ પરપંચી બઇઠે ખાત હયઁ.

ચરણાકુળ—છંદ.

સકલ પદારથ યેહ જગ માહી,
કરમ હીન નર પાવત નાહી.

જોગન—ઠીક. અચ્છા; બતાવો તો સહી, આજ કઈ દિનસે હમારે મનમેં કયા અરમાન બસા હય?

લોટન—અરે યૂ કૌન બડી બાત હય! યૂ તો કાલકો છોકરો બતાય સકત હય. લેવ; સુનવ, અશ્લોક સુનવ.

[લોટન પોથી દેખકર જૂઠા શ્લોક કહતા હય.]

શ્લોક.

ચુમ્મા પ્રદાનમ ગૌદાન લાભમ,
નયનંગ મિલાપંગ ચંદ્રાન બરતમ.
આલિંગ ક્રીડા સત તીર્થ પુન્યમ,
લગનાન્ચ ભાવમ વયકૂંઠ વાસમ.

અર્થ યૂ કે ચંદ્રમાં સુરુજકે ઘરમાં આયો હય, ઐા સ્વાંગરૂપી રાહૂકો આંખ વાપર પરેવ હય, યાતેં આજ થોરૂેા ગરહન હય. (ખુદસે) તેરે ઔર મેરે બીચ. (જોગનસે) પરંતુ યૂ ગરહનકો ઉગ્રહ સહજતે હો જાયગો. (ખુદસે) કયૂં કે મિયાં લોટન આજ અપની પૂરી ચાલાકી દિખલાયઁગે. (જોગનસે) જબ સ્વાંગરૂપી રાહૂકો નજર હટ જાયગો, તબ ચંદ્રમા, સુરુજ, દૂનો પ્રકાશ કરેંગે. (ખુદસે) યઅને ચાંદ જયસે મિયાં લોટન, સુરજમુખી જોગનસે મિલ જાયઁગે.

જોગન—મહારાજ ! તુમ કયા કહતે હો; મેરે સમઝમેં અચ્છી તરહ નહીં આતા.

લોટન—(ખુદસે) મેરા કહા મયઁ ખુદ નહીં સમઝા તો તૂ કયા સમઝેગી ? (જોગનસે) જોતિશ બિદ્યા બહુત કઠિન હય.' યૂ કા સબકો સમુઝમાં આવત હય ? સુનો. ધન; મકર; કુંભ; મીન; મેશ; અસ બારહ ગ્રહકો નાવ હય. ઇનકો સિતારો, આદિત; સોમ; મંગલ; બુધ; બૃહસપત; શુક્ર; શની ભયૌ. આદિત; સોમ; મંગલ; યે તીનો યેક ઓર બઇઠે હયઁ, ઐા બૃહસપત; શુક્ર; સની, યે તીનો યેક ઓર લોટે હયઁ. બુધ, બીચમા ખરૂેા ચોકી કરત હય. યાતે જાન પરત હય, કે લટકનખાંવ યાતો લોટનખાંવ કોઉ જવાન તુમપર આસિક ભયો હય, તુમરિ પીતમેં ફઁસ ગયો હય. (ખુદસે) વાહરે લોટન ! જમાઇ તો ખૂબ !

જોગન—હાં, મગર મયઁ તો ઉસ મઁગલ મૂરતકે મુંહપર થૂકતીભી નહીં. વ્હો નિરા જંગલી ગધા હય !

લોટન—(ખુદસે) દેખ તો સહી; વ્હો મઁગલ મૂરત તેરી કયસી સૂરત બનાતા હય ! (જોગનસે) બાઇ સાહિબ ! વ્હો જંગલી હોય, કી ગધા હોય, પરંતુ તુમ્હરે ઉપર તો મરત હય. હમરે પોથીમાં તો અસ નિકસત હય કી તુમરો બિયાહ વાકે સાથ જરૂર હોયગો.

[લોટન પોથી દેખતા હય, જોગન લોટનકો દેખકર ગૌર કરતી હય.]

જોગન—(ખુદસે) ઓહો ! ય્હે તો લોટનકે બરે તરફદાર નિકલે ! કહીં ઇસ ભેસમેં મિયાં લોટન ખુદહી તો ન તશરીફ લાયે હોં ! (ગૌરસે દેખકે) નહીં ! નહીં ! (લોટનસે) શાબાશ મહારાજ ! શાબાશ ! તુમારા જોતિશતો ઠીક હય. વાહ વાહ !

લોટન—અરે ય્હમાં કોન વાહવાહકો બાત હય ! યાતે બરો બરો પરાકરમ મયઁ દિખાવત હૈં. સુરુજકો જાદૂકો થપ્પર માર ચંદ્રમાકો ચક્રમા લાવત હૈં, કહૂ ખજાના ગરા હોય તો વાકો બિદ્યાકે બલતે બતાવત હૈં. (ખુદસે) દેખ તો સહી તુઝે કયસા ચંક્કરમેં લાતા હૂં !

જોગન—ખજાના ! ઓહો મહારાજ ! ય્હે હુનર તો બહુત અચ્છા હય ! ય્હે ઇલ્મ હમકો સિખાદો તો બરા યહસાન હો, જો કુછ ચાહો હમસે લો.

લોટન—યૂ બિદ્યા બતાવનકો ધન માલકો કામ નહીં હય. જો કોઉ અપનો હોય, અપને ઘરમાં આવય; વાહીકો હમ યૂ બિદ્યા બતાવત હયઁ, જેહમા હમરો હુનર બાહર જાય ન પાવય.

[લોટન ઢંગસે પોથી પઢતા હય, જોગન; લોટનપર શક લાતી હય.]

જોગન—(ખુદસે) ઠીક ઠીક ! બાતોંસે તો ય્હે લોટન મિયાં મિટ્ટૂ નજર આતા હય ! દેખિયે ઇનકા ઢંગ આજ કયા રંગ લાતા હય ! આજ દૂસરી જાલ બિછાવું, મયઁ હઁસૂ; ઇનહેં રુલાવું. (લોટનસે) મહારાજ ! તુમ અપને લાયક મુઝે સમઝો તો મુઝે બીબી બનાવ, અપને ઘર લે જાવ. મેરે બરે નસીબ કે મયઁ આપ જયસે પંડિતકી ઓરત બનૂં.

લોટન—હાં, પરંતુ યેક દૂસરો બાત યૂ હય કે બિયાહ ભયે બાદ અયસો ન સમઝેવ; કી લુગાઇ ઉત્તમ હોત હયઁ, ઔ મરદ લુગાઇતે કનિશ્ટ હયઁ. તુમકો ખબર હોયગો કી કાલ્હ યેક લુગાઇ રાજાકો દરબારમાં જાયકે બહુત ગર્વ કિહિસ હય, અયસો કહીં તુમભી મિજાજ ન કરેવ, હમરી સેવામાં હાજિર રહેવ.

જોગન—મહારાજ ! ઠીક હય. બહુત અચ્છા, મગર આપકા નામ ?

લોટન—હમારો નામ લદ્દૂલાલ જોતશી.

[લોટન પોથી દેખતા હય, જોગન; લદ્દૂલાલ નામ સુનકર લોટનકો પહચાનતી હય.]

જોગન—(ખુદસે) હાં! મયઁ મરંગી તો અપની મૌતકી પહચાનંગી! મયઁને પહલેહી જાના કે મિયાં લોટનલટ્ટૂ બાજરબટ્ટૂ બનકર આયે હયઁ, મુઝે ફાંસેમેં ફઁસાનેકો યહ સ્વાંગરૂપી જાલ બિછાયે હયઁ. (લોટનસે) બહુત ખૂબ મહારાજ! તુમ્હારી ભટાઈકી ખટાઈસે મેરા જી લુભાયા, તુમ્હારા ઇલ્મો હુનર મુઝે બહુત ભાયા. મયઁ જરૂર તુમસે બ્યાહૂંગી. તુમ પોથીમેં અચ્છી સાઅત દેખો કે શુભ મહૂરતમેં શાદીકી સૂરત ઠીક બને.

લોટન—બહુત ખૂબ.

જોગન—(જાતે જાતે) તૂ દેખ તો સહી કે તેરી મંગલસી મૂરતકી સૂરત મયઁ કયા બનાતી હૂં! [જોગન જાતી હય, લોટન ઢંગસે પોથી પઢકે અગરમ બગરમ બકતા હય.]

લોટન—(ખુદસે) વાહ! મિયાં લોટન! આજ બેરા પાર હય, સચકે સરપર સેહરેકા સિન્ગાર હય. આખિર ફંદેમેં ફઁસી, જો પહલે હઁસી. લોટન! તુને કૌનસા કામ સર લિયા જો પૂરા નહીં કિયા? કિસમતકા રોશન સિતારા મુશ્કિલકી બદલીકે પરદેસે નિકલ કર ફેર ચમ્કા હય, હિકમતકી અંધેરી રાતમેં જુગ્નૂસા ઝમકા હય. અચ્છા હુવા જો મંગલ ઔર શુક્ર રાસ્ત આયા, સરપર જો જિમ્મા થા ઉસકી ફિક્રસે આઝાદી પાયા. દરબારમેં ફખ્રસે જાતા હૂં, જલે પંડિતકો જલાતા હૂં, ખિલઅતે ફાખેરાના પાતા હૂં. મૂછપર તાવ દૂં, અકરકે જાવું, દુશમનોકા મુંહ કાલા કરાવું. જબકે જોગન હારે, તબ;–

ચૌબોલા.

લોટન મિયાં લટપટ, બાતેં કરતે અટપટ,
જોગનકા તુમ ઝટપટ, ચુમ્મા લેના ચટપટ.
જોગનકે લંમ્બે હયઁ બાલ, લોટનકે લિયે હયઁ જાલ,
હોંઠ ઔર ગુલાબી ગાલ, લાલોંસે હયઁ લાલમલાલ.

ફાલને અયસા માલામાલ કર દિયા કે અયસી ખુશી જિન્દગીમેં પહલેહી મરતબા પેશ આઈ હય. ધનસે ધન પાયા, મકને મક સિખાયા. તુલાને અયસી રતિ કી હય, કે મેરી મતિકી ગતિ માશાભર તેજ કર દી હય. નસીબ કહતા હય, અય જીશાન! જોગન જીતેગા લોટનખાન. [લોટન ખુશ હોતા હય, જોગન લિબાસે પુરબિયા પહનકર હાતમેં ચાબુક લેકર આતી હય, ઔર લોટનકો ચાબુક ચટખાતી હય.]

જોગન—ક્યૂં ભૈયા નિડર નટવર ! હમારે ઠામ મુકામ કરનેકો કૌનસો કારન ભયો ?

લોટન—(ઘબરાકે) મહારાજ ! હમકો તો જોગનજી બોલાઇન હય ! (ખુદસે) કમબખ્તી લોટન ! ફેર ફંસા !

જોગન—કયા હમરી જોગનકા તૂ યાર બના હય ? જાનત નાહીં કે ભયા ઝટકસિંગકી વ્હો મેહરારૂ હય ? [મારતી હય.]

લોટન—અરે બાપરે ! ક્ષમા કરો મહારાજ ! ક્ષમા કરો. ચૂક ભયો. (ખુદસે) ઝટકસિંગ તો ખૂબ ઝટકતા હય !

જોગન—કહા ચૂક ભયો ? [મારતી હય.]

લોટન—મહારાજ ! હમ તો હીયાં જન્મપત્રી દેખનકો આયે હયઁ. (ખુદસે) લોટન ! ય્હે તો મુગલાનીસેભી બદતર હય !

જોગન—જન્મપત્રી જાનત હય તો ક્યૂં નહીં જાન લિયા કે આજ મહારાજ ઝટકસિંગકે હાથ માર ખાના હય. [મારતી હય.]

લોટન—જાન દેવ મહારાજ ! (ખુદસે) મુગલાનીને તો દવા પિલાઈ થી, પર ય્હે તો આટાહી નિકાલેગા !

જોગન—ભટજી ! પોથામેં દેખો આજ ગ્રહન ભયો હય ?

લોટન—હાં મહારાજ ! આજ ગ્રહન અહે. (ખુદસે) ગ્રહન તો મુઝે આપ લગા હય.

જોગન—પંડિતજી ! મંગલ સિતારા આજ કૌનસે ગ્રહમેં હય ?

લોટન—ચક્કરકે ગ્રહમેં. (ખુદસે) ય્હે સબ મંગલને તો મેરા મસાલા બનાયા ! (જોગનસે) મહારાજ ! ક્ષમા કરો, મયઁ જાત હૂં. રામ રામ. [લોટન જાને ચાહતા હય, જોગન રોકતી હય.]

જોગન—કહાં જાવત હો ? કહો તો સહી, સની સિતારા આજ શુક્ર દિસાકે તરફ કાહે ચકરાત હય ? [મારતી હય.]

લોટન—સની ગયો ચુલ્હેમાં ઔ શુકરકો કા કહોં ! (ખુદસે) હાય હાય ! ય્હેતો પીઠકી ચમરી ફારેગા !

જોગન—પંડિતજી ! તેહારી શાદી ભઈ હય ?

લોટન—નહીં મહારાજ ! (ખુદસે) શાદીને તો તમામ બરબાદી કી !

જોગન—મહારાજ ! તુમકો સબ પરાક્રમ આવત હય, પરંતુ નિર્ત કલાભી તોહે ખબર હય ?

લોટન—નાહીં મહારાજ. (ખુદસે) મુઝે કયા કંજરી બનાના ચાહતા હય !

જોગન—અભી તો તુમને કહા કે સબ પરાક્રમ તુમકો આવત હય? ખયર! ચલો મયઁ તોહે સિખાવત હૂં. મયઁ જીસ પથરપર ચાબુક મારૂં; ઉસ પથરકો ઉડાના. (જોગન એક પીછે એક દોનો પથરપર ચાબુક મારતી હય, લોટન ઇત્તર ઉત્તર દૌરતા હય.) વાહ! પંડિતજી! વાહ! શાબાશ! પંડિતજી! જો બિધા સિખાવે ઉસકો નામ કયા?

લોટન—ઉસ્તાદ મહારાજ! ઉસ્તાદ. (ખુદસે) ઉસ્તાદ ગયા જહન્નમમેં ઔર શાગિર્દ ગયા મસાનમેં!

જોગન—તો હમને તોહે નાચના સિખાયા તો હમ કોન?

લોટન—તુમ હમરે ઉસ્તાદ!

જોગન—તુમરે ઉસ્તાદકો તુમ પહચાનત હો?

લોટન—નાહીં મહારાજ! કોન?

જોગન—જોગન! [જોગન ઘુંઘટ ઉઠાતી હય, લોટન; જોગનકો પહચાનકર ભાગતા હય, જોગન ખુશ હોકર જાતી હય.]

બાબ દૂસરા—પરદા પહલા.

દીવાનખાના.

[પંડિત, જવાલિન્દ્રનાથકે લિયે ફિક્ર કરતા આતા હય.]

પંડિત—ઓ ફરેબકી આલમ-સોજ આગ! ભરક ઔર જાગ, દિખા અપની લાગ! કરક ઐ ધરક. જહાં મુઝસા આગ લગાનેવાલા હો, વહાં કૌન બુઝાનેવાલા હો! મયનાવત સલામત રહે, તો મેરી ફિર કયા હિકમત રહે! ઉસ બુઢિયાને અજબ ઢંગ નિકાલા હય, ગોપીચંદપરભી નસીહતકા જાલ ડાલા હય. શાયદ અપની તરફ ઉસેભી સાધૂ બનાયગી, દુનિયાકા મજા છુરાયગી. ગોપીચંદ સાધૂ હોગા તો બંદા બિલકુલ બે કાબૂ હોગા. જબસે મયનાવત જવાલિન્દ્રનાથકી ચેરી હુઈ હય, અપની કદ્ર ઘટી હય. સબ પૂજા ઉસીકી કી જાતી હય, મુઝે કૌરીભી નહીં હાથ આતી હય. ઇસ લિયે વહો જંજાલ બિછાઉં, કે મયનાવતકો રાજાકે નજરોંસે ગિરાઉં, મયઁ નેકો

પાક બનૂ; ઉસે બુરી બનાવું ! (સામને દેખકર ચોંકતા હય) અરે ! ગોપીચંદ આતા હય. બેટા પંડિત ! અબ અપની બાજીકા પાસા ફેંક, ઔર વ્હો ચાલ ચલ કે યેક હાતમેં દુશમનકી માત હો.

[પંડિત સોચતા હય, ગોપીચંદ આતા હય ઔર પીછે ખરે હોકર પંડિતકી બાતોંકો સુનતા હય.]

મુસલ્લસ.

નહીં બાત ય્હે હય છિપાનેકે કાબિલ,
હય રાજાકે ય્હે તો સુનાનેકે કાબિલ,
વ્હો રાની હય ફાંસી દિલાનેકે કાબિલ.

ગોપીચંદ—(ખુદસે) રાની ! કૌન રાની ! (પંડિતસે) પંડિતજી ! કિસ ફિક્રમેં હો ? રાની કૌન ? [પંડિત ફરેબ કરતા હય.]

પંડિત—નહીં, કુછ નહીં. યૂંહીં કુછ થા કહા.

બયત.

ગોપીચંદ—સુના મયઁને કુછ; મત છિપાવો, કહો,
અગર સબાત અબ મત બનાવો, કહો.

મુસદ્દસ.

પંડિત—(તુલ્લાકે) કહૂં કયા, અજબ તોછરી બાત હય,
કે છોટા હય મુંહ ઔર બરી બાત હય.

ગોપીચંદ—સુના તૂ, બરી યા કરી બાત હય,
મગર મેરેપર આ પરી બાત હય.

પંડિત—અગર જાનકી અપને પાવૂં અમાન,
તો નાચાર સરકાર ! ખોલૂં જબાન.

અબયાત.

ગોપીચંદ—તુ કહ બે ખતર,

પંડિત—કયા કહૂં જી હુશમ !

ગોપીચંદ—નહીં, મત છિપા તુઝકો મેરી કસમ !

પંડિત—કસમ આપને દી, તો સુનિયે જનાબ !
કિયા આપકે માને દામન ખરાબ !

ગોપીચંદ—મેરી માને ?

પંડિત—હાં,

ગોપીચંદ—બેહયા ! બેઅદબ !
જુબાં કાટ લૂંગા, કહેગા જો અબ !

પંડિત—કહૂં કિસ લિયે મયેં, મુઝે ગર્ઝ કયા ?
કિયા આપને જિદ તો મયેંને કહા.
ગોપીચંદ—તુઝે કયસે મઅલૂમ હય યેહ ખબર ?
પંડિત—મુઝે કયા ? ખબર હય યેહ હરએક પર !
ગોપીચંદ—યેહ ઝૂઠી ખબર હય !
પંડિત—તો ઝૂઠી સહી,
હો અયસી જો મરઝી તો અયસી સહી !
ગોપીચંદ—મેરી માં હય પરહેજગાર ઔર નેક,
પંડિત—ખતા હો ગઈ હય મગર ઉસસે યેક !
ગોપીચંદ—ખતા હો ગઈ ગર તો હય કયા સુબૂત ?
પંડિત—જમાના કહે, હય યેહ થોરા સુબૂત ?
ગોપીચંદ—ખરાબ ઉસને દામન કિયા કિસકે સાથ ?
પંડિત—ગુરૂ હય જો જોગી વહ જલાલિન્દ્રનાથ !

મુસદ્દસ.

ગોપીચંદ—કહે લાખ ગર બદ કોઈ નાબકાર,
સુખન યેહ નહીં કાબિલે એતબાર.
મેરી વાલિદા નેકો પરહેજગાર;
ઇબાદતસે દિન રાત હય જિસકો કારઃ—
બુરે કામમેં રખતિ વહો ધ્યાન હય ?
ગલત હય ! મહજ ઝૂઠ ! બુહતાન હય !

અબયાત.

પંડિત—જો કપરા સુફેદ ઔર બે રંગ હય,
બહુત જલ્દ આતા ઉસે રંગ હય.
ઈસી તૌરસે દિલ જો હય પાકો સાફ,
બદલ જાતા હય વહો. ખતા હો મુઆફ.
બશરતો બશર હય, ફરિસ્તોંકિ ચાલ;
બદલતા હય શયતાન, અય નેક ફાલ !
મયેં ખાકે નમક આપકા નેકનામ,
કહૂં આપસે ઝૂઠ ! અરે રામ રામ !
કઈ મોઅતબિર આદમીસે સુના;
મગર પહલે મુઝકોભિ શુબહા હુવા,
વલે યેક દિન છિપકે દેખા હુઝૂર,
તો સચ પાયા લોગોંકા કહના હુઝૂર !

ક઼સમ ખાકે કહતા હું ભગવાનકી,
ગ઼લત હો તો કટવા દો ગરદન મેરી.

[ગોપીચંદ પંડિતકી બાતેં સુનકર અફ઼સોસ કરતા હય.]

ગોપીચંદ—ખુદાયા! યહ કયસા સિતમ! કયા અજ઼ાબ!
કિયા મેરિ માદરને દામન ખ઼રાબ!
મરા કયૂં ન મયઁ આજ અય દાદગર!
કે સુન્તા ન બે-હુરમતીકી ખ઼બર!
કુછ અબ અયસે જીનેસે હ઼ાસિલ નહીં,
મયઁ અબ મુંહ દિખાનેકે ક઼ાબિલ નહીં!

પંડિત—કરો ફ઼િક્ર કુછ, મત કરો શોરો શર,
કરો ક઼યદ જોગિકો અય જી વક઼ર!
બુલાવો બહાનેસે ઉસકો યહાં,
જબ આયે તો બાંધો ઉસે બે ગુમાં!

ગોપીચંદ—નહીં હોશ મેરે ઠિકાને, તુ જા,
ઉસે કોઈ ઢબસે બુલાને તુ જા.

પંડિત—ખુદ આયે વહ, દૂં ઉસકો અયસા ફ઼રેબ,
(ખુદસે) કિયા કામ મયઁને, કયૂં કયસા ફ઼રેબ?

ગોપીચંદ—(ગ઼ુસ્સેસે) લા જલ્દ બે ઇમાનકો.

પંડિત—લાવૂં અભી શયતાનકો.

ગોપીચંદ—મત છોડ઼ના બે ધ્યાનકો!

પંડિત—ડરતા નહીં કયા જાનકો?

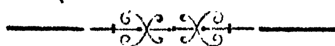
[પંડિત જાતા હય, ગોપીચંદ અફ઼સોસ કરતા હય.]

ગોપીચંદ—કિયા અય ફ઼લક હાય! કયસા સિતમ!
ગિરાયા મેરે સર પ કોહે અલમ!
અય માદર! કિયા તૂને દામન ખ઼રાબ!
ન હો ઇસ તરહ કોઈ દુશમન ખ઼રાબ!
તેરે પેટસે કયૂં મયઁ પયદા હુવા!
કે યૂં નામવર હોકે રુસવા હુવા!
દિખાવૂંગા કયા મુંહ જ઼માનેમેં હાય!
રહા કયા હય અબ મુંહ દિખાનેમેં હાય!
ઇલાહી! મુઝે અબ તહે ખ઼ાક કર!
જહાં મુઝસે બદ બખ઼્તસે પાક કર!

[ગોપીચંદ ગ઼ુસ્સેમેં જાતા હય.]

બાબ દૂસરા—દિખાવ દૂસરા.

જંગલ—મઠ.

[લોટન ફિક્ર કરતે હુવે દાખિલ હોતા હય.]

લોટન—અહા હા હા હા કયા ખરાબ થી ઘરી !
ઓહો હો હો હો હાય ! નસીબ કયા લરી !
પરી ચાબુકકી વહ મારભી કરી !
જરી જાલિમને કયા પાંવ પર છરી !
માર પરી કયસી ! ધૂલ ઝરી કયસી !
વાર પરી કયસી ! ધાર પરી કયસી !—આહા.

કિયા બદરંગ ! અરરર હાય ! રંગમેં ભંગ ! અરરર હાય !
હુવા મયઁ તઁગ ! અરરર હાય ! હુવે પા લંગ ! અરરર હાય! હા!—અહા.

નચાયા ! આખિરશ નચાયા ! નાપાક ઔરતને મુઝે ન ફકત હયરાન કિયા, પર નાચભી નચાયા ! પહલે મુગલાની બનકર દવાઇ પિલાઈ, ફિર પુરબિયેકી ભેસમેં ચાબુકસે મારકર નાચ નચાયા. અચ્છા, વોહભી ખૂબ હય. જિતની નેકનામી તેરે હાથસે હોતી હો ઉતની કરલે. મયઁભી તુઝે જબ મેરે પેચમેં આયગી, તબ ઉંગલી પર નચાવુંગા, ઉગ્લીપર ! દો બાર તો ફજીહત કરકે નિકાલા, દેખેં તીસરે બાર કયા હોતા હય. અગર સૌ બાર તુઝસે હારુંગા, તોભી તેરા પીછા ન છોડુંગા. જિસ તરહ આદમીકે સાથ સાયા લગા રહતા હય, ઉસી તરહ મયઁભી તેરા સાયા બનુંગા, તુઝે બારી બારી સતાઉંગા. જિતની ફજીહતી મેરી કી હય ઉસ્સે દૂની તેરી કરુંગા, તબ મયઁ ચયનસે બયઠુંગા. આજ એક રાહકા થકા હુવા બુઢા બીમાર બનકે જાવું, ઔર ઉસે પેચમેં લાકે અપની ચાલાકીકા નક્ષ ઉસકે દિલપર જમાવું. જોગન ! તુઝમેં સૌ ફન હય તો મયઁ લાખોં મકરસે ભરા હૂં. તૂ ફરેબકી ચાલ ચલનેમેં ગર ચાલાક હય, તો મયઁ ફિતુરકી બાજી જીતનેમેં હોશિયાર હૂં. જોગન ! ખૂબ ખબરદાર રહ ! કયૂં કે લોટન હાત ધોકર તેરેહી પીછે પરા હય ! [લોટન જાતા હય, જવાલિન્દ્રનાથ ઝોપરીમેંસે આનકર ભજન કરતા હય]

દેસ—પદ.

જવાલિન્દ્રનાથ—
ખબરદાર હો અય મુસાફિર ! સઁભલ જા !
ખતરનાક હય રાહ, જલ્દી નિકલ જા.—ખબરદાર.

જહાંકે ગુજારેકા રસ્તા હય ચિકના,
કહીં હો ન અયસા કે તૂભી ફિસલ જા !
લગે ઘાતમેં હયઁ હવસકે લૂટેરે,
બચ ઉનસે તો ઘર અપને તૂ બે ખલલ જા.—ખબરદાર.

મુસાફિર તુ હય ઔર દુનિયા સરા હય,
ફકત હય યેહ રહનેકી દો ચાર પલ, જા.
યહાં આકે રહનેકા હય યેહે નતીજા,
કે આજ આકે કર બિસ્તરા ઔર કલ જા.—ખબરદાર.

ભરા જહરસે હય શકર દારે ફાની,
ન બચ્ચોંસા ઇસકે લિયે તૂ મચલ જા.
ગુનાહોંકા બોઝા ન લે સર પ "તાલિબ,"
અજબ કયા કે ઇસ બોઝસે તૂ કુચલ જા.—ખબરદાર.

[જવાલિન્દ્રનાથ ખિયાલે ખુદામેં સર ઝુકાયે બયઠતા હય, પંડિત આનકર નમસ્કાર કરતા હય.]

પંડિત—મહારાજ ગુરૂનાથ! ઇસ તરફ કૃપાકી નજર.

જવાલિન્દ્રનાથ—બેટા! કૌન હય? કિસ લિયે આયા હય ઔર કયા ચાહતા હય?

પંડિત—મયઁ ઇસ શહરકે રાજા ગોપીચંદકી દરબારકા પંડિત હૂં. મહારાજ! જિસ દિનસે રાજા ગોપીચંદને આપકા નામ સુના હય, તબસે આપકે દરસનકા શૌક રખતા હય. વ્હો યેહે ચાહતા હય, કે તુમ અપને પાકીઝા કદમસે ઉસકે દરબારકો પાક કરો.

જવાલિન્દ્રનાથ—ભાઈ! મુઝે સરકાર દરબારસે કયા કામ હય? મયઁ કલંદરનાથકા જોગી હૂં. યેહે જંગલ મેરી દરબાર હય, જોગ મેરા રાજ, ઔર જંગલી જાનવર મેરે દરબારી. તૂ રાજાસે કહ, કે મયઁ એક ગરીબ મુફલિસ હૂં. મેરે આનેસે ઉસકી દરબારકો જિયાદા રૌશની આનેકે બદલે સિયાહિકા સાયા પરેગા. શાહોંકે યહાં મેરે જયસે સર-મસ્તોંકા કયા કામ હય?

પંડિત—નાથજી! યેહે આપકી બાતેં સુન મયઁ નિહાયત હયરાન હૂં. ઇસ મુલકકે રાજાને આપકો બહુત આજિજીસે બુલાયા હય, ઔર આપ ઉસકો નામુરાદ કરના ચાહતે હો યેહે બેહતર નહીં હય. ઇસ્સે વ્હો બહુત આઝુર્દા હોગા.

અબયાત.

જવાલિન્દ્રનાથ—

(સોચકે) નહીં રાજાકી મરજીસે મેરા મુંહ મોરના અચ્છા !
કિસી મોલાકે બંદેકા નહીં દિલ તોરના અચ્છા,
ખુદાઈમેં ભલા હોતા હય રાજાસે જમાનેકા,
બુરા હય, ગર કરૂં મયઁ કસ્દ ઉસકે દિલ દુખાનેકા.
અગર આઝુર્દા હો જાયેગા વ્હો મેરે ન જાનેસે,
તો મયઁ ચલતા હું, ક્યા ઇન્કાર હય ઉસકે બુલાનેસે.

પંડિત—(ખુદસે) શિકાર ફૂસાતો સહી ! (જવાલિન્દ્રનાથસે) મહારાજ ! બહાર મિયાના રખ્ખા હય, ઉસમેં બયઠ મેરે સાથ દરબારમેં ચલો.

બયત.

જવાલિન્દ્રનાથ—

હયઁ સલામત પાંવ તો ઘોરા મિયાના કિસ લિયે ?
ચલ સકે તો ગયરકે સર ચઢ્કે જાના કિસ લિયે ?

પંડિત—જયસી મરજી ગુરૂજી ! [દોનોં જાતે હયઁ.]

બાબ દૂસરા—દિખાવ તીસરા.

જોગનકા ઘર.

[મહબ્બતકી આગ ભરકનેસે જોગન લોટનકે ચાહમેં ગાતી હય.]

ઝિંઝોટી—દાદરા.

જોગન—

કિસી શીરીં અદાકી વફાને દિલકો હમારે મજા દિયા,
મેરી આખોંપર પરદા પરા થા, સો ઉસને આકર ઉઠા દિયા.—કિસી.
લોટનકે ઉલફતકા સૌદા હુવા હય, દિલ ઉસકે જુલ્ફોંમેં ઉલઝા હુવા હય,
ઉસને જો ફન્દા લગા દિયા, હમનેભી દિલકો ફઁસા દિયા.—કિસી.
અબરૂકે ખંજરસે જખ્મી હુવા દિલ, કિતના બચાયા ન હમસે બચા દિલ,
ઉસને જો ખંજર ચલા દિયા, હમનેભી ગરદન ઝુકા દિયા.—કિસી.

ઉસકા દિલ મુઝપર, મેરા ઉસપર આયા, ચાહતને દોનોંકો આફત દિખલાયા,
ઉસકો શમઅસા જલા દિયા, મુઝકો પરવાના બના દિયા.–કિસી.
કહતીથી, ગહોંકો દેંગે ન દિલ હમ, બાતોંસે અપનેહી અબ હયઁ ખિજિલ હમ,
સચ હય, સર જિસને ઉઠા દિયા, અલ્લાહને ઉસકો ગિરા દિયા.–કિસી.

[બહારસે લોટનકે ખાંસનેકી આવાજ આતી હય.]

કિસી બુઢ્ઢાકી આવાજ આતી હય. દેખેં તો કોન હય !

[જોગન જાતી હય, લોટન બુઢ્ઢેકે લિબાસમેં જોગનકે સાથ ખાંસતે આતા હય.]

લોટન—અલ્લાહ ! અલ્લાહ ! મરતા હૂં બીબી ! મયઁ મરતા હૂં ! (ખાંસતા હય) અરે અલ્લાહ ! ઇસ બુઢાપેમેં મુઝપર ક્યા સિતમ ! (ખુદસે) આહા ! કયસા મખમલકે જયસા કાંધા ! [ખાંસતા હય.]

જોગન—ખયર ! ઠહરિયે, મયઁ ખૂબ ઇલાજ કરતી હૂં.

લોટન—(ખુદસે) ઇસ મુગલાની ઔર પુરબિયેને જયસા કિયા, વયસા વાસ્તે ખુદાકે ન કરના ! (ખાંસતા હય) ખુદા આપકો જીતી રખે. બીબી ! જરા મેરા હાથ પકડ કર બિઠાવ, (ખુદસે) ઔર આપભી મેરે સાથ બયઠ જાવ.

જોગન—ઠીક હય. બયઠો બુઢે બાવા ! [ચોકી લાને જાતી હય.]

લોટન—(ખુદસે) બાવા ન કહ ! મયઁ તો તેરે સાથ બ્યાહને ચાહતા હૂં. (જોગનસે) મેહરબાની ! (ખુદસે) અરે બયઠરે જરા બયઠ !

[લોટન બયઠકર સાથ જોગનકો બિઠાને ચાહતા હય.]

જોગન—બુઢે બાવા ! તુમકો ક્યા મર્જ હય, તુમારી ખબરગીરી મુઝ પર ફર્જ હય.

લોટન—કઇ દિનસે નીંદસે હયરાન હૂં, ફિક્રસે પરેશાન હૂં, જિસ્સે જોફે જિગર હોનેસે ખાંસી પયદા હુઇ હય. (ખુદસે) ફિક્ર તો તેરીહી હય. (ખાંસતા હય.)

જોગન—ઇસ બીમારીમેં કભી ઘરસે અકેલા ન નિકલના ! કોઇ તુમારે ખેશ અકારબ હય યા નહીં ?

[જોગન બાતેં સુન્તે નબ્જ દેખતી હય.]

લોટન—ઔરત હય સો બેચારી કમનસીબ હય ! માં, બાપ, દામાદ, નાની ઔર ખાલા ખુદાકી દરગાહમેં પહુંચે. આઠ બેટા બેટીમેંસે દો બેટા બેટીકો અલ્લાહકે હવાલે કિયા, ચારકો દુનિયાકો સોંપા. દો બહને, કમનસીબીકે સાથ અપના ગુજર કરતી હયઁ. દો

બહન, એક બડી બહનકી લડકી, ઔર દો ભાઈ મર ગયે. ભાભી બેચારી એક બચ્ચેકી માં બેવા હય. પાંચ હિસ્સેદારોંમેંસે એક અલગ હો ગયા, તીન ખુદાકી રહમતકો પહુંચે, ઔર મયઁ બડા બેહયા! દુનિયાકો તમાશા દિખાનેકે લિયે બચા હૂં. (ખુદસે) તેરે સાથ શાદી કરનેકે લિયે. (જોગનસે) બીબી! જરા પાની પિલાવ.

જોગન—નબ્જ તો બરાબર હય, મગર કુછ ફિક્રસે બેચયની ઔર દિલકા ધબરાના હય, આરામ હો જાયગા. મયઁ દવા લાતી હૂં, પાની પિલાતી હૂં. ગરીબ બીમાર!

[જોગન જાતી હય, લોટન હઁસતા હય.]

લોટન—(ખુદસે) દેખ તો સહી, ગરીબ બીમાર તેરે હોશકી કયસી દવા કરતા હય! વાહવાહ! લોટન! આજ ફતહ હય. અબતક તો નહીં પહચાના, મુઝે બીમારહી જાના. મૌકૂઅ પાકર તાલ જમાવું, ફાંસમેં ફઁસાવું, અપની બનાવું. [ખુશીમેં નાચતા હય, જોગન આનકર ચોંકતી હય, લોટન ચુપચાપ બયઠ જાતા હય.]

જોગન—ગરીબ બીચારા પાગલ તો નહીં હુવા!

[જોગન પાની દેતી હય.]

લોટન—ખુદા આપકા ભલા કરે! (પાની પીકર ખાંસતે ખાંસતે જોગનકો પહલુમેં દબાતા હય, જોગન ગિલાસ લેકર મુસ્કિરાતી હય.) બીબી! મુઆફ કરના. ખાલી પેટ પાની પીનેસે ખાંસીને બહુત જોર કિયા તો આપકો પકર લિયા!

જોગન—ફિક્ર નહીં મુઝે બાવા! જરા ઠહરિયે, મયઁ ગિલાસ રખકર અભી આતી હૂં, કુછ દવા પિલાતી હૂં.

લોટન—(ખુદસે) તોબા! ફિર બાવા કહા! (જોગનસે) મેહરબાની. (જોગન જાતી હય, લોટન ખુશ હોતા હય.) વાહરે દુનિયા! વાહરે તેરા મક્ર! જો યૂં કહતા, કે જાનેમન! જરા ગલેસે લગ જા, તો બીસ નખરા બતાતી ઔર મુગલાની વ પુરબિયેકી જગહપર કોઈ ઔરકો બુલાતી; લેકિન આજ તો આંખોંમેં ખાક ડાલકે બગલગીર હુવા; ઇતનાહી નહીં, પર ઔરભી મુર્શીદો પીર હુવા! (ચોંકતા હય) ખિયાલ આતા હય કે ઔર રંગ જમાવું, ગલે તો લગાયા અબ હાત ચુમાવું, જબ મયઁ સચ્ચા લોટન કહાવું. (લોટન હાત પકરકર તરપતા હય.) અરે અલ્લાહ! ઓ કોઈ આવો! મયઁ મરતા હૂં! અરરરર!

જોગન—કયૂં ? બુઢે બાવા ! કયા હુવા ?

લોટન—તુમ્હારા બાવા મરતા હય ! એક ભૅવરેને કાટા ! હાય હાયરે ! [લોટન તરપતા હય.]

જોગન—હાય હાય ! યહે કયા સિતમ ! મુસીબતપર મુસીબત ! ખયર ! પરેશાન ન હો, યહે દર્દ તીન દીનસે જિયાદા નહીં રહતા, મયઁ કુછ દવા લગાતી હૂં.

લોટન—તીન દિન ! મયઁ તો અભીસે મરતા હૂં ! જો સાથ મેરા નોકર હોતા તો અચ્છા હોતા ! દવા ઇસપર બે ફાયદા હય !

જોગન—તુમારા નોકર કયા કરતા ? કહાં રહતા હય ? કિતને દૂર હય ?

લોટન—વ્હો અગર જહરકો ચૂસ લેતા તો અભી આરામ પાતા. મયઁ ચૂસતા મગર મેરે મુંહમેં જખ્મ હય ! અરરર !

જોગન—ઠીક હય, ઠીક હય ! ફિક્ર મત કરો, મયઁ ચૂસુંગી, તુમ્હેં આરામ દૂંગી. [જોગન હાથકો ચૂસતી હય.]

લોટન—હા ! કયા આરામ હોતા હય ! બીબી ! ચલાચલીકી રાહમેં અયસી ભલાભલી કર લે. [જોગન ચૂસતી હય.]

જોગન—આરામ હોતા હય કૂછ ?

લોટન—આરામ પૂછતી હો ? હા ! અબ આરામ પાયા ! આપને જન્નતકા મજા ચખાયા ! મેહરબાની બીબી ! મેહરબાની ! અયસી મેહરબાની હમેશ કરના. [ડાઢી રીખી કરતે હટ જાતી હય, જોગન લોટનકો પહચાનતી હય.]

જોગન—(ખુદસે) હઁ હઁ ! યહે તો મિયાં લોટનને ઇતની દેર ધોકા દિયા, હાથ ચૂમવાકે ખૂબસા મજા લિયા ! (મુસ્કિરાતી હય.) બરી ખરાબ ખાંસી !

લોટન—ઔર બદનમેં તપભી બહુત રહતી હય. દેખિયે, હાથ કયસા ગર્મ હય ! [લોટન, જોગનકે હાથકો અપને હાથમેં લેકર દબાતા હય.]

જોગન—યહેતો અજબ કિસમકી તપ હય ! કયૂં કે હાથ બહુત ઠંઢા હય.

લોટન—હાં. કભી ઠંઢા કભી ગર્મ ! ઔર આંખેંભી બહુત જલતી હયઁ. દેખિયે, ગર્મ હયઁ યા નહીં ?

[લોટન જોગનકે હાથોંકો આંખમેં દબાતા હય.]

જોગન—મેરે ઠંઢે હાથોંસે કુછ આરામ હુવા હોગા ?

લોટન—બેશક ! બેશક ! (ખાંસતા હય.)

જોગન—ઘબરાના નહીં, આરામ હો જાયગા. મયઁ ઇલાજકે લિયે જાતી હૂં ઔર આકે ફૌરન તમામ દર્દ મિટાતી હૂં.

[જોગન જાતી હય, લોટન ખુશ હોતા હય.]

લોટન—આહ ! આજ બખ્ત યાવર હય, મેહરબાનીયે દાવર હય. આંખોંસે હાથ લગાયા, ગલે લિપટાયા, હાત ચુમાયા, જીતેજી બહિસ્તકી સયર કર આયા; અબ આગે દેખિયે કયા હોતા હય !

[જોગન હાથમેં ગર્મ સીખ લેકર આતી હય, લોટન ઘબરાતા હય.]

જોગન—બુઢ્ઢે બાવા ! અબ થોડી દેરમેં આરામ હો જાયગા. તુમારે સરમેં સૌદાકા જોર હય ઔર ઉસીસે ખાંસીકી ઠોંઠોં ઔર ઠાંસીકા શોર હય. ઇનશાઅલ્લાહ ! યેક દાગ દેનેસે ફૌરન આરામ હો જાયગા.

લોટન—મેરી મશ્ખરી કરતી હો, યા સચમુચ કહતી હો ?

જોગન—ઇસમેં મશ્ખરી કાહેકી ? દેખિયે કિતના ફાયદા હોતા હય ! [જોગન હાથ પર સીખ લગાતી હય.]

લોટન—અરે અલ્લાહ ! મયઁ જલા ! યેહ કયા કરતી હો ? (ખુદસે) આઈ કમબખ્તી !

જોગન—જરા ઠયરિયે. હિમ્મત રખિયે. થોડી તકલીફ; બહુત આરામ, થોડા દામ; બહુત કામ. એક દાગ ઔર લગાને દો, જરા નસીબ અજમાને દો. [જોગન ફિર દાગ દેતી હય, લોટન ચિલ્લાતા હય.]

લોટન—અલ્લાહ ! કયા મુઝે માર ડાલનેકા તો ઇરાદા નહીં ? (ખુદસે) લોટન ! મુવા ! [લોટન જઈફીકા ભૂલ જાતા હય.]

જોગન—દેખિયે ઇસકા અસર ! તુમ આયે તબ ખડે હોનેકીભી તાકત ન થી, ઔર અબ કયસી ફુર્તીસે ઇધર ઉધર દોડને લગે ! ખાંસીકા તો નામહી નાબૂદ હો ગયા ઔર તપભી ફરાર હો ગઈ.

લોટન—બેશક ! તાકતભી આઈ, બીમારીભી ભાગી, તપભી નાબૂદ હુઈ.

જોગન—દેખિયે, સિવાયે તિબાબતકે મયઁ જાદૂકાભી ફન જાનતી હૂં. અય બૂઢે ! જવાન બન જા. [જોગન યક બ યક નકલી દાઢી ઔર બાલકી ટોપી નિકાલતી હય, લોટન ઘબરાતા હય.]

લોટન—બસ! બસ! બસ! ખૂબ જવાન બના! અબ મુઆફ કરો!

જોગન—યૂં કુછ મુઆફ કિયા જાતા હય? મકસે કિસીકે ઘરમેં ઘુસના કયા આસાન હય? અબી સિપાહી બુલાતી હૂં, હવાલાતમેં ભેજવાતી હૂં, નહીં તો ઇસી આન સર ઝુકાકર મેરે પાંવ પકડો, મુઆફી ચાહો.

લોટન—બીબી! કુસૂર હુવા; મુઆફ કરો, રસવાઇકા ટોકરા સરપર ન ધરો. [લોટન ભાગ જાતા હય, જોગન લોટનકે ઇસ કદર રંજ ઉઠાને પર આફરીન કરતી હય.]

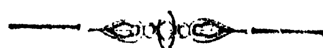
ભુપાલી—ઠુંમરી.

તન મન ધન સબ વારા,
વારા, નિસારા, બિસારા, બલિહારા.—તન.
અયસા ન કોઈ અબતક દેખા હય, ઔર વફાદારીકા તારા.—તન.
આફતેં ઝેલા હય, સરપર ખેલા હય, ચાહમેં મેરે હય આવારા.—તન.
આશિક મેરા જો યેહ પાક નજરમેં હો, કયૂં ન મુઝે ફિર હોગા પ્યારા?—તન.

[જોગન રંજ કરતે જાતી હય.]

બાબ દૂસરા—દિખાવ ચોથા.

દીવાને આમ.

[સબ દરબારિયોં બયઠે નજર આતે હયં, ચોબદાર મહારાજકી આમદ સુનાતા હય.]

ચોબદાર—મહારાજ અધીરાજકી સવારી પર ધ્યાન રહે.

[ગોપીચંદ આતા હય.]

ગોપીચંદ—પંડિત કહાં હય?

લોટન—કહીં ઔર આગ લગાતા હોગા.

ગોપીચંદ—લોટન! તુને કયા કહા?

લોટન—મહારાજ! મયંને યૂં અર્જ કી, કે કહીં આગ લગાતા હોગા. (લોટન પંડિતકો આતે હુવે દેખતા હય) લો, વ્હો ગંદકકી કાંડી, લાલ મસાલેકી દિયા સલાઇ આઈ.

[પંડિત આનકર આદાબ બજાતા હય.]

ગોપીચંદ—ક્યૂં પંડિત ! વ્હો કામ કિયા ?

પંડિત—હાં મહારાજ ! ગુરૂજી આ ગયે.

ગોપીચંદ—જબ તો તમામ દરબારી જાવ, ઔર જોગીકો બડી ઇજ્જતસે લે આવ. (સબ જાતે હયઁ) પંડિત ! મયઁને સુના હય કે ઇસ જોગીકો શહરકે તમામ લોગ બહુત ચાહતે હયઁ, ઔર અગર હમ ઇસકો માર ડાલેંગે તો શાયદ બડા તૂફાન મચેગા !

પંડિત—મહારાજ ! આપ કિસ લિયે ફિક્ર કરતે હો ? મયઁને ઉસકીભી તજવીજ કી હય. જવાલિન્દ્રનાથ જબ અંદર આવે, તબ ઉસકો બડી ઇજ્જતસે બિઠાકે કોઈ ભજન ગાનેકો ફરમાના. ભજન ગાતે ગાતે વ્હો ઇસ કદર બે ધ્યાન હોગા, કે ઉસકો ઉઠા લે જાના આસાન હોગા. આપ યહી ફરમાના કે, દરસનકે લિયે બુલાયા હય.

ગોપીચંદ—સલાહ તો અચ્છી હય. જોગીકા દબ્બા કરકે ભોગીકા ચલન ચલે, ઉસકો જુરૂર સજા દેની ચાહિયે. [સબ દરબારિયોં જવાલિન્દ્રનાથકે સાથ આતે હયઁ, જવાલિન્દ્રનાથ આતેહી મિર્ગ છાલા બિછાકે બયઠતા હય.]

લોટન—(ખુદસે) પંડિતકા યેહ જોગી નયા શિકાર નજર આતા હય.

ગોપીચંદ—ગુરૂનાથ ! ઇસ તખ્તપર બયઠિયે.

જવાલિન્દ્રનાથ—ગોપીચંદ ! તખ્ત ઔર તાજ તુઝકો મુબારક. હમ જંગલકે ભટકનેવાલે હમકો તખ્તસે ક્યા કામ ?

પંડિત—બાવાજી ! મહારાજકી ઇતની અર્જ કબૂલ કીજિયે.

લોટન—(ખુદસે) આજ પંડિતજી ઇતની ગરબરમેં હયઁ, ઇસમેં કુછ ન કુછ મસાલા હય !

મુસદસ.

જવાલિન્દ્રનાથ—મુઝે તખ્તસે તાજસે કામ ક્યા ?
ફકીરોંકો અયશ ઔર આરામ ક્યા ?
ખિયાલ અપના જોગી કરે ખામ ક્યા ?
હયઁ યક રોજ આખિરકો અંજામ ક્યા ?
રહે કિસ લિયે તખ્તકે તાકમેં ?
કિસી રોજ મિલના હય જબ ખાકમેં ?

ગોપીચંદ—પંડિત ! પૂજાકી તમામ તૈયારી કરનેકા હુકમ ફરમા, ઔર ગુરૂજીકે વાસ્તે ખાસ ભોજન તૈયાર કરવા.

પંડિત—આજ્ઞા મહારાજ. [પંડિત સર ઝુકાકર જાતા હય.]

ગોપીચંદ—જોગીરાજ! આપકે લાયક કુછ ખિદમત હો ન સકેગી, ઇસ લિયે હમેં મુઆફ કીજિયેગા.

જવાલિન્દ્રનાથ—બાબા! ખુદ મયઁ ખિદમત કરનેકે લાયક હૂં, ફિર દૂસરોંસે ક્યૂં ફરમાબરદારી કરાવું? મેરે લિયે આપ તસદીઅ ન ઉઠાઇયે. [પંડિત આતા હય.]

પંડિત—મહારાજ! પૂજાકા સબ સામાન તૈયાર હય.

લોટન—પૂજાકા સામાન તો તૈયાર હય, પર પૂરી દૂધપાકભી મસાલેદાર હય?

પંડિત—ગુરૂનાથ! આપ સબ સંતોંકે સંત ઔર સાધૂઓંકે સાધૂ હો, ઇસ લિયે કુછ અયસા કરો કે આપકે પ્રતાપસે હમારા ભલા હો.

લોટન—પંડિતજી! અયસી કરની પર ભલાઈકી આસ નાહક ન કરો. બેહતર તો યેહ હય જલ્દી મરો, કે આટા સસ્તા હો; ઔર સાફ રસ્તા હો.

ગોપીચંદ—સાધૂજી! તુમ હમારે ગુરૂ હો. દરસનકે લિયે આપકો તકલીફ દી હય, મુઆફ કીજિયે.

જવાલિન્દ્રનાથ—બેટા! ક્યૂં મુઝે ગુરૂકે નામસે બુલાતા હય? સચ્ચા ગુરૂ કૌન હય, વ્હો તુઝે સુનાતા હૂં.

ભયરવ—ઠુમરી.

સચ્ચા ગુરૂ હય વહ દાતાર દાતા, દાદાર દાવર મુખ્તાર દાતા—સચ્ચા.
આયા ગુનહગાર ઉસકે જો દરબાર, અપને કરમસે ઉસકો બચાયા—દાદાર.
તોબા કરે જો, બખ્શે વહ ઉસકો, અયસા વહ હય ગફ્ફાર કહાયા—દાદાર.

[જવાલિન્દ્રનાથ હરસે ધ્યાન લગાનેસે બેખુદ હોતા હય, સબ તઅજ્જુબમેં આતે હયઁ.]

સબ—વાહ! વાહ! વાહ! [ગોપીચંદ ગુસ્સેમેં આકર સબકો રોકતા હય.]

ગોપીચંદ—ખામોશ! તુમને કયા અજૂબ દેખા જો સબ વાહ વાહ! કરતે હો?

લોટન—મહારાજ! ઇસ જોગીકા ધ્યાન ઉસ માલિકસે લગા હય. મુહપર રંગ આયા હય, કયસા નૂર છાયા હય!

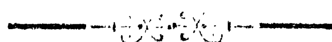
ગોપીચંદ—યેહ સબ ઢંગ હય ! મક્ર હય ! ઇસ બદજાતકી બદજાતી તુમ સબપર આયાં હોગી. પંડિત ! શહરકે બાહર ઇસ પલીદકો અંધે કુંવેમેં ડાલ દે !

પંડિત—આજ્ઞા મહારાજ.

[સબ હયરાન હોતે હયઁ, પંડિત સર ઝુકાતા હય.]

બાબ તીસરા—દિખાવ પહલા.

જંગલ—મઠ.

[કાનિફ ધૂની લગાયે હુવે તસબીહ ફિરાતે બયઠા હય, ગોરક્ષ આતા હય.]

ગોરક્ષ—સાંઈ ! આદેસ.

કાનિફ—આદેસ સાંઈ ! આદેસ. બહુત દિનપર મુલકાત હુઈ.

ગોરક્ષ—મયઁ બન બનસે આયા હૂં. સુના કે રાજા ગોપીચંદને જવાલિન્દ્રનાથકો એક કુંવેમેં ડલવાયા હય, કયા યેહ સચ બાત હય ?

કાનિફ—સચ હય સાંઈ ! ગાફિલ ગોપીચંદને ગફલત ઔર ધોકેસે મેરે ગુરૂકો ગાયબ કર દિયા હય, ઉસે તપ જપસે મયઁ આફતસે નિકાલનેકી તજવીજમેં હૂં. મયઁને યૂં સુના હય કે આપકા ગુરૂ મોક્ષિન્દ્રનાથ આસ્ત્રલિંગ લોગકે રાજમેં જાદૂકે જોરસે ઔરતકે ફંદેમેં ફઁસા હય, કયા યેહ સચ હય ?

ગોરક્ષ—સાંઈ ! ઉસી લિયે મયઁ ઉનકી તલાશમેં નિકલા હૂં, પર રાહમેં ગોપીચંદકી નાદાની સુનકર આપસે પૂછને આયા. સાંઈ ! મયઁ ગુરૂકી તલાશમેં જાતા હૂં, આપ અપને ગુરૂકે લિયે તપેસ્યા કીજિયે.

કાફિન—આદેસ સાંઈ ! પર જાતેહી તુમ ગુરૂ જવાલિન્દ્રનાથકી મુસીબત જાહિર કરના.

ગોરક્ષ—બહુત ખૂબ. સાંઈ ! આદેસ. [દોનોં જાતે હયઁ, લોટન; દાગકે જલનસે જલતા હુવા આતા હય.]

લોટન—અરે તેરા સત્યાનાસ હો જાય જોગન ! દાગકા દાગ ગોયા જિન્દગી ભરકી ફજીહતીકા ચિરાગ હય. આજ ઇસ જગહપર

અગર ઉસ્સે મયઁ ન બદલા લૂં, તો મયઁ લોટન નહીં ! અચ્છા હુવા, જો જોગનકે નોકરોંને ખબર દી, કે હર રોજ વ્હો ઇસ બનમેં આતી હય, ઔર જિસ તરફ મયઁ બહરુપિયા બન રોજ નયા સાંગ લાતા હૂં, વ્હોભી નિત નયે ભેસ બનાતી હય. જોગનને અપને ઘરમેં મુઝે દિક કિયા ઔર અપની ચાલાકીસે મુઝે હરાયા. "હોતા હય ગલીમેં અપને કુત્તાભી શેર." અબ યહાં આવે તો મજા દિખાવું. (સામને દેખકર) અરે સામનેસે પંડિત આતા હય ! છુપકે દેખના ચાહિયે કે ફિર કહાં ફિત્ના મચાતા હય ! [લોટન ઝોપરીકે પીછે છુપ બયઠતા હય, પંડિત છિપ છિપકે આતા હય.]

પંડિત—સુના હય કે રાની મયનાવત હર રોજ છિપકે યહાં આતી હય, ઔર ગુરુ જવાલિન્દ્રનાથકો યાદ કર ઉસકી રિહાઈકે લિયે દુઆ વ ગોપીચંદકે લિયે મુઆરી ચાહતી હય. મયનાવતકો યકીન હય કે ફિત્ના મયઁનેહી મચાયા, ગોપીચંદકો સમઝાયા, જવાલિન્દ્રનાથકો કુંવેમેં ગિરાયા. સરપરસે વ્હે બલા ટાલનેકો ખૂબ મૌકુઅ હય. ઝોપરીકે એક કોનેમેં છુપ બયઠું, ઔર જવાલિન્દ્રનાથ બનકર મયનાવતકી બાતોંકા જવાબ દૂં, તો યકીન હય કે મયનાવતકા દિલ મુઝસે સાફ હોગા. (સામને દેખકર) અરે વહી આતી હય ! [પંડિત છતકે પીછે છિપતા હય, મઅ દાસીયોંકે મયનાવત આતી હય ઔર દોઝાનૂ હોકર અર્ઝ કરતી હય.]

અબયાત.

મયનાવત—ગુરુજી ! કહાં હો ? બતા દો મુઝે !
અરે એક દિન તો સદા દો મુઝે !
યહાં રોજ દરશનકો મયઁ આતિ હૂં,
મકાં ખાલિ પાતી હૂં, ફેર જાતિ હૂં.
તુમ્હીં થે ફકત યેક રહબર મેરે,
મુઝે છોડકે તુમ કહાં ચલ દિયે !
મેરી રહ ગઈ નાવ મઝધાર હાય !
ન બેરા મેરા કર ગયે પાર હાય !
ખતા મેરે બેટેકિ કીજે અતા,
ક્ષમા કરકે દરશન મુઝે દો જરા !
[પંડિત આવાજ બદલકર જવાબ દેતા હય.]

પંડિત—રાની ! તેરી અર્ઝ મયઁને સુની, ઔર ઉસ જહાનસે તુઝે મિલને આયા હૂં. મયનાવત ! તેરી ભક્તિસે મયઁ ખુશ હૂં. મુઝે

આજ્ઞાબ દેનેવાલા ફક્ત તેરા બેટા ગોપીચંદ હય, તૂ પંડિતકે ઉપર કિસ વાસ્તે શક લાતી હય ? વ્હો બેચારા નિર્દોષ બ્રાહમન હય.

મયનાવત—ગુરુનાથ ! મયઁ ખુશ હૂં, કે આપને મુઝપર પરસન્ન હોકે પંડિતકા હાલ કહા. નાથજી ! કૃપા કીજે ગોપીચંદપર, વ્હો બાલક હય, ઉસકા દુઃખ મુઝસે દેખા ન જાયગા.

પંડિત—વ્હો કરતાર કૃપા કરે. મયનાવત ! તેરા કલ્યાન હો.

[લોટન પંડિતકો પકડકે જાહિર હોતા હય.]

લોટન—મહારાનીજી ! વ્હો જવાલિન્દ્રનાથ ન થા.

મયનાવત—(અજબમેં) તબ કૌન થા ? કૌન હય તૂ ?

લોટન—વ્હો થા પંડિત, ઔર મયઁ હૂં લોટન.

[મયનાવત હયરાન હોતી હય.]

મયનાવત—પંડિત ! લોટન !

લોટન—નામવર રાની ! ય્હે બગલા-ભગત બ્રાહમન આપકો ફરેબ દેનેકે લિયે છુપ બયઠા થા, ઔર મયઁ કિસી ઔરકો દેખનેકે લિયે યહાં પહલેસે છિપા થા. ય્હે છિપા મગર ફૂઁસા, મયઁ ઉપરસે ખૂબ હઁસા !

મયનાવત—ઇસ ફરેબી મક્કારને ય્હે સબ ફિત્ના જગાયા હય, ઔર બાકી થા સો મેરેપર આજમાયા હય ! દૂર હો યહાંસે મક્કાર નમક-હરામ ! (પંડિત ચુપચાપ ચલે જાતા હય.) લોટન ! તૂ કિસકો દેખનેકો છિપા થા ?

લોટન—રાનીજી ! જોગનકી રાહ દેખ રહા થા.

મયનાવત—ઉસકે સાથ તૂને શર્ત કી હય ?

લોટન—હાં, માતા.

મયનાવત—લોટન ! તેરી હિમ્મતસે આઇન્દા તેરી ફતેહ જરૂર હય. ચલ આ મેરે સાથ. કાનિફ અભી યહાં આતે હોંગે. મયઁ ગોપીચંદકો પચતાવાકે લિયે ઉનકે પાસ લાને જાતી હૂં, ઔર ઉસે લાકર ઉસકા કુસૂર મુઆફ કરાતી હૂં.

લોટન—આજ્ઞા માતા. [સબ જાતે હયઁ, કાનિફ દૂસરે તરફસે સોંચતે આતા હય.]

કાનિફ—રામ કરે જલ્દી મોક્ષિન્દ્રનાથ આ પહુંચે ! સિવાય મોક્ષિન્દ્રનાથકે ગુરૂકી રિહાઇ નહીં હોગી. ઇશ્વર મોક્ષિન્દ્રનાથકો ઇંદરન ભેજ ઔર ગુરૂકો આફતસે બચા.

[કાનિફ મોક્ષિન્દ્રનાથકે લિયે દુઆ માંગતા હય.]

મુસદ્દસ.

ગુરૂ ! બા ખુદા ! એ રિયા ! લા જવાબ !
સદ અફસોસ ! યેહે હાલ ઉનકા ખરાબ !
ન કરતા સિતમ ચર્ખ ગર બેહિસાબ,
ગહનમેં ન આતા કભી આફતાબ.
ભલોંકો પરા ગમસે અકસર હય કામ,
ખુદાયા ભલોંકો ભલા કર મુદામ.

[મયનાવત મઅ દાસી ઔર ગોપીચંદકે આતી હય, ઔર દાસીયોંકો દૂર રહનેકો ઇશારા કરતી હય.]

મયનાવત—મહારાજ ! પા લાગૂં. [પયરપર ગિરતી હય.]

કાનિફ—ક્યૂં માઈ ! ગોપીચંદકો લાઈ ?

ગોપીચંદ—જોગીજી ! હાજિર હૂં. [ગોપીચંદ હાથ જોરતા હય.]

કાનિફ—અય પાપી રાજા ! તુને કયસા મહા પાપ કિયા હય ? ક્યા તુઝે જરાભી અંદેશા ઉસ વક્ત ન આયા ? જવાલિન્દ્રનાથ બાવાકો સતાકર તુને ક્યા નફા પાયા ?

મુસદ્દસ.

મયનાવત—(હાથ જોરકે) તુમારે કદમોંમેં લાઈ ઇસે યહાં હૂં મયં,
કિયેસે ઇસકે પશેમાંન બેગુમાં હૂં મયં.
યહ ચાહતી હું કે ઇસપર ન મિહરબાં હૂં મયં,
મગર કલેજા નહીં માનતા,કે માં હૂં મયં.
ખતા મુઆફ અબ ઇસકી અય બાખુદા કીજે,
હમારે બચ્ચેકે બદલે હમેં સજા કીજે !

ગોપીચંદ—જોગીજી ! મયંને ધોકે ઔર દીવાનપનમેં યેહે કામ કિયા. આબરૂકે જોશમેં દાનાભી દીવાના હો જાતા હય.

કાનિફ—દીવાનપન ? કયસા દીવાનપન ? લોગ હમેશા ઇસી તરહ અપનેકો બચાનેકે લિયે કહતે હયં.

માડ—ગઝલ.

ગોપીચંદ—ગુનહગાર હૂં ના સજા નાબકાર,
મગર હૂં મુઆફીકા ઉમ્મેદવાર.—ગુનહગાર.
હુવા મુઝસે ધોકેમેં અયસા કુસૂર,
મગર બખ્શ દો આપ અય નામદાર !—ગુનહગાર.

દિયા મુઝકો મક્કારને થા ફરેબ,
નહીં તો ન હોતી ખતા જીનહાર.—ગુનહગાર.
અબ અપને કરમસે મુઝે દો પનાહ,
કરો મિહરકી યક નજર એક બાર.—ગુનહગાર.

[ગોપીચંદ પાંવપર ગિરતા હય.]

કાનિફ—બેટા ગોપીચંદ! તુઝે ઇસ તરહ પશેમાન દેખ મયઁ ખુશ હૂં. મેરે હાથમેં તેરે ગુનહકી મુઆફી નહીં હય. તુઝકો રિહાઈ દેનેવાલા હમારે ગુરુનાથ જલન્ધરબાવાકા ભાઈ મોક્ષિન્દ્રનાથ હય. મોક્ષિન્દ્રનાથકો ખબર દેને ગોરક્ષનાથ ગયે હયઁ, અગર મોક્ષિન્દ્રનાથ આયા તો વ્હો તુઝે ઇસ પાપસે છુરાયગા.

ગોપીચંદ—મહારાજ! તુમારી કૃપા ચાહિયે.

કાનિફ—બેટા ગોપીચંદ! ઔર માઈ મયનાવત! અબ જાઓ, બે ફિક્ર રહો. (ઉઠતા હય.) તુમારે ભલેકે લિયે જો મુઝસે હોસકે કરૂંગા.

[જાને ચાહતા હય, દોનોં પયરપર ગિરતે હયઁ.]

ગોપીચંદ—ગુરુનાથ! રુખસત હોતા હૂં.

મયનાવત—મહારાજ! રજા લેતી હૂં.

[એક તરફસે કાનિફ જાતા હય, દૂસરે તરફસે ગોપીચંદ ઔર મયનાવત રવાના હોતે હયઁ, લોટન દૌરતે હુવે સામને દેખતે આતા હય.]

લોટન—આઈ! આઈ! અચ્છા હુવા જો રાસ્તેમેં મિલ ગઈ, ઘરકા કામ ન પરા. લોટન! હિમ્મત કર, આગે બઢ. (જોગન દાખિલ હોતી હય, લોટન રોકતા હય.) બીબી સાહેબ! ઇસ તરફ જરા દેખિયે. મુઝે પહચાનતી હો?

જોગન—જી, મુઝે કહતે હો?

લોટન—હાં જી હાં, આપહીસે અર્જ કી, કે મુઝે પહચાનતી હો? (પુકારતા હય.)

જોગન—આપ બહરે હો?

લોટન—બહરા? ખુદાકી પનાહ! આપને કયસે જાના કે મયઁ બહરા હૂં?

જોગન—બહરે દૂસરોંકોભી બહેરે સમઝતે હયઁ, ઇસ લિયે. આપને અબ જો પુકારકર કહા, ઉસ્સે મુઝે કુછ શક આયા.

લોટન—(ખુદસે) કયા જબાન ચલતી હય! (જોગનકો) મગર આપને કુછ મેરે સવાલકા જવાબ ન દિયા? આપ મુઝે પહચાનતી હો ગા નહીં?

જોગન—કુછ થોરા બહુત! એક દફ્અ તુમ મુઝે રાજાકે યહાં મિલે થે, ઔર દૂસરે વક્ત,—

લોટન—ઘરમેં, ફિર?

જોગન—જહાં આપ મુર્દે બનકર આયે થે ઔર,—

લોટન—ગર્જ કે સીખસે આપને મુઝે જવાન બના દિયા. ઠીક, ખૂબ યાદદાસ્ત રખ્ખી. વાહ! જબતો દરબારમેં જો શર્ત હુઈ થી ઉસકાભી કુછ ખિયાલ હોગા?

જોગન—હાં, કુછ હય તો સહી.

લોટન—તો બીબી સાહેબ! અબ સીધી સીધી રસ્તેપર આ જાવ, નાહક ખટરાગ ન બઢાવ.

લહરા—સિંધુરા.

જોગન—જાવોજી જાવ! કિસ નાદાનકો ફુસલાને આયે?
કિસકો બહકાને આયે? કિસકો બહલાને આયે?
બાતોંમેં લાને આયે! ઘાતોંમેં પાને આયે!
પૂરે નાદાન અપની નાદાની દિખલાને આયે!—જાવોજી.
આગે ઉસ્તાદકે ઉસ્તાદી કરને આના કયસા?
દરિયામેં ડાલને દો જામ પાની જાના કયસા?
ફિરતે હો ઘેરે ઘેરે, કરતે હો હેરે ફેરે,
આતે હો મેરે ડેરે, જાતે હો બનકે ચેરે.
જા અય બન્દે! અયસે ફન્દે, ગોરખ ધન્ધે, દેખે ચન્દે,
કયા હમકો સિખલાને આયે!—જાવોજી.

લોટન—મયઁ જાનતા હૂં, આપ દિલ્લગી કરતી હો! પર અબ સબ નખરેં છોરકર સચ બતાવ કે આપકી કયા મરજી હય!

જોગન—(ખુદસે) ફિર ઇસે હથેલીપર ચાંદ દિખાવું? (લોટનસે) મરજી? જો તુમારી મરજી, વહી મેરી મરજી!

લોટન—સચ? જબ તો ચલો મેરે ઘરકો!

જોગન—આપકો હરઆન મેરે તાબ્એ ફરમાન રહના પરેગા!

લોટન—બયઠ કહો તો બયઠૂંગા, ઔર ઉઠ કહો તો ઉઠૂંગા, ઔર ઇસસે જિયાદા કયા ફરમાન?

જોગન—ઠીક. જાવ, ઔર એક ગાડ઼ી લાવ. શાયદ રાસ્તેમેં કોઇ દેખે તો અપની શર્તકે લિયે મયઁ શરમિન્દા હૂંગી। મયઁ યહાં ખડ઼ી હૂં.

લોટન—યહાં કૌન હય, કોઈબી નહીં. સિર્ફ ચંદ દોસ્તોંકે સાથ મયઁ શિકારકો આયા હૂં.

જોગન—દોસ્તોંકા કુછ હર્જ નહીં, મયઁ ગયરોંકી બાત કરતી હૂં.

લોટન—ઠીક. મયઁ જાતા હૂં ઔર ફૌરન ગાડ઼ી લાતા હૂં.

[લોટન ખુશીસે ઉછલતા હુવા જાતા હય.]

જોગન—બેચારા અભી તો ખુશીમેં નાચતા હુવા જાતા હય, પર આતે વક્ત વ્હે ખુશી રંજસે બદલ જાયગી. ઇસ ગરીબ મછલીકે લિયે કંજરીકે લિબાસકી જાલ આજ ખૂબ બિછાઈ હય, ઉસમેં ફઁસાવું, ઇમ્તેહાન લૂં, બાતેં બનાવું. [જોગન ભગવા જુબ્બા નિકાલકર કંજરીકા બેસ કરતી હય.]

ઝાંઠ—દાદરા.

અય દિલ દીવાને। ઓ ચંચલ। ધીમે ધીમે ધીમે ધીમે ધીમે,
દેખે ભાલે રાખિયો પૈયાં તૂ.
ઓ ચંચલ। ધીમે ધીમે ધીમે ધીમે ધીમે ધીમે દેખે ભાલે ચાલ.–અય.
કાહૂકી મોહની મૂરત હો તો ઉસ્સે રહિયો બચાય,
દીપક જયસા મુખડ઼ા હો રોશન તો વોભી દિયા જલાય.
કહીં ભૂલેસે નયના ન જાય, ઇસે રખના હટાયે બચાય.–અય.
ખંજર બરછી લાગત હય તો સૂઝત નેક ઉપાય,
નયન ભાલા લાગે જો કારી તો જિયરા ગારત જાય.
જહાં નયનોંમેં નયના સમાય, વહાં કોઈ ન પાયે ઉપાય.—ઓ.

[લોટન પુકારતે મય દોસ્તોંકે દાખિલ હોતા હય.]

લોટન—ગાડ઼ીકો પરે ફાટકપર ખડ઼ી રખ, હમ અભી આતે હયઁ. (દોસ્તોંસે) બિરાદરો। મયઁ આખિરશ ફતહમંદ હુવા. (સામને બતાકર) દેખો, વ્હો સામને ખડ઼ી હય મેરી નખરેંબાજ, મસ્તેનાજ, દિલનિવાજ જોગન. (જોગનકો કંજરીકે લિબાસમેં દેખકર લોટન ચોંકતા હય, દોસ્તોં હઁસતે હયઁ) હેં। કમબખ્તી। વ્હે કૌન। (જોગનસે) બીબી। યહાં કિસી જોગનકો આપને દેખી હય ?

[ઇધર ઉધર દેખતા હય.]

જોગન—મિયાં સાહેબ। હોશકી લો। યહાં કિસે પૂછતે હો ? જોગન વગયરાકો હમારી જાને બલા। ફકીરોંકો ફકીરસે મતલબ।

હમ દુનિયાદાર, જોગન બિરાગનસે હમકો કયા કામ? હમારે હુસ્ન જવાનીપર અમીર, ફકીર, હીં। હો જાતે હયઁ, હમ જોગી જોગનકો કબ ધ્યાનમેં લાતે હયઁ. [જોગનકે અકડનેસે દોસ્તોં હઁસતે હય.]

લોટન—(ખુદસે) ઓહો! વ્હે તો છેડતેહી કુત્તેકી તરહ ભોંકતી હય! (જોગનસે) અજી હસીના બેગમ! ઇતના નાક ભૌં કયૂં ચાઢાતી હો? હમને ભૂલમેં પૂછા, મુઆફ કરના. હમકો ખબર નહીં થી કે આપ દાનાપૂરકી બેગમ હો. [દોસ્તોં હઁસતે હયઁ.]

જોગન—મિયાં! અક્લકે નાખૂન લો. શરીફજાદે બનો, શરારતસે બાજ આવ. હમસે કયૂં આંખેં લડાતે હો?

લોટન—(ખુદસે) મસલ મશહૂર હય કે "માન ન માન, મયઁ તેરા મિહમાન." મયઁને બીબી સાહેબસે જોગનકે લિયે પૂછા, તો આપને ગોયા અપનાહી આશિક તસવ્વર કર લિયા! (જોગનસે) આપ ઇસ બાતસે બેફિક્ર રહિયે. અમ્માજાન! મયઁ આપકી તાલાશમેં નહીં આયા હૂં.

જોગન—અમ્માજાન! કૌન અમ્માજાન? (પીઠપર મારતી હય) મુવે હરગોર લફંગે! તુઝે મેરી એરી ચોટીપર કુરબાન કરું! મયઁ કયા તેરે બાપકી બીબી હૂં, જો મુઝે અમ્માજાન કહતા હય?

લોટન—(ખુદસે) લો એક ન શુદ દો શુદ! (જોગનસે) અચ્છા, અમ્માજાન નહીં, ખાલાજાન, અબતો બસ?

જોગન—તેરી ખાલા મરે ઔર તૂભી મરે મુવા ચોર!

[સબ હઁસતે હય.]

૧ દોસ્ત—લોટન! વ્હે તેરી જોગન? કહાંસે ડાકિનકો ઢૂંઢ નિકાલી? વાહ ભાઈ! હમકોભી બનાયા?

લોટન—અરે યાર! વ્હે તો જોગનકી દાદી નિકલી! ફિર રાંડ કહબાને મુઝે ધોકા દિયા, મેરી ફજીહતી કી! [ઇધર ઉધર દેખતા હય, દોસ્તોં હઁસતે હય.]

જોગન—ડાકિન કિસકો કહતે હો? (દોસ્તોંકો મારતી હય) તેરી દાદી મરે ઔર તૂભી મરે! મુવે રાહ ચલતી ઔરતોંકી છેડ કરતે હયઁ! ખબર અબ તો જાતી હૂં, ફિર મિલેંગે તો જૂતીસે પીટૂંગી.

[નખરા કરકર જાતી હય, લોટન સકતેકી હાલતમેં તકતે-રહતા હય, દોસ્તો હઁસતે હયઁ.]

૨ દોસ્ત—ક્યૂં લોટન ! જોગનસે શાદીકી કબ તેયારી ?

લોટન—સાડે બારહ બજે !

૧ દોસ્ત—આપકે પુરાને આશના પંડીતજીકી દાવત જરૂર કરના.

લોટન—ઉસકે પરદાદાકોભી મસાનસે બુલાવુંગા.

૨ દોસ્ત—દોસ્ત ! મુઝે ન ભુલના ?

લોટન—અરે યાર ! મેરા કલેજા જલા જાતા હય ઔર તુમ્હેં મસખરી સુઝી હય ? (ખુદસે) લોટન ! આજ કિસકા મુંહ દેખકે આયા થા ! ખયર ! હિમ્મતે મર્દા, મદદે ખુદા.

બયત.

“બ હર કારેકે હિમ્મત બસ્તા ગર્દદ.
અગર ખારે બુવદ ગુલદસ્તા ગર્દદ.”

[લોટન જલ્દીમેં જાતા હય, દોસ્તોં હઁસતે હઁસતે રવાના હોતે હય, ગોરક્ષ ઔર મોક્ષિન્દ્રનાથ બાતેં કરતે આતે હયઁ.]

મોક્ષિન્દ્રનાથ—બેટા ગોરક્ષ ! તૂને આજ અપને ગુરૂકો એક બડી આફતસે બચાયા હય.

ગોરક્ષ—મહારાજ ! ઇસમેં તુમ્હારી કયા તકસીર. તુમ કુછ આપહી આપ નારીકે નયનોંકે શિકાર હો ઉસકે પ્રેમકી તલવારસે જખ્મી નહીં હુવે થે ! તુમપર ઉસ શહરકી જાદૂગર ઔરતોંને જાદૂ કિયા થા ઔર અફસુનકે અસરસે તુમ્હારા દિલ તુમ્હારે હાથમેં ન રહ સકા. [ગોપીચંદ કાનિફકે સાથ આનકર મોક્ષિન્દ્રનાથકે પયરપર ગિરતા હય.

મોક્ષિન્દ્રનાથ—કાનિફ ! યહે કોન શખ્સ હય ? કિસ વાસ્તે યહે ઇતના ઉદાસ હય ?

કાનિફ—મહારાજ ! યહે કિસી દુખકા મારા; અપની કિસમતકા આવારા હય, ઔર આપકે પાસ કુછ અર્જ કરનેકે લિયે આયા હય ?

મોક્ષિન્દ્રનાથ—બેટા કાનિફ ! પૂછ કે યહે કયા ચાહતા હય ? બેટા ! તેરા કલ્યાન હો. છોર બેટા ! ચરન છોર દે.

ગોપીચંદ—ગુરૂનાથ ! તકસીર મુઆફ હોનેકા બચન ન દોગે, તબતલક તુમ્હારા કદમ નહીં છોડૂંગા.

મોક્ષિન્દ્રનાથ—અય રંજીદા દિલ ! મયઁને તુઝે બચન દિયા, બોલ તૂ કયા ચાહતા હય ?

ગોપીચંદ—નાથ ! મયઁ રાજા ગોપીચંદ હૂં.

મોક્ષિન્દ્રનાથ—(ચીડ઼કે) ગોપીચંદ ?

ગોપીચંદ—હાં, વહી કમબખ્ત ગોપીચંદ, કે જિસને ફરેબ ખાકર નિર્દોશ ગુરૂ જવાલિન્દ્રનાથકો કુંવેમેં ડાલા હય. વહી કમ ફહમ ગોપીચંદ, જિસકા મુંહ ઇસ સિયહકારીસે તમામ ઉમ્ર કાલા હય.

અબયાત.

મોક્ષિન્દ્રનાથ-અરે ગ઼ાફિલ ! અરે નાદાન ! અબ આનેસે હ઼ાસિલ કયા ?
તેરે ઇસ રંજ કરને ઔર પચતાનેસે હ઼ાસિલ કયા ?
ગયા જબ તીર હાથોંસે નિકલ, તબ કયા પશેમાની ?
જો પહલે સોચ લેતા તો ઉઠાતા ક્યૂં પરેશાની ?
યહી તેરી સમઝ હય કયા ? યહી હય તેરી દાનાઈ ?
અરે મગ઼રૂર ! બંદોપર ખુદાકે જુલ્મ-આરાઈ ?
તુઝે રાજા બનાયા રબને કયા સબકે સતાનેકો ?
તુ આયા રાજ કરકે જુલ્મસે દોજ઼ખ઼મેં જાનેકો ?
કુંવેમેં કિસ ખ઼તાપર બે ગુનહકો તૂને ગારા થા ?
ગુરૂ જવાલિન્દ્રને નાદાન ! તેરા કયા બિગારા થા ?

ગોપીચંદ—ન ગ઼ાફિલ હૂં, ન હૂં મગ઼રૂર મયઁ કરકે સિતમરાની,
ફક઼ત ઇજ્જતકે અપને જોશમેં કી મયઁને નાદાની !
હજારો રઁગ દૌરે આસમાં હરદમ બદલતા હય,
નસીબોંકા લિખા લેકિન નહીં જિનહાર ટલતા હય.
જહાંમેં કૌન હય વ્હો શખ્સ, જો અપના બુરા ચાહે !
મગર હોતા હય અય દાતા ! વહી, જો કુછ ખુદા ચાહે.

મોક્ષિન્દ્રનાથ-કુસૂર ઇસમેં ખુદાકા કયા ? હુઈ હો જબ ખ઼તા તુમસે !

ગોપીચંદ—ખ઼તા હમસે હુઈ તો ખૌફ કયા, ગર હો અ઼તા તુમસે.

[મોક્ષિન્દ્રનાથ ગોપીચંદકે આ઼જિજી વ હ઼ાજિર જવાબીપર ખુશ હો જાતા હય.]

મોક્ષિન્દ્રનાથ—મયઁ તુઝકો આગેહીસે અસીસ દે ચુકા હૂં, નહીં તો મયઁ અયસી બદ દુઆ કરતા કે તૂ જલકે ખ઼ાક હો જાતા ! મયઁ તો તુઝે દરગુજર કરતા હૂં, પર ગુરૂ જવાલિન્દ્રનાથકે ગ઼જબસે તૂ કયસે બચેગા ?

ભીમપલાસી—ઠુંમરી.

ગોપીચંદ—અરજ સુન લીજો મોરી, ખતા બખ્શ દો મોરી—અરજ.
કરમ કરો દાતા! કોપ નિવારો,
આસ હય સાંઈ મોહે તોરી.—અરજ.

[કાનિફ ગોપીચંદકી આજિઝીપર રહમ ખાકર મોક્ષિન્દ્રનાથસે અર્જ કરતા હય.]

કાનિફ—નાથજી! આજ યહે રાજા ઇસ હાલતમેં આયા તો ક્યા હુવા? યહે વ્હો ગુની ઔર નેકબખ્ત રાજા ત્રૈલોકચંદકા બેટા હય, જિસકા ગુન જહાનમેં ગયા જાતા હય. ચડતી ઔર પરતી સબકો પેશ આતી હય. ઇન્સાન મિટ્ટીકા પુતલા હય. ચૂક કરના ઔર ખોટી રાહપર ચલના ઇસકે સુભાવમેં દાખિલ હય! ઇસ વાસ્તે મહારાજ! ગોપીચંદકી તકસીરકો ધ્યાનમેં ન લાઇયે, ઉસકે પચતાને ઔર રોનેકા ખિયાલ કીજિયે.

ગોપીચંદ—સચ હય મહારાજ.

કવિત.

ભૂલે વહ પંડિત જો ચાર વેદ પાટ કરે,
ભૂલે વહ ગ્યાની જો ગ્યાનમેં નિરાલા હય.
ભૂલે વહ બયદ ફયદસે છુરાય જમકે જો,
ભૂલે વહ બીર જો બહાદુરીમેં આલા હય.
ભૂલહીકે ફૂલકા ગલેમેં આદમીકે,
એક માલા કરતારને હજાર બાર ડાલા હય.
"તાલિબ" ઇસ ભૂલચૂકસે બચા ન આદમી,
આદમીકે મનમેં ભૂલચૂકકા મસાલા હય.

મોક્ષિન્દ્રનાથ—બજા હય. સુન ગોપીચંદ! મયઁ તુઝે એક તદબીર બતાતા હૂં. તૂ અપને મહલમેં જા, ઔર તીન પુતલે બનવા રખ. એક સોનેકા, દૂસરા રૂપેકા, તીસરા લોહેકા. ફીર જો કુછ કરના હય વ્હો મયઁ તુઝે કહૂંગા. અબતો જા, નિડર હો અપને મહલમેં આરામ કર.

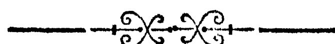
ગોપીચંદ—આજ્ઞા મહારાજ. [પયરપર ગિરતા હય.]

મોક્ષિન્દ્રનાથ—જા બેટા! કર્તાર તુઝ પ કૃપા કરે.

[ગોપીચંદ દોનોંકે પયરપર ગિરકર જાતા હય.]

બાબ તીસરા—દિખાવ દૂસરા.

રાસ્તા.

[લોટન મય્‌ઞ દો સિપાહીકે બાતેં કરતે આતા હય.]

લોટન—સિપાહીયો ! જિસ તરહ રાજાજીને કહા હય; ઉસી તરહ ઉસ ફરેબીકો કૈદ કરના, હિમ્મત રખના ! (સામને દેખકર) અરે વ્હો આતા હય ! છિપ જાવ; કિનારે હો જાવ, મયઁ બુલાવું તબ આવ. જાવ, દાંય બાંય હો જાવ (સિપાહીયોં છિપ જાતે હયઁ, લોટન ધ્યાનમેં ચલતા હય, પંડિત દાખિલ હોતા હય, ઔર લોટનકો દેખકર ચોંકતા હય.) ઓહો ! બંદગી પંડિતજી ! કયૂં ? કહાં ચલે ?

પંડિત—બંદગી ભાઈ બંદગી. જરા ઘરકી તરફ જાતા હૂં. (ખુદસે) આજ મયઁભી મરૂં ઔર તુઝેભી મારૂં.

લોટન—આજ કુછ ઉદાસ હો ? (ખુદસે) દિન ભર ચુકે !

પંડિત—નહીં, કુછ નહીં !

દોહરા.

સદા ન ફૂલે તોરઈ, સદા ન સાવન હોય,
સદા ન જોબન રસ રહે, સદા ન જીવે કોય.

કભી કયસા, કભી કયસા ! સભી કુછ ગુજરતા હય. પર લોટન ! રાજાજીકી કુછ ખબર ?

લોટન—જો તુમ કહો સો. (ખુદસે) ખબર તેરી કુબ્રકી.

પંડિત—મયઁ કયા કહૂં ! મેરા તો દિલ ઉઠ ગયા હય. જબ રાજાજીહી ખફા હુવે હયઁ, તબ તો ઇસ શહરમેં રહના બે ફાયદા હય. શાયદ મોતકી નોબત હો તો કુછ શક નહીં !

લોટન—અજી ય્હે કયા કહતે હો ! જરા અયસા કામ બહુત સોચ સમઝકે કરો. આપ જયસે અશ્રાફકે ચલે જાનેસે દરબારકા કામ તમામ સાફ હો જાયગા !

દોહરા.

પંડિત—જહાં ન કોઈ મીત હો, જહાં ન હો કુછ માન,
તહાં ન બસિયે એક છીન, લાખ મિલે ધન ધાન.

લોટન—બાત તો સચ હય, મગર મયઁ કયા આપકા મીત કમ હૂં ! મયઁનેભી છાન છાનકે એક આપકો દોસ્ત બનાયા થા ઔર આપભી છોર જાતે હો. પ્હેલી એક કમ નસીબી !

પંડિત—લોટન ! કહા સુના મુઆફ કર. મયઁ તેરે ઘર આનેવાલા થા, મગર પ્રભુને તુઝે રાસ્તેહીમેં મિલાયા.

[પંડિત લોટનકો ગલે લગાતા હય, ઔર કમરસે આહિસ્તા ખંજર નિકાલને ચાહતા હય, લોટન ફરેબકો તાર જાતા હય.]

લોટન—(ખુદસે) ય્હે બગલગીરી ગલા કાટનેકી, યા ગલે લગાનેકી ! હઁ હઁ, સમઝા !

પંડિત—ભાઈ ! ય્હે આખીર મુલાકાત હય, મેરે તરફકે કાનેસે અપને દિલકો સાફ પાક કર.

લોટન—ઔર આપ અપને દિલકોભી સાફ કીજિયે, કયૂં કે આદમીકી જિન્દગીકા ભરોસા નહીં હય. ખુદા જાને કલ આપકી અર્થીકી તૈયારી હય, યા મેરે જનાજેકી બારી હય. (પંડિત ખંજર મારને ચાહતા હય, લોટન અપનેકો બચાકે પંડિતકો રોકતા હય, સિપાહીયો આનકર પંડિતકો પકર લેતે હયઁ) વાહ વાહ ! કયા ખૂબ બગલગીરી કી !

પંડિત—આહ કિસમત ! બગલગીરીનેભી યારી ન દી !

લોટન—ખયર ! ઇસ બગલગીરીને યારી ન દી તો અબ મૌતકી બગલગીરી તો જરૂર યારી દેગી.

પંડિત—લોટન ! તેરા નસીબ યાવર, મેરા બખ્ત બદતર હય. મહારાજકી ખફગીસે, અપની જાન દેનેકે પહલે તુઝસે કીના લેના મયઁને ચાહા થા; મગર વહી પેશ આયા જો નસીબકા લીખ્ખા થા !

લોટન—" જયસી કરની વયસી ભરની ! "

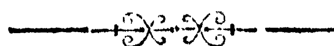
પંડિત—સચ હય. મેરી બુરાઈ મેરે આગે આઈ, મગર અય ભાઇ ! મરેકો મારના અચ્છા નહીં. તૂ ભલાઈ લે, મરતે વકત મેરી ખરાબી ન હો, કુછ અયસી બાત બના દે. મેરી તો અબ કૌન સુનતા હય, કયૂં કે અપને ચલનસે મયઁને ખુદકો ફરિસ્તેસે શયતાન બના લિયા હય ! અબ મુઆફીકે લિયે યહે નાબકાર તેરે કદમોંપર સર ઝુકાતા હય. લે ચલ, મુઝે કહાં લે જાતા હય ?

લોટન—રાજાજીકે પાસ આપકે ભલે કામોંકી સિફારશ કરને લે જાતા હૂં, ઔર જો કુછ હદિયા કફન દફનકા હો; દિલાતા હૂં.

[સબ જાતે હયઁ.]

બાબ તીસરા—દિખાવ તીસરા.

જંગલ—મઠ.

[મોક્ષિન્દ્રનાથ, ગોરક્ષ, કાનિફ, ઔર દો ચેલે જવાલિન્દ્રનાથકી ઝોપરીકે પાસ બયઠે હયઁ, ગોપીચંદ પશેમાનીસે સર ઝુકાય ખરા હય, મોક્ષિન્દ્રનાથ; ગોપીચંદકો પાસ બુલાકર ઉપદેશ કરકે લોહેકી મૂરત કુંવેમેં ડાલનેકો કહતા હય.]

મોક્ષિન્દ્રનાથ—ગોપીચંદ! આગે આ. મનકો પાક કર, બુરે અંદેશે ઔર બદ બિચારકા સીના ચાક કર. ઉસ સાહેબકા ધ્યાન ધર, મેરે ઉપદેશપર કાન ધર. લોહેકી મૂરતકો કુંવેમેં ડાલ; સાંઈ જવાલિન્દ્રનાથકો આદેશ કહ સર ઝુકા. [ગોપીચંદ કુંવેમેં લોહેકી મૂરત ધરકર અર્જ કરતા હય.]

રુબાઈ.

ગોપીચંદ—કદમમેં આપકે યેહ નાબકાર આયા હય,
ઝુકાકે સરકો બહુત શર્મિસાર આયા હય.
તેરે હુઝૂરમેં રહમતકે આસરે મોલા,
તેરી મુઆફીકા ઉમ્મેદવાર આયા હય.

જવાલિન્દ્રનાથ—બેટા! તૂ કૌન હય?

અબયાત.

ગોપીચંદ—ગુનહગાર દામે નિદામતમેં બંદ,
મેરા નામ હય સાંઈજી! ગોપીચંદ.

[લોહેકી મૂરત કુંવેમેં ડાલતા હય, જવાલિન્દ્રનાથ; લોહેકી મૂરતકો દેખકર શ્રાપ દેતા હય.]

જવાલિન્દ્રનાથ—ગુનહગાર! પાપી હય નાપાક તૂ!
યહીં જલકે હો જા અરે ખાક તૂ!

[લોહેકી મૂરત ખાક હો જાતી હય, ગોપીચંદ કાંપતા હય, મોક્ષિન્દ્રનાથ દિલાસા દેતા હય.]

મોક્ષિન્દ્રનાથ—ગોપીચંદ! હિમ્મત કર, કુછ ન ડર. ગુરૂકા તુઝપર બરા કોપ હય. ઉસ રૂપેરી મૂરતકો કુંવેમેં ડાલકર સર સિજદેમેં ઝુકા. [ગોપીચંદ કુંવેમેં રૂપેરી મૂરતકો ધરકર અર્જ કરતા હય.]

રુબાઇ.

ગોપીચંદ—નહીં હય ખૌફ અજલકા, મુઝે હલાક કરો,
મેરી તરફ઼સે મગર દિલકો અપને પાક કરો.
હમારી ભૂલ થી ઇતના કુબૂલ લો દાતા !
તો ફ઼િર અલમ નહીં, ચાહે જલાકે ખાક કરો !

જવાલિન્દ્રનાથ--બેટા તૂ કૌન હય ?

અબયાત.

ગોપીચંદ—પરીશાં, પશેમાન ઔર દર્દમંદ,
અય દાતાર ! મયૈં હૂં વહી ગોપીચંદ.

[રૂપેરી મૂરતકો કુંવેમેં ડાલતા હય, જવાલિન્દ્રનાથ; રૂપેરી મૂરતકો દેખકર શ્રાપ દેતા હય.]

જવાલિન્દ્રનાથ—અરે ઓ દગાબાજ ! ઓ ફ઼િત્નગર !
મેરે શ્રાપકી આગસે જલકે મર.

[રૂપેરી મૂરત ખાક હો જાતી હય, ગોપીચંદ કાંપતા હય.]

ગોપીચંદ—ગુરૂ મોક્ષિન્દ્રનાથ ! યેહે જિન્દગી હય અબ તુમારે હાથ.

મોક્ષિન્દ્રનાથ—ન ઘબરા ! અપને ગુનાહોંસે પશેમાન હો. ભગવાનકા નામ લે, ઔર સોનેકી મૂરતકો કુંવેમેં ડાલકર તીસરે મર્તબા સાંઈકો સીસ નવા. [ગોપીચંદ સોનેરી મૂરતકો કુંવેમેં ધરકર અર્જ઼ કરતા હય.]

રુબાઇ.

ગોપીચંદ—ખ઼તા હુઈ હય બડ઼ી હૂં કુસૂરવારોંમેં,
હજ઼ાર તઅ્નકે લાયક઼ હું મયૈં હજ઼ારોંમેં.
મગર ન આપ જો હમ બેકસોં પ રહ઼મ કરો,
તો ફ઼ર્ક઼ ક્યા હો ગ઼ફ઼ૂર ઔર ગુનહગારોંમેં.

જવાલિન્દ્રનાથ—મુઝે કૌન યાદ કરતા હય ?

અબયાત.

ગોપીચંદ—વહી, જિસને તુમકો દિયા હય ગજ઼ંદ,
વહી પુર-ખ઼તા; ના સજ઼ા ગોપીચંદ.

[ગોપીચંદ સોનેરી મૂરતકો કુંવેમેં ડાલતા હય, જવાલિન્દ્રનાથ; સોનેરી મૂરતકો દેખકર શ્રાપ દેતા હય.]

જવાલિન્દ્રનાથ—ભડ઼ક આગ તૂ, બસ જલા ઇસકો ડાલ,
મિલા ખ઼ાકમેં, ખ઼ાક કર પાયમાલ.

[સોનેરી મૂરત જલ જાતી હય, ગોપીચંદ ગ઼મ ખાતા હય.]

મુસદ્દસ.

ગોપીચંદ—મુવા મયઁ બદ અંજામ ! બદ રોજગાર !
નતીજા હય જલ્દીકા ય્હે આશકાર.
અગર સોચ તહ્કીકકે કરતા કાર,
ય્હ બદલા ન પાતા કભી જીનહાર.
મેરી તીન મૂરત જલી તીન બાર,
બસ અબ જલકે મયઁ આગમેં દૂંગા ખ્વાર !

મોક્ષિન્દ્રનાથ—ગોપીચંદ ! હિમ્મત કર ઔર સાંઈકો ફિર એક મર્તબા આદેસ કર. [ગોપીચંદ કુંવેમેં સર ઝુકાતા હય.]

અબયાત.

ગોપીચંદ—ઝુકાતા હું શરમિન્દા હોકે મયઁ સર,
જવાલિન્દ્રનાથ—તેરી આસ કયા, કૌન હય તૂ બશર ?
ગોપીચંદ—તલબગાર મુઆફીકા મયઁ ગોપીચંદ,
[તીન બાર મૂરત જલનેકે બઅદભી ગોપીચંદકી આવાજ સુનકર જવાલિન્દ્રનાથ તાઅજ્જુબ કરતા હય.]
જવાલિન્દ્રનાથ—તુ જીતા હય કયા અબતક અય ગોપીચંદ?
ગોપીચંદ—ફકત તોબા કરનેકો અય નેકજાત.
જવાલિન્દ્રનાથ—અભીતક તુ જિન્દા હય અય બદ સિફાત ?
ગોપીચંદ—કરમકે ભરોસે તેરે અય ગુરૂ !
જવાલિન્દ્રનાથ—અય બેટા ! અભીતક સલામત હય તૂ ?
ગોપીચંદ—સલામત હું; લેકિન નિદામત કે સાથ,
હુવે મિહરબાં મુઝપે મોક્ષિન્દ્રનાથ.
[મોક્ષિન્દ્રનાથકા નામ સુનકર જવાલિન્દ્રનાથ કુંવેસે બાહર આતા હય, સબ પયરપર ગિરતે હયઁ.]

મોક્ષિન્દ્રનાથ—સાંઈ ! આપકા દરસન બહુત મુદ્દતસે મિલા.

જવાલિન્દ્રનાથ—સચ હય ભાઈ. ગોરક્ષ ! તૂ ખુશ તો હય ? કાનિફ ! તેરા કલ્યાન હો. (મોક્ષિન્દ્રનાથકી મેહરબાની દેખકર જવાલિન્દ્રનાથ, ગોપીચંદકી ખતાકો મુઆફ કરતા હય.) ગોપીચંદ ! તૂ સુખી રહ. (ગોપીચંદ પાંવપર ગિરતા હય.) બેટા ગોપીચંદ ! ઉઠ. તેરી પશેમાનીસે તેરા તમામ પાપ ધોયા ગયા. (મોક્ષિન્દ્રનાથસે) ભાઈ મોક્ષિન્દ્રનાથ ! તુમારી કોશીશસે આજ રાજા બચા. (ગોપીચંદસે) ક્યૂં ગોપીચંદ ! કિસ લિયે ઉદાસ હય ?.

મુસદ્દસાત.

ગોપીચંદ—જહાંકો મયઁને બસ અય નામદાર દેખ લિયા,
યહાંકા રંગ, યહાંકી બહાર દેખ લિયા.
દગા; ફરેબકા નક્શા નિગાર દેખ લિયા,
ગરજકી ચાહ, બનાવટકા પ્યાર દેખ લિયા.
જિસે ગલેસે લગાયા, હમેશા પ્યારા કિયા,
ઉસીને મેરા ગલા કાટનેકો વાર કિયા.
પલા જો ઘરમેં મેરે, જાં-ફિદા ગુલામ હુવા,
વહી ગુલામ હમારા નમક-હરામ હુવા.
કિનારા સબસે મુઝે ફર્જ લા કલામ હુવા,
બસ અબ જહાંકો મેરા આખરી સલામ હુવા.
મિલાકે દહરસે જિયાદા ન સોગ દો મુઝકો,
છુરાકે મતલબી દુનિયાસે જોગ દો મુઝકો.

જવાલિન્દ્રનાથ—જબતો ગોપીચંદ ! તન; મન; ધનકી આસ છોર, માયાસે મુંહ મોર, નેકીસે નાતા જોર. ઉસ સાહેબકો એક પહચાન. ધ્યાન ધર, મયઁ તુઝકો ડિગમ્બરકા મંત્ર સુનાતા હૂં. બેટા ! આંખ બંધ કર. [ગોપીચંદ આંખેં બંધ કરતા હય, જવાલિન્દ્રનાથ કાનમેં મંત્ર કહતા હય, એકાએક બિજલી ચમકતી હય, ગોપીચંદ બેખુદ હોતા હય, જવાલિન્દ્રનાથ મુંહપર હાત ફિરાતા હય, ગોપીચંદ હોશમેં આતા હય.]

ગોપીચંદ—પાયા ! મયઁને પાયા !

જવાલિન્દ્રનાથ—(ચેલેકો) બેટા ! ઇસકે કપરે ઉતારકે કફની પહનાકે લા. [એક ચેલેકે સાથ ગોપીચંદ સીસ નવાકર જાતા હય.]

જવાલિન્દ્રનાથ—ભાઈ મોછિન્દ્રનાથ ! આવ, ગોપીચંદકે નજાતકી ઇશ્વરસે પ્રાર્થના કરેં.

ભયરવી—ભજન.

સબ—ગની, દાતાર હમારે ! અય કરતાર હમારે ! ભરોસે તેરે રહમકે, હમ સારે હમારે—ગની.
દરપર તેરે ખુદાયા ! બંદા તેરા હય આયા, હર પાપસે પછતાયા, તોબાકે સહારે—ગની.

કર તૂ કરમ દયા કર, ઇસકા કિયા ક્ષમા કર, અપરાધસે છુટકા કર, ખ્વારીસે કિનારે.—ગની.

[ચેલા ગોપીચંદકો કફની પહનાકે લાતા હય, ગોપીચંદ ચરનપર ગિરતા હય, જ્વાલિન્દ્રનાથ ઉપદેશ કરતા હય.]

અબયાત.

જ્વાલિન્દ્રનાથ—અય ગોપીચંદ ! સુન દિલસે મેરી બાત,
ન રખના દામને દુનિયા પ અબ હાત.
દિલ અપના મોહ માયાસે બચાના,
ન હરગિજ દામમેં દુનિયાકે આના !
ન પરજાના હવસકે ભૂલમેં તૂ,
મિલાના જોગકો મત ધૂલમેં તૂ.
દિખાઈ મયંને તુઝકો રાહ પહલી,
ઇસે તય કર તો કામિલ હો તુ જોગી.
બહન, બીબી વ માંકે પાસ જા તૂ,
વહાંસે જાકે ભિક્ષા માંગ લા તૂ.
અગર ઉનકે મહબ્બતમેં ન આયા,
તો સમઝુંગા હવસપર ફતહ પાયા.
દિખાવૂંગા તુઝે ફિર ગ્યાન બયરાગ,
કે જિસ્સે મુકિત હાસિલ હોગી બેલાગ.
તુ જાકર આજસે અબ સાધ લે જોગ,
મુબારક તીન સાલ અબ હો તુઝે જોગ.

બાબ તીસરા—દિખાવ ચૌથા.

મહલ.

[મયનાવત ગોપીચંદકે શિકારસે વાપસ ન આનેસે ખવાસોંકે સાથ બેકરારી કરતી આતી હય.]

મુસદસ.

મયનાવત—બહરે શિકાર નિકલા જબસે પિસર હમારા,
અબતક ન વાપસ આયા લખ્તે જિગર હમારા.

આયા નજર ન કલસે નૂરે નજર હમારા,
દિલ હો રહા હય એકદ્ગ શામો સહર હમારા.
આમદસે ઉસકિ જલ્દી આગાહ કરદો મુઝકો,
આયે તો અય ખવાસો ! ફોરન ખબર દો મુઝકો.

[મયનાવત સાથ ખવાસોંકે જાતી હય, ગોપીચંદ ફકીરી ભેસમેં માસે મિલનેકો આતા હય.]

ભયરવ—પદ.

ગોપીચંદ—

તૂ હર નામ ભજલે બંદે અપને ખુદાકે, હર કાર ઘરબાર તજકે—તૂ.
દુનિયાકો છોડ઼ા, મુંહ સબસે મોડ઼ા, જોગી જતીકા સિંગાર સજકે—અપને.

[ગોપીચંદ અપને મહ઼લકો દેખ ગમ કરતા હય.]

મુસદ્દસાત.

વ્હે મેરા અયવાને શાહી. વ્હે મેરા સુંદર મહ઼લ !
જિસ્સે રાજા રહતા થા કલતક મયૅં ઇસમેં બરમહ઼લ.
આજ જોગી હો ગયા હૂં છોડ઼કે સબ ઘર મહ઼લ,
બસ યહી મુઝકો ખિયાલ આતા હય અબતો હર મહ઼લ,—
આજ મેરા, કલ તુમારા, પરસોં ઉસકા માલ હય,
માલો મિલકીયતકા દુનિયાકે બસ યેહી હ઼ાલ હય.
વ્હે મહ઼લ અયવાન હય ગો અયશ ઔર આરામકા,
હય દરે દોજખ મેરે આગે, મેરે કિસ કામકા ?
(સોચકે) પર મહ઼બ્બત ! હાય ! ઓ જાલિમ મહ઼બ્બત ! બદ બલા !
કયૂં લગાતી ઘાત હય તૂ દિલ પ મેરે કતહ઼કા ?
અય હવસ ! અય ફાની ચીજોંકી તમન્ના ! દૂર હો !
દૂર હો મુઝસે તુ અબ અય મોહ ! માયા ! દૂર હો !
અલખ ! [દાસી અંદરસે જવાબ દેતી હય.]

૧ દાસી—કૌન હય ? [દાસીયાં બાહર આતી હયૅં.]

ગોપીચંદ—ભીખારી. અય દાસી ! ભિખારી, બ્રહ્મચારી.

[દાસીયેં; ગોપીચંદકો ન પહચાનકે ઉસે ઝિડ઼કતી હયૅં.]

૨ દાસી—કિસકી દાસી ? અય મૅંગન ભિખારી ઉદાસી ! તુભી હમેં કહે દાસી ? અપની સત્યાનાસી જબાન સંભાલ જરાસી, તેરે બાપને કભી રખ્ખી થી દાસી ? જા કહીં છેત્રમેં માંગ ખા, રાજાકે લંગરખાનેમેં હાંક લગા. વ્હે કોઈ ધર્મશાલા નહીં હય ! ચલ નિકલ, નહીં તો ધક્કે ખાયગા, ગરદનમેં હાથ દેકે નિકાલા જાયગા.

ગોપીચંદ—માઈ ! મુઝપર નઈ મુસીબત હય. કલ મયઁ રાજા થા, આજ જોગી બના. જો બોલ દાસીકા મેરી જબાનપર ચડ઼ા થા; નિકલ ગયા, મુઆફ઼ કરો, મુઝે ભિક્ષા દો. દાતા ભલા કરે, ભંડાર ભરા રહે.

૧ દાસી—કલ રાજા, આજ ફ઼કીર ! (દાસીસે) સુની બહન ! યહ બે સર પયરકી તક઼રીર ? હમેં ઔરત જાનકે કયસી પટ્ટી પડ઼ાને આયા હય, હઁ !

૨ દાસી—અય કઁગાલ ભિકારી ! ચલ નિકલ ! શાયદ મ.જમેં તેરે આયા ખ઼લલ, તૂ કોઈ દીવાના હય યા પાગલ !

ગોપીચંદ—માઈ ! ફ઼કીરકો ક્યૂં સતાતી હો ! ક્યૂં દિલ દુખાતી હો ? જલ્દી ભિક્ષા દો, સવાબ લો.

૧ દાસી—અય હટ્ટા કટ્ટા મર્દુવા ! જરા શરમા ! જવાન જહાંન હોકે ભીખ માંગતા હય ? મિહ઼નત મજદૂરી નહીં કરતા ? જો હ઼યા હોતી તો ચિલ્લૂભર પાનીમેં ડૂબ મરતા ! [ગોપીચંદ સર ગિરેબાંમેં ડાલકર અફ઼સોસ કરતા હય, દૂસરી દાસી ગોપીચંદકો ગ઼ોરસે દેખકર હ઼યરાન હોતી હય.]

૨ દાસી—(દાસીસે) બહન ! મયઁ હ઼યરાન હૂં ! મુઝે ઇસ ફ઼કીરકી અવાજ, સૂરત ઔર અદા રાજા ગોપીચંદસે મિલતી નજર આતી હય !

૧ દાસી—ચલોભી ! રાજાજીકી બરાબરી યહ કઁગાલ કરેગા ? હૅ ! "કહાં રાજા ભોજ, કહાં ગંગા તેલી !"

ગોપીચંદ—માઇ ! સચ હય. મયઁ ગોપીચંદ હૂં.

દોનો દાસી—તૂ જાયગા યા સર ખાયગા ?

જીલા—ઠુમરી.

કોઈ જોગી હુવા જોગકા યહ બાના લે લિયા.
જુગત નહીં જાના લે લિયા.—કોઈ.
અરે જારે જાલિયે, મતવારે જાલિયે,
જતન ન જાને જોગી, લોભી સોભી માનેજોગી,
જારે જારે ઓ નાકારે, જારે જારે જા ! યહ બાના લે લિયા.—કોઈ.

૨ દાસી—(પુકારકે) કોઈ હય ? નિકાલો ઇસે !

[મયનાવત બહાર આતી હય,]

મયનાવત—ક્યા હય ? ક્યૂં શોર મચાતી હય ?

૧ દાસી—રાનીજી ! યહ કોઈ ભેસમેં જોગી; મગર દિલકા ભોગી ફ઼બસે તીન પાંચ ક઼રતા હય.

ગોપીચંદ—માઈ ! મયઁ—[મયનાવત ગૌરસે દેખકર ગોપીચંદકો પહચાનતી હય, ઔર દોરકે ગલે લગાને ચાહતી હય, ગોપીચંદ રોકતા હય.]

મયનાવત—કૌન ! ગોપીચંદ ? મેરા ફરજંદ જોગી ! ઓ ! ય્હે મયઁ કયા દેખતી હૂં ! [મયનાવત બે-ઇખ્તિયાર રોતી હય.]

ગોપીચંદ—માતા ! પ્યારી માતા ! મયઁ જાતા હૂં. જીતા રહૂંગા તો બાદ તીન બરસકે મિલૂંગા.

મયનાવત—બેટા ! મયઁને તુઝે જોગ લેનેકો કબ કહા થા ? તૂ જોગી કિસ લિયે બના ? કયા ય્હે તેરા નાજુક તન, બનબાસકી સખ્તી સહ સકેગા ? કયા ય્હે ગોરા રૂપેરા બદન પત્થરકે બિછોનેપર લેટેગા ? અરે ય્હે મખમલ જયસે નરમ પાંવમેં છાલે પરેંગે ! ઔર ખૂંખ્વાર કાંટે તલવે છેદ રંગીન લહૂ બહાયેંગે ! ય્હે ખિયાલ મુઝે દીવાની કરતા હય ! મયઁ કયસે દેખૂં ! કયસે સહૂં ! કયસે ધીર ધરૂં ! પિતા તેરા સ્વર્ગવાશ હુવા, તૂભી જોગી હો ચલા, અબ મેરા કૌન રહા ? મુઝસે કુછભી ન કહા ઔર તૂને જોગ લિયા ? હાય ! ય્હે કયા કિયા ? સુખ ભોગ છોરકે તૂ દુખ સોગ કયસે સહેગા ! તેરી અબી ઉઠતી જવાની, ઘરમેં બારહ બરસકી રાની, ઉસને કયા જીનેકા મજા પાયા ? જીતેજી તૂને ઉસે મિટાયા ! મયઁ કયા કરૂંગી ! ઉસે કયસે તસલ્લી દૂંગી !

[બે-ઇખ્તિયાર રોતી હય.]

ગોપીચંદ—માતા ! મા બાપકા ધર્મ હય, ઔલાદકો પાપકે બંધનસે છુરાના ઔર મુકતકે માર્ગમેં પહુંચાના. ન કે દુનિયાકે જાલમેં ફૂંસાના ઔર ઝૂઠે પ્યારકે બહાને રાહે હકસે હટાના ! માતા ! મોહકો છોર ગ્યાનકી આંખસે દેખ. મયઁ કૌન ! તૂ કૌન ! અગર તેરા હોતા તો નવ મહીને પેટમેં રહકી મૌતકે ગોદમેં કયૂં સોતા ? તૂને પાલા, મયઁને હોશ સંભાલા. તૂભી માલિકકા કામ કર, ભગવાનકી ભકિતમેં નામ કર. મુઝેભી જાને ઔર ઉસકી સેવામેં જી લગાને દે. આજ દુનિયામેં ફૂંસાયગી, કલ મૌત આકે મુઝે તુઝસે છુરાયગી. મેરા જી પરલોક જાયગા, તેરે હાથ કયા આયગા ? માતા ! મયઁ જાતાં હૂં.

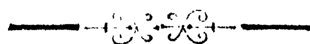
[જાયા ચાહતા હય, મયનાવત રોકતી હય.]

મયનાવત—નહીં બેટા ! મયઁ નહીં જાને દૂંગી. મયઁ યહીં મરૂંગી !

[ગોપીચંદ હાથ છુરાકર ચલા જાતા હય, મયનાવત ઉસકે પીછે સાથ દાસીયોંકે રોતી જાતી હય.]

બાબ તીસરા—દિખાવ પાંચવાં.

મોહેનાકા દીવાનખાના.

[મોહેના ગોપીચંદકી જુદાઈમેં બેક઼રારી કરતી આતી હય.]

જોગ—ઠુમરી.

મોહેના—કઈ દિન હુવે ઘરસે ગયે, જબસે ગયા નહિં યાર આયા.–કઈ.
દિલ સિનેમેં ઘબરાયે, નહિં ચયન પિયા બિન આયે,
મેરા રંજ કૌન મિટાયે, અભીતક નહીં દિલદાર આયા.–કઈ.
[મોહેના પરેશાનીમેં અંદર જાતી હય, ગોપીચંદ આતા હય ઔર ગમ કરતા હય.]

ગોપીચંદ—યેહે મેરા રંગ મહ઼લ, જિસમેં મેરી પ્રાન-પ્યારી મોહેના મેરે લિયે હોગી બેકલ. જિસે એક દિનકીભી જુદાઈ ગવારા નહીં, ઉસે છોડ઼ે બગયર અબ ચારા નહીં! ઇસ ભગવા ભેસમેં આગે જાના, મૌતકા પયગ઼ામ ઉસકે લિયે લાના હય. (સામને દેખનેસે) હા! વહી સામનેસે આતી હય, જરા છિપકે દેખૂં, ક઼િસમત કયા દિખાતી હય. [ગોપીચંદ છિપ જાતા હય, મોહેના ગોપીચંદકી ફ઼િક્રમેં ફ઼િર બેક઼રાર આતી હય.]

આસાવરી—ઠુમરી.

મોહેના—દિન રયન પિયા બિન તલમલિયાં,
બિરહ અગિન તનમન સભી જલિયાં.—દિન.
હાય! સજન કયૂં સુધ બિસરાયે,
છાંડ ગયે મોહે, આપ ન આયે, આઠ પહર હય બેકલિયાં.–દિન.
[મોહેના બેક઼રાર હોકર રોતી હય.]

ગોપીચંદ—હા! ઇસકે બયનસે સીના ફ઼ટતા હય, કલેજા કટતા હય. હા! મજ઼લૂમ મોહેના! જબ તૂ અપને ખ઼ાવિન્દકો ઇસ ભેસમેં દેખેગી, કયસી જિન્દા રહેગી! અલખ! [આવાજ સુનકર મોહેના ગોપીચંદકો સાધૂ સમઝકર ચરનપર ગિરતી હય.]

આસાવરી—ઠુમરી.

મોહેના—હય તુમકો આદેસ જોગી!
અલખ જગાવે, નાદ બજાવે.—હય.

કાનન કુન્ડલ, ગલેમેં માલા, કફની, સેલી, હરની છાલા,
શિવશંકરકો ભેસ જોગી.—અલખ.

ગોપીચંદ—અલખ! [મોહેના દાસીકો બુલાતી હય.]

મોહેના—સખી? (સખી હાજિર હોતી હય) બ્હો થાલ લા, થાલ બરા માલ લા. જોગી ખુશ જાયેંગે, તો ઇનકી દોઆસે હમારે સ્વામી જલ્દ ઘર આયેંગે. (દાસી જાતી હય, મોહેના ગોપીચંદકો ગૌરસે દેખતી હય.) જોગીજી! તુમારીહી સૂતરકા મેરા પ્યારા પ્રાનપતિ હય; જો શિકાર ખેલને ગયા; અભીતક ન આયા, ઉસકી જુદાઈને મુઝે બેચયન બનાયા હય. (દાસી થાલ લાતી હય) લો, ય્હે થાલ લો, ઉસે નેક દોઆ દો. બ્હો જલ્દ આય, મેરા જી સુખ પાય.

[મોહેના થાલકો ઝોલીમેં ડાલતી હય.]

ગોપીચંદ—માઈ! બ્હો તેરે સામને હય.

મોહેના—(ચોંકતી હય) ય્હે આવાજ! ય્હે સૂરત!

ગોપીચંદ—ગોપીચંદકી!

મોહેના—મેરે પ્યારે રાજાજી! ય્હે કયા હાલ! [મોહેના હયરાન હોકર ગલે લગાને જાતી હય, ગોપીચંદ રોકતા હય.]

ગોપીચંદ—માઈ! દૂર હો, મુઝે પતી બાવસે ન છૂ.

[મોહેના રોતી હય.]

મોહેના—માઈ? સ્વામી! મુઝે માઈ કહતે હો? અરે કયા અપની મોહેનાકો ભૂલ ગયે? કયું? મિજાજ કયસા હય? પ્યારે! દેખો અપની પ્યારીકા ચેહરા! પીતમ પ્યારે! કર ઇધર નજારે! ય્હે કયા કિયા?

મુસદસ.

ગોપીચંદ—યક તૌર પ રહતા હય નહીં રંગ જહાંકા,
હય કુબ્ઝ કભી ઔર કભી ગોદ હય માંકા.
યકસાં હય નહીં હાલ કિસી પીરો જવાંકા,
હય તીરકિ સૂરત, કભી નક્શા હય કમાંકા.
ગુમનામ કભી ઔર કભી નામોં નિશાં હય,
તાબૂત કભી ઔર કભી તખ્તે રવાં હય!

મોહેના—પ્રાનપતિ, કયા સચમુચ પત્થરકા કલેજા કર લિયા? જનમકા ભોગી આજ જોગી હો ચલા! મુઝે ડુબો ચલા! પાખંડીને જોગ સિખાયા, અરે ઉસે કુછ રહમ ન આયા? તેરે ગલેમેં કફની

માલા, મેરે ગલેમેં ફાંસીકા ફન્દા ડાલા! વ્હો કૌન નિરદઈ, વ્હો કૌન જાલિમ, વ્હો કૌન સંગદિલ થા, જિસને દો દિનકી બ્યાહી ત્રિયાપર, એક બેચારી અબલાપર ય્હે સિતમ ગુજારા! હાય! મયઁને કિસકા કયા બિગારા! હાય! ભગવાન! મેરા હરાભરા ચમન ઉજારા! પ્યારી ગોલ મુઝે ગલે લગાયા, ઔર આજ મા બનાયા? મેરી જવાની અકારત કર ચલા, મુઝે ગારત કર ચલા? મેરા કૌન હય? મુઝે સાથ લે, મેરા હાથ લે. મેરે મા બાપને મુઝકો તુઝે સૌંપા, તૂ મરતે જીતેકા શરીક બના, તૂને કિસકો મુઝે સૌંપા?

ભયરવી—ગઝલ.

ગોપીચંદ—

મેરા દોનો જહાંનમેં યાર રહે, મુઝે આજ હય વ્હો દિલદાર મિલા,
ન વ્હો અહલે-જફા ન વ્હો અહલે-દગા ઔર ન તો દિલઆઝાર મિલા.—મેરા.
કોઈ મુલ્કે અદમસેં ચલા તો ઉસે બદી નેકીકા બેપાર મિલા,
નફ્અ નેકી સમઝ, નુકસાન બદી, તુઝે દિન હય કમાઈકા ચાર મિલા.—મેરા.
અગર આજકા મયઁ તેરે સાથ રહા, કરે આકે અજલ મુઝે કલકો જુદા,
જો રહા વહ રહેગા યાર સદા, ઉસી યારસે તૂ દિલેજાર મિલા.—મેરા.

[એક દાસી ઘબરાઈ હુઈ આતી હય.]

દાસી—અય મહારાની! રાજ માતાકા હાલ નિહાયત ખરાબ હય! મહારાજકે જોગી હોનેકે રંજમેં જીના અજાબ હય!

[દાસી જલ્દીમેં જાતી હય.]

મોહેના—(અફસોસ કરકે) હાય! ઓ બેદર્દ જાલિમ! ય્હે તૂને કયા કિયા? માકો જહરીમેં ય્હે દાગ દિયા? પ્યારે! મેરા માન! હો! હો! ઘબરાતી હય જાન! [મોહેના બેખુદ હોતી હય, દાસી સંભલતી હય, ગોપીચંદ અફસોસ કરતા હય.]

ગોપીચંદ—મોહેના! મેરી પ્યારી! ઓ મુવા મયઁ! જલે ય્હે જોગ! ખાક હો જાયે ય્હે જિન્દગી! [ગોપીચંદ મોહેનાકો ઉઠાને જાતા હય, જવાલિન્દ્રનાથ નમૂદ હોતા હય.

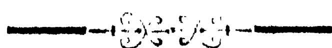
જવાલિન્દ્રનાથ—ગોપીચંદ! ખબરદાર રહે! ય્હે દુનિયાકી માયા ઝૂઠી હય! બેટા! સંભાલ! નહીં તો પચતાયગા! માયા તુઝે આસમાંનપર ચડાકે પાતાલમેં ફેંકા ચાહતી હય.

[ગોપીચંદ હાથ જોરકે સર ઝુકાતા હય.]

ગોપીચંદ—આજ્ઞા મહારાજ. [તહેૈયૂર.]

બાબ તીસરા--દિખાવ છઠા.

જંગલ.

[લોટન સોચતા હુવા આતા હય.]

લોટન—એક આખીર આજમાઇશ. બસ, એકહી; એકહી; આખીર ઇલાજ, ઔર અગર ઉસમેંભી નામૂરાદ હુવા તો થકકર જોગનસે શર્ત હાર જાઉંગા. મયંને ઉસ છબીલીકો ફંસાનેકા બાર બાર જાલ બિછાઈ, પર વહો દામમેં ન આઈ. ઔરતકી જિદસે મર્દ મજબુર હય, રાજ હટ; ત્રિયા હટ; ઔર બાલ હટ મશહૂર હય. હા! ખુદા કરે મયઁ તુઝે ફંસાવું, ફિર અયસા રુલાવું, કે તુભી કયા યાદ કરે! (ઠહરકે) હા! અભી મયઁ જલા હૂં, ઇસ લિયે કયા કયા બક રહા હૂં. મગર જબ વહો પ્યારી, મોહની સુરત સામને આ જાયગી, તો સર ઝુકાનેકે સિવા કુછ બન ન આયગી. મઅશૂકોંકે સિતમમેં જો મઝા હય, વહો આશિકોંહીકે લિયે બના હય.

[જોગન આતી હય, ઔર લોટનકો દેખકર ચોંકકે છુપકર બાતેં સુનતી હય.]

કત્અ.

હિજ્રમેં લાખ હસીનોકા ગિલા કરતે હયં,
વસ્લ હોતેહિ ફરામોશ જફા કરતે હયઁ.
સામને ચેહરા હસીનોકા જબ આ જાતા હય,
કુછ નહીં મુહસે નિકલતા હય, તકા કરતે હયઁ.

આજ ફિર અપની મહબ્બત ઇજહાર કરું, બલાયેં લું, સદકે હૂં, પ્યાર કરું. દેખૂં કબતક અસર નહીં હોતા. જો મહબ્બત દેરમેં હોતી હય, દેરતક રહતી હય.

બયત.

હાલે દિલ આજભિ ઉસ શોખસે જા કહતે હયઁ,
દેખિયે આજ વહો સુન્તે હયઁ તો કયા કહતે હયઁ.

અગર વહો મુઝે કબૂલ કરે, તો સબ મિહનત વસૂલ કરે. ઔર જો ઉસે ન પાવું, તો મયઁભી ખાક રમાવું, જોગી બન જાવું, ઉસીકે

સાથ અલખ જગાવું. છોડું હરગિજ ન મયઁ ઉસકા દામન, યા જોગ લૂં યા જોગન! [લોટનકી બાતેં સુનકર જોગનકે દિલમેં ઉલફતકા જોશ આતા હય, ઔર જાહિર હોકર લોટનસે ગુફ્તગુ કરતી હય.]

જોગન—જોગન ? [લોટન ચોંકકે હયરાન હોતા હય.]

લોટન—જોગન!

જોગન—હાં, ક્યૂં બિચક ગયે ?

લોટન—જબતો તુમને મેરા તમામ ~~કહા~~ સુના હોગા ? ખયર! અબ ક્યા જવાબ દેતી હો ? જોગ યા જોગન ?

જોગન—જો તુમ કહો સો! [લોટન ખુશીમેં ઉછલતા હય.]

લોટન—જબ તો જોગન! સદ હજાર બાર જોગન!

[ખુશ હોકર જોગનકા હાત પકડને ચાહતા હય, જોગન રોકતી હય.]

મુખમ્મસાત.

જોગન—મહફિલે રાજામેં આયે હો તુમ્હીં બાજી લગા,
ઉતકે મુઝકો કિયા ચહતે હો રુસવા બરમલા!
ચાહતે હો દામમેં લાના મુઝે ઉલફત જતા,
જાઇયે, ઇસ દામમેં બંદી ન આયગી જરા,
ઇશ્ક સચ્ચા હો તો દિલ અપનાભિ ઉસપર હય ફિદા.

લોટન—સચ હય, બાજી મયઁને મહફિલમેં લગાઈ, દિલરૂબા!
આતે જાતે હુસ્નો ખૂબીપર તેરે આશિક હુવા,
દુશમનીને દોસ્તીકા રાબિતા પયદા કિયા.
અય સનમ! તેરી કસમ, મયઁ હૂં તેરા બંદા સદા,
તેરી રુસવાઈકો રુસવાઈ હૂં અપની જાનતા.

જોગન—ખયર! અગર તુમ્હેં અયસી મહબ્બત હય, તો મુઝેભી કુછ તુમ્હારી ઉલફત હય. જાવ ઔર જાકે એક ગાડી લાવ, તાકે દોનોં છુપકે નિકલ જાયઁ, કોઇ ન દેખે ઔર ફજીહતી ન હો.

લોટન—મયઁ ગાડી લેને જાવું, ઇતનેમેં આપ ભૌરા બનકર હવા તો ન હો જાવ? ઉસ રોજકી તરહ તંગ કરકે ઔરભી તો ન સતાવ ?

જોગન—વ્હો બાત ઔર થી, અબ તો મયઁ તુમ્હારી હૂં, ઔર તુમપર વારી હૂં.

લોટન—બહુત ખૂબ. જાતા હૂં મેરી જાન, આતા હૂં ઈસીઆન.
[લોટન ખુશ હોકર જાતા હય, જોગન ભેસ બદલ-
નેકી ફિક્ર કરતી હય.]

જોગન—અબ મયઁ યક શિકારી ઔરતકા સ્વાંગ લૂં ઔર સિંગાર કરૂં, ઇસ ફ્રેબસે મિયાં લોટનકી ચાલાકીકા શિકાર કરૂં. જબતક વ્હે ગારી બાય, મયઁ દૂસરા રૂપ દિખાવું, ઔર મિયાંજીકો છકાવું! [જોગન જાતી હય.]

બાબ તીસરા—દિખાવ સાતવાં.

ચમ્પાવતીકા દીવાનખાના.

[ચમ્પાવતી દાસીયોંકે સાથ આતી હય.]

પીલુ—લાવની.

દાસીયેં—હર ઘરમેં ચર્ચા સુનકે આયે હયઁ અય સરકારા હમ,

ચમ્પાવતી—બાવર અય ચેરી કરનેવાલે વ્હે નહિં જિનહાર હમ.—હર.

દાસીયેં—કયસે કહેં હમ કહા ન જાવે, ઉઠે કલેજે સોગ,
ગોપીચંદ જોગી હો નિકલા, યહી કહે સબ લોગ.—હર.

ચમ્પાવતી—આગ લગે વ્હો જીભ જો લેવે ગોપીચંદકા નામ,
એક નામકે લોગ હજારોં બસ્તે એકહી ગામ.—બાવર.

દાસીયેં—રાજા રાજા સબ કોઇ કરતા ગલિયોં ગલી પુકાર,
રાજા તો વોહી હય, ચર્ચા ઝૂઠ કરે કરતાર.—હર.
[દાસીયોં, સામનેસે ગોપીચંદકો આતા હુવા દેખ-
કર હયરાન હોતી હય.]

દાસીયેં—દેખો, હય હય! રાજકુમારી ફૂટી હય તકદીર!
આતા હય વ્હો ગોપીચંદહી પહને ભેસ ફકીર.—હર.
[ગોપીચંદ આતા હય.]

ગોપીચંદ—અલખ! [ચમ્પાવતી ગોપીચંદકો દેખકર હયરાન
વ પરેશાન હોતી હય.]

ચમ્પાવતી—રાજાજી ! ય્હે મય઼ઁ કયા દેખતી હૂં ! ય્હે ખ઼્વાબ હય યા ખ઼િયાલ ! [દૌરકે ગલે લગાને જાતી હય, ગોપીચંદ રોકતા હય, ચમ્પાવતી દામન પકરકર બે-ઇખ઼્તિયાર રોતી હય, રાજા મનાતા હય.]

મુસદ્દસ.

ગોપીચંદ—અય બહન ! સબ્ર કર અબ હ઼ાલ બુરા હોતા હય,
ઇસ તરપનેસે તેરે રંજ સિવા હોતા હય !
પીટને, રોનેસે, ગ઼મ ખાનેસે કયા હોતા હય ?
વહી હોતા હય, જો ક઼િસમતકા લિખા હોતા હય.
દેર હોતી હય, મંગા ભીખકે દો દાને, દે,
અય બહન ! જલ્દ મુઝે ય્હાંસે ચલા જાને દે,

જોગિયા આસાવરી—સોજ.

ચમ્પાવતી—મેરે માં બાપકા જાયા ! મેરા જાનો જિગર ભાઈ !
કરેગા રહ઼મ કયા કુછભી ન તૂ હમશીર પર ભાઈ !-મેરે.
રમાકે ખાક તૂ તનપર, બનાકે ભેસ જોગીકા,
મિલાકર જાન મિટ્ટીમેં મેરા સોનેકા ઘર ભાઈ !-મેરે.
પલા તૂ નાજકા પ્યારા, ચલા કિસ રંજકા મારા ?
હમેં જાતા હય દુનિયામેં કિસે તૂ સૌંપકર ભાઈ ?-મેરે.
[ગોપીચંદ જાને ચાહતા હય, ચમ્પાવતી રોકતી હય.]

ગોપીચંદ—ઉફ઼ ! છોર દે માઈ ! મુઝે છોર દે ! મુઝે ન સતા !
[દામન છુરાકર જાને ચાહતા હય.]

ચમ્પાવતી—ભાઈ ! ભાઈ ! ઠહર. આખ઼રી અર્જ઼ સુન ! (ગોપીચંદ જાતા હય, ચમ્પાવત તરપતી હય.) ગોપીચંદ ! ભાઈ ! ઓ મુઈ, મયઁ મુઈ ! [ચમ્પાવતી બેખ઼ુદ હોતી હય, દાસી ઉસે સઁભાલતી હય.]

બાબ તીસરા—દિખાવ આઠવાં.

—:o:—

જંગલ.

[જોગન શિકારી ભેસમેં આતી હય.]

ચેડ઼ા જીલા—ઠુમરી.

અહા ઇસકી દો ચાર નજરોંમેં મેરે સમા ગઇ.—અહા.
આશિક઼ હય સચ્ચા જો મેરે ઇન્કારસે,
આયા હરબાર મગર પાયા આજાર,
રહા ફિરભી નિસાર, અયસી તબીઅત લુભા ગઇ.—અહા.
મુઝકો જો ચાહે, મયઁ ઉસકોભી ચાહૂં,
કહતા હય મેરા દિલ મુઝસે પુકાર,
ચલા આતા હય પ્યાર, નીયતસે સારી જફ઼ા ગઇ.—અહા.
મિલતા હય દુનિયામેં ચાહે બશર જો,
ચાહે તો રબકાભી કર લે દીદાર.
નહીં મિલતા દિલદાર, મયઁ ઇસકો કિ઼સમતસે પા ગઇ.—અહા.

[લોટન ગાડ઼ી ન મિલનેસે વાપસ આતા હય, જોગન લોટનકો દેખકર છિપ જાતી હય.]

લોટન—ગાડ઼ી મિલી ન ઘોડા, પાલકી ન મિયાના. જોગનકી જાને નાજુકકા મુસ્કિલ હય એ સવારી ઇતની દૂર જાના. (સોચકે) મગર ક્યા મુજાયકા઼.—

બયત.

સર પ અપને ઉસ સમનકો મયઁ ચઢ઼ા લે જાવુંગા!
વ્હો અગર જાયે તો આંખોંપર બિઠા લે જાવુંગા.

[જોગન ઇધર ઉધર દેખકે લોટનસે અકડમેં પૂછતી હય.]

જોગન—વ્હો શિકાર યહાંસે ભાગા?

લોટન—શિકાર! કૌનસા શિકાર? (ખુ઼દસે) મેરા શિકાર કહાં ગયા!

જોગન—યહાંસે કોઇ હિરન ભાગા હય?

લોટન—મયઁ ક્યા જાનૂં! ક્યૂં નાહક઼ સર ખાતી હો? (ખુ઼દસે)

મેરા હિરન ખુદા જાને કહાં રમ ગયા, ઔર વ્હે અપને હિરનકે લિયે સર ફોર રહી હય !

જોગન—તો ફિર તુમ યહાં કયા કરતે થે ?

લોટન—અપના સર ફોરતા થા ! આપસે કયા વાસ્તા ?

જોગન—હજરત ! કુછ ફિક્રમેં હો ? કયા કુછ રંજ હય ?

[જોગન લોટનકે કાંધેપર હાથ રખતી હય.]

લોટન—જી હાં, મુઝે બરા રંજ હય ! મેરી એક ચિરિયા કહીં ઉર ગઈ ! (ખુદસે) વાહ ! વ્હે તો કાંધેપરભી હાથ ડાલતી હય !

જોગન—ખયર ! દૂસરી મિલ જાયગી.

લોટન—દૂસરીકો કયા કરૂં, જહન્નમમેં ડાલૂં ! (ખુદસે) પહલીને તો હથેલીપર ચાંદ દિખાયા, દૂસરીસે કયા ફૂલ પાવુંગા !

જોગન—દૂસરી નહીં તો વહી ચાહિયે ? હું ?

[ગાલપર મારતી હય, લોટન તઅજ્જુબ કરતા હય.]

લોટન—હું ! વ્હે કયા કરતી હય !

જોગન—ખયર ! ફરમાઇયે, આપકા નામ કયા ? મયઁ તુમકો કિસ નામસે પુકારૂં ?

લોટન—મુઝે હય સો કે મિઠ્ઠૂ કહો મિઠ્ઠૂ, પર આપ કોન લટપટ પંચી હો ?

જોગન—મયઁ ? મયઁ એક અમીરકી બેટી હૂં. આજ શિકારકે લિયે ઇસ જંગલમેં આઈ હૂં. દૂરસે એક હિરન નજર આયા, જંગલમેં કોઇ ચિલ્લાયા, હિરન ! હિરન ! પકરો ! મારો ! મયઁને પીછા કિયા ઉસકા, વ્હો શિકાર હુવા મેરા. મયઁને તીર મારા, વ્હો ઘાયલ હુવા બેચારા ! અબ રહા "હાટકા ન બાટકા, ધોબીકા કુત્તા ન ઘરકા ન ઘાટકા."

લોટન—હાં હાં ! ખયર ! ઘાટકા યા બાટકા હો; કુછભી હો, ઉસે મારો, કાટો ઔર ભુનકે ખાવ, ખુદાકે લિયે યહાંસે જાવ, મેરા ભેજા ન પકાવ, લોટન ! અબ તો પથર ઉઠાવ !

[લોટન જાને ચાહતા હય, જોગન રોકતી હય.]

જોગન—મયઁભી તુમારે સાથે આતી હૂં.

લોટન—વાહ ! જબરદસ્તી ? (ખુદસે) લોટન ! વ્હે તો ગલે પરી !

જોગન—કયા, મયઁ તુમકો પસંદ નહીં આતી ?

લોટન—બીબી સાહેબ! મયઁને અપના દિલ કિસી ઔરકો દિયા હય. (ખુદસે) ઇધર ન ઉધર, ય્હે બલા કિધર!

જોગન—ખયર! થોરા ઉસમેંસે હમેંભી દેના.

લોટન—વ્હેભી કુછ ખાનેકી ચીજ હય, કે દોનોકો ઉસકા એક એક હિસ્સા દિયા જાય?

જોગન—અગર મયઁ તુમકો ન મંઝૂર હૂંગી, તો અપની જાન યહીં દૂંગી.

લોટન—ચાહે સો કરો! (ખુદસે) "જહાં જાય ભૂખા, વહાં પરે સૂખા!"

જોગન—વ્હો કયા મુઝસેભી ખૂબસૂરત હય?

લોટન—ખૂબસૂરત હો યા બદસૂરત, પર મેરી નજરમેં તો વ્હો ફરિસ્તા હય. લયલીકો દેખો મજનૂકી આંખોસે.

[નજર બચાકર જોગન ભગવા ભેસ લાને જાતી હય.]

બયત.

ઇસ તરફ દેખેં હમ ઉનકો, સબ હમેં દેખા કરેં,
વ્હો હમેં દેખેં ન દેખેં, હમ ઉન્હેં દેખા કરેં.

[જોગન; ભગવા જુબ્બા પહનકર આતી હય.]

જોગન—અયસા? જબતો તો લો, દેખો ઉસકો.

લોટન—કિસકો?

જોગન—જોગનકો! [લોટન જોગનકો દેખકર ચોંકતા હય.]

લોટન—જોગન! મેરી જાન જોગન!

જોગન—અબ ફતહ કિસકી હુઈ?

લોટન—પીની હમારી, પાવ તુમારી, ઔર હજરતે ઇશ્કકી સારી. હમારે ચાહને તુમારે દિલમેં રાહ કી, હમને તુમ્હેં ચાહા તો તુમને હમારી ચાહ કી.

જોગન—લોટન! મયઁને તુઝે હર તરહસે ઠગકર રુસવા કરના ચાહા, પર તેરી હિમ્મતસે મયઁ હારી હૂં.

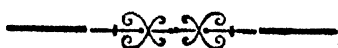
લોટન—હારકરભી મુઝકો જીત લિયા, તો ફિર કુછ નુકસાન નહીં કિયા. અબ લોટન જોગનકા ઔર જોગન કિસકી?

જોગન—લોટનકી!

લોટન—ચલ મેરી જાન! ય્હે ખુશ ખબર દરબારમેં સુનાયઁ, ઇનઆમ પાયઁ, મજે ઉરાયઁ. [ખુશીકે સાથ દોનોં જાતે હયઁ.]

બાબ તીસરા—દિખાવ નવવાં.

દીવાને આમ.

[આઠવેં ઔર નવેં દિખાવકે બીચ તીન બરસકા અર્સા.]

[જવાલિંદ્રનાથ, મોક્ષિન્દ્રનાથ, ગોરક્ષ, કાનિફ ઔર ચોબદાર મય્‌ દરબારી ઔર રામિશગરોંકે ખરે હયઁ.]

જવાલિન્દ્રનાથ—(મોક્ષિન્દ્રનાથસે) યેહ કુછ કમ નહીં, કે ઇતની દરાજ મુદ્દત તક ગોપીચંદને અપને મનકો મારા.

મોક્ષિન્દ્રનાથ—સાંઇ ! સચ કહતે હો. મુઝે હરગિઝ યકીન ન થા કે ગોપીચંદ ભોગી, જોગી બનકર બિન ઘબરાયે અપના તપ પૂરા કરેગા.

કાનિફ—ગુરૂનાથ ! ઇન્સાન જો ચાહે સો કર સકતા હય. અયસી કોનસી ચીજ હય કે જો માનવીકી કોશિશસે બાહર હય ? હિમ્મતસે હરયેક કામ હો સકતા હય.

ગોરક્ષ—સાંઈ કાનિફ ! બજા હય. મગર, ઇન્સાનકી ફતેહ ફકત હિમ્મત ઔર કોશિશસે નહીં હય. હિમ્મતકે સાથ ઉસ કરતાર પર ભરોસા ચાહિયે. યકીનસે હિમ્મત હય, હિમ્મતસે કૂવત, કૂવતસે ફતેહ હય. [મયનાવત, ઔર ચમ્પાકલી આનકર ચરનપર ગિરતી હયઁ.]

મયનાવત—ગુરૂનાથ ! પા લાગૂં.

જવાલિન્દ્રનાથ—કલ્યાન હો બેટી ! તેરા કલ્યાન હો.

[ચરન છોરતી હય.]

ચમ્પાકલી—મહારાજ ! કૃપા કીજે.

જવાલિન્દ્રનાથ—બેટી ચમ્પાકલી ! તેરા ભાગ હો સદા બલી.

[ચરન છોરતી હય, લોટન જોગન આકર ચરનપર ગિરતે હયઁ.]

લોટન, જોગન—મહારાજ ! આસીસ દીજિયે.

જવાલિન્દ્રનાથ—કલ્યાન. [ચરન છોરકર મયનાવતકે કદમોં-પર ગિરતે હયઁ.]

લોટન—મહારાનીજી ! મુઝ ગુલામ ઔર ઇસ લોંડીપર કૃપા કીજિયે.

મયનાવત—લોટન ! કયા યહી વ્હો જોગન હય ?

જોગન—મયઁહી હૂં વ્હો મગરૂર, તુંદ મિજાજ ઔરત, જો અપને હિમ્મતો કૂવતકા ઇતના ગુમાન રખતી થી. મેરા ગુમાન ટૂટા, બડી મિહ્નત હિકમતસે મયઁને ઇસે પાયા હય, ઔર અપની મહબ્બતસે ઇસને મુઝે બસમેં કર લિયા.

લોટન—રાનીજી ! સયકડોં ફન ઇસને કિયે ઔર હજારો ફિતુર હમને દિખાયે. [બાહરસે ગોપીચંદકી અવાજ આતી હય.]

ગોપીચંદ—અલખ ! [ગોપીચંદ આતા હય, મયનાવત દોડકે ગલે લગાતી હય.]

મયનાવત—ગોપીચંદ ! બેટા ગોપીચંદ ! [ગોપીચંદ જવાલિન્દ્રનાથ ઔર મોક્ષિન્દ્રનાથકે કદમોપર ગિરતા હય.]

ગોપીચંદ—ગુરૂનાથ ! આસીસકા ઉમ્મેદવાર હૂં.

જવાલિન્દ્રનાથ
મોક્ષિન્દ્રનાથ }—કલ્યાન !

જવાલિન્દ્રનાથ—બેટા ગોપીચંદ ! અબસે ય્હે જોગ છોડ દે. તેરે નસીબમેં તીન બરસકા તપ લિખા થા, વ્હો આજ પૂરા હૂવા. અબસે આરામ કર, અપને રાજકા કામ કર.

મુસદ્દસ.

ગોપીચંદ—રાજી હૂં મહારાજ ! તુમારેહી રજામેં,
પર મુઝકો તો આરામ હય અબ યાદે ખુદામેં.
કુછ દૂર ચલા જબકે મયઁ ઇસ રાહે સફામેં,
કયૂં ડાલતે હો ફિર મુઝે દુનિયાકે બલામેં ?
અય સ્વામી ! ખલલ મત મેરે બયરાગમેં ડાલો,
ગુલશનસે ઉઠાકે મુઝે મત આગમેં ડાલો !

જવાલિન્દ્રનાથ—બેટા ! તેરા દિલ સાફ ઔર કાયમ હો ગયા. અબ તૂ દુનિયામેં રહકે આકબત અપની સુધાર સકતા હય. આદમી અગર સાફ રહે, તો ફકીરીસે દુનિયાદારી બેહતર હય.

લોટન—મહારાજ ગોપીચંદ ! આપ લોટનકો તો ભૂલે ન હોંગે ?

ગોપીચંદ—લોટન! મયઁ નહીં ભૂલા હૂં, પર કયા ય્હે વહી જોગન હય, જિસને,—

લોટન—દરબારમેં શર્ત કી થી, ઔર,—

ગોપીચંદ—ફતેહ કિસકી હુઈ?

લોટન—ફતેહ લોટનકી, હાર જોગનકી. [મોહેના ઔર ચમ્પાવતી આનકર ગોપીચંદસે મિલતે હયઁ.]

મોહેના—ગોપીચંદ! મેરે પતી!

ચમ્પાવતી—ભાઈ! મેરે ભાઈ.

ગોપીચંદ—મોહેના! ચમ્પાવતી! [મોહેના વ ચમ્પાવતી મોક્ષિન્દ્રનાથ ઔર જવાલિન્દ્રનાથકે પાંવપર પરતે હયઁ.]

મોહેના, **ચમ્પાવતી**—મહારાજ! આસીસ દીજિયે.

જવાલિન્દ્રનાથ, **મોક્ષિન્દ્રનાથ**—કલ્યાન! બેટી! કલ્યાન!

જવાલિન્દ્રનાથ—જાવ, કોઈ તાજ લે આવ.

[ચોબદાર સર ઝુકાકર જાતા હય.]

ચમ્પાવતી—(જોગનસે) કયૂં જોગન! આખિર તૂ હારી, ઔર મહબ્બતકે દામમેં ફૂઁસી?

જોગન—મહારાની! બેશક. જબ તબીઅત કિસીપર આતી હય, સારી દાનાઈ ભૂલ જાતી હય. મયઁ હારી ઔર હારી.

[સિપાહી પંડિતકો બાંધકે લાતા હય.]

સિપાહી—(જવાલિન્દ્રનાથસે) સરકારકે હુકમ મુજિબ હાજિર કિયા હય પંડિતકો.

પંડિત—મહારાજ! ય્હે સિયહ રૂ, સિયહકાર અપની ખતાસે ગુનહગાર, શર્મકે દામમેં ગિરફતાર હય. મયઁને ઉંચા મરતબા પાયા, પંડિત કહાયા, મગર અપને મયલે દિલકે બાઇસ હજાર જિલ્લતો રુસવાઈસે ખાકમેં મિલનેકા સજાવાર બના, અપને બુરે કિર્દારસે કાબિલે દાર બના. હાય! અગર મયઁ બેવકૂફ પહલે ય્હે સમઝતા કે બૂરી નીયતસે કોઈ ઇજ્જત નહીં પાતા, તો આજ કયૂં સિયહ રૂ હોકર સરકારકે સામને આતા!

ગોપીચંદ—પંડિત! જયસે આબે હયાત જુલ્માતસે, જહર અમરિતસે નિકલતા હય, તેરી ઇસ બુરી હરકતસે મુઝે ગુરુકી હિદાયત

ઔર ખુદાકી મગ્ફરિફ્ત મિલી. [જ્વાલિન્દ્રનાથકો બતાકે] પાક સૂરજ તો ઝૂંડે બદનામીકે ગહનસે છૂટ ગયા, તેરી ખતાકા ખિયાલમેં અબ લાના કયા ? તુઝે પરવરદિગાર નેક હિદાયત દે કે તૂ નેક રાહપર ચલે.

પંડિત—તોબા ! તોબા કરતા હૂં. મેરે હાલપર રહમ ! રહમ કરો.

[પંડિત દોજાનૂ હોકર મુઆફી ચાહતા હય.]

લોટન—પહલેહી સોચતા તો કયૂં ઇસ હાલતકો પહુંચતા ?

જ્વાલિન્દ્રનાથ—જા, વ્હો કરતાર તુઝે બખ્શે.

[પંડિત ઉઠકર એક તરફ ખડે રહતા હય. ચોબદાર તાજ લાકર જ્વાલિન્દ્રનાથકો દેતા હય, જ્વાલિન્દ્રનાથ ગોપીચંદકો તાજ પહનાતા હય.]

અબયાત.

જ્વાલિન્દ્રનાથ—મુબારક સભોંકો વ્હે રોજ આજકા,
મોક્ષિન્દ્રનાથ—પહના મહારાજકે તાજકા.
મયનાવત—પિસર હો તેરા બખ્ત યાવર સદા,
ચમ્પાકલી—રહે જાહો ઇકબાલ ચાકર સદા.
મોહેના—હુઇ આજ મેરી નઇ જિન્દગી !
ચમ્પાવતી—મેરીબી ફિર આઇ ગઇ જિન્દગી !
પંડિત—પશેમાન હો મયઁ ઝુકાતા હું સર,
લોટન—બદીકી ન ફિર આગ સિલગા મગર !
ગોપીચંદ—તુ જોગન ! પરસ્તાર લોટનકિ રહ,
જોગન—સદા ચાહ લોટનકો જોગનકિ રહ.
ગોરક્ષ—કરો વિર્દ અબ નામ સુબહાનકા,
કાનિફ—સભોંપર રહે ફજલ ભગવાનકા.
ગોપીચંદ—મુબારક હય ઐયામ કયા ખૂબ આજ,
મોહેના—મિલા આકે તાલિબસે મતલૂબ આજ.
મોક્ષિન્દ્રનાથ—રહે શાદમાનીકા નક્કારા બુલંદ,
જ્વાલિન્દ્રનાથ—અમર તેરી કાયા હો અય ગોપીચંદ !
સબ—અમર તેરી કાયા હો અય ગોપીચંદ !

તમામ શુદ.

વિકટોરીયા નાટક મંડળીઓનું ઉર્દુ ચોપડીઓનું લીસ્ટ.

લયલો નહાર ...	... ૬	આશકકા ખુન...	... ૬
હરિશ્ચંદ્ર ...	... ૬	નિગાહે ગફલત...	... ૬
ગોપીચંદ ...	... ૬	તિલસ્માતે ગુલ...	... ૬
રામલીલા ...	... ૬	સંગીન બકાવલી	... ૪
નાંજા ...	... ૬	હવાઇ મજલીસ	... ૪
અલીબાબા ...	... ૬	ઇન્દર સભા ...	... ૪
દીલેર દીલશેર...	... ૬		

ગુજરાતી.

ભોલી ગુલ ...	... ૮	હક ઇનસાફ ...	... ૮
ગામરેની ગોરી...	... ૮	નેકખસલત તેહેમીના	... ૮
અસલાજી ...	... ૮	કળાવતી ...	... ૬
નિદાખાતુ ...	... ૮	મદન વસત ...	... ૬
તકદીરની તાસીર	... ૬	ગુણ સુંદરી ...	... ૪

ફાર્સ ગુજરાતી.

નાજાં શીરીન ...	... ૪	ચાલ મારા બાપ	... ૨
વેહેમાયલી જર...	... ૪	કાવલાની કચુમ્બર	... ૨
ગુસ્તાદ ધામટ ...	... ૨	ખુદાબખ્શ ...	... ૨
મતલબ બેહેરો...	... ૨		
